

МІЖНАРОДНИЙ
НАУКОВИЙ ЖУРНАЛ
«ІНТЕРНАУКА»

ISSN 2520-2057

INTERNATIONAL
SCIENTIFIC JOURNAL
«INTERNAUKA»

МЕЖДУНАРОДНЫЙ
НАУЧНЫЙ ЖУРНАЛ
«ИНТЕРНАУКА»

№ 16 (56) / 2018

**МІЖНАРОДНИЙ НАУКОВИЙ ЖУРНАЛ
«ІНТЕРНАУКА»**

**INTERNATIONAL SCIENTIFIC JOURNAL
«INTERNAUKA»**

**МЕЖДУНАРОДНЫЙ НАУЧНЫЙ ЖУРНАЛ
«ИНТЕРНАУКА»**

*Свідоцтво
про державну реєстрацію
друкованого засобу масової інформації
КВ № 22444-12344ПР*

Збірник наукових праць

№ 16 (56)

Київ 2018

Повний бібліографічний опис всіх статей Міжнародного наукового журналу «Інтернаука» представлено в: **Index Copernicus International (ICI);** **НЭБ elibrary.ru;** **Polish Scholarly Bibliography;** **ResearchBib;** **Turkish Education Index;** **Наукова періодика України.**

Журнал зареєстровано в міжнародних каталогах наукових видань та наукометричних базах даних: **Index Copernicus International (ICI);** **Ulrichsweb Global Serials Directory;** **Google Scholar;** **НЭБ elibrary.ru;** **Open Academic Journals Index;** **Research-Bib;** **Scientific Indexing Services;** **Turkish Education Index;** **Polish Scholarly Bibliography;** **Electronic Journals Library;** **Staats- und Universitätsbibliothek Hamburg Carl von Ossietzky;** **InfoBase Index;** **International Institute of Organized Research;** **CiteFactor;** **Open J-Gate;** **Cosmos Impact Factor;** **Scholar Steer;** **Eurasian Scientific Journal Index;** **Academic keys;** **Російський імпаکت-фактор;** **Наукова періодика України;** **JOURNAL FACTOR;** **Bielefeld Academic Search Engine (BASE);** **The Journals Impact Factor (JIF);** **CrossRef.**

В журналі опубліковані наукові статті з актуальних проблем сучасної науки.

Матеріали публікуються мовою оригіналу в авторській редакції.

Редакція не завжди поділяє думки і погляди автора. Відповідальність за достовірність фактів, імен, географічних назв, цитат, цифр та інших відомостей несуть автори публікацій.

У відповідності із Законом України «Про авторське право і суміжні права», при використанні наукових ідей і матеріалів цієї збірки, посилання на авторів та видання є обов'язковими.

Редакція:

Головний редактор: **Коваленко Дмитро Іванович** — кандидат економічних наук, доцент (Київ, Україна)
Випускаючий редактор: **Золковер Андрій Олександрович** — кандидат економічних наук, доцент (Київ, Україна)
Секретар: **Колодич Юлія Ігорівна**

Редакційна колегія:

Голова редакційної колегії: **Камінська Тетяна Григорівна** — доктор економічних наук, професор (Київ, Україна)
Заступник голови редакційної колегії: **Курило Володимир Іванович** — доктор юридичних наук, професор, заслужений юрист України (Київ, Україна)
Заступник голови редакційної колегії: **Тарасенко Ірина Олексіївна** — доктор економічних наук, професор (Київ, Україна)

Розділ «Економічні науки»:

Член редакційної колегії: **Алієв Шафа Тифліс огли** — доктор економічних наук, професор, член Ради — науковий секретар Експертної ради з економічних наук Вищої Атестаційної Комісії при Президентові Азербайджанської Республіки (Сумгаїт, Азербайджанська Республіка)
Член редакційної колегії: **Баланюк Іван Федорович** — доктор економічних наук, професор (Івано-Франківськ, Україна)
Член редакційної колегії: **Бардаш Сергій Володимирович** — доктор економічних наук, професор (Київ, Україна)
Член редакційної колегії: **Бондар Микола Іванович** — доктор економічних наук, професор (Київ, Україна)
Член редакційної колегії: **Вдовенко Наталія Михайлівна** — доктор економічних наук, професор (Київ, Україна)
Член редакційної колегії: **Гоблик Володимир Васильович** — доктор економічних наук, кандидат філософських наук, професор, Заслужений економіст України (Мукачеве, Україна)
Член редакційної колегії: **Гринько Алла Павлівна** — доктор економічних наук, професор (Харків, Україна)
Член редакційної колегії: **Гуцаленко Любов Василівна** — доктор економічних наук, професор (Вінниця, Україна)
Член редакційної колегії: **Дерій Василь Антонович** — доктор економічних наук, професор (Тернопіль, Україна)
Член редакційної колегії: **Денисенко Микола Павлович** — доктор економічних наук, професор, член-кореспондент Міжнародної академії інвестицій і економіки будівництва, академік Академії будівництва України та Української технологічної академії (Київ, Україна)
Член редакційної колегії: **Дмитренко Ірина Миколаївна** — доктор економічних наук, професор (Київ, Україна)
Член редакційної колегії: **Драган Олена Іванівна** — доктор економічних наук, професор (Київ, Україна)
Член редакційної колегії: **Еміне Лейла Кият** — доктор економічних наук, доцент (Туреччина)
Член редакційної колегії: **Єфіменко Надія Анатоліївна** — доктор економічних наук, професор (Черкаси, Україна)
Член редакційної колегії: **Заруцька Олена Павлівна** — доктор економічних наук, професор (Дніпро, Україна)
Член редакційної колегії: **Захарін Сергій Володимирович** — доктор економічних наук, старший науковий співробітник, професор (Київ, Україна)
Член редакційної колегії: **Зеліско Інна Михайлівна** — доктор економічних наук, професор, академік Академії економічних наук України (Київ, Україна)
Член редакційної колегії: **Зось-Кіор Микола Валерійович** — доктор економічних наук, професор (Полтава, Україна)
Член редакційної колегії: **Ільчук Павло Григорович** — доктор економічних наук, доцент (Львів, Україна)
Член редакційної колегії: **Клочан В'ячеслав Васильович** — доктор економічних наук, професор (Миколаїв, Україна)
Член редакційної колегії: **Копилюк Оксана Іванівна** — доктор економічних наук, професор (Львів, Україна)

Член редакційної колегії: **Кравченко Ольга Олексіївна** — доктор економічних наук, професор (Київ, Україна)

Член редакційної колегії: **Курило Людмила Ізидорівна** — доктор економічних наук, професор (Київ, Україна)

Член редакційної колегії: **Кухленко Олег Васильович** — доктор економічних наук, професор (Київ, Україна)

Член редакційної колегії: **Лойко Валерія Вікторівна** — доктор економічних наук, професор (Київ, Україна)

Член редакційної колегії: **Лоханова Наталя Олексіївна** — доктор економічних наук, професор (Львів, Україна)

Член редакційної колегії: **Малік Микола Йосипович** — доктор економічних наук, професор (Київ, Україна)

Член редакційної колегії: **Мігус Ірина Петрівна** — доктор економічних наук, професор (Черкаси, Україна)

Член редакційної колегії: **Мухсінова Лейла Хасанівна** — доктор економічних наук, доцент (Оренбург, Російська Федерація)

Член редакційної колегії: **Ніценко Віталій Сергійович** — доктор економічних наук, доцент (Одеса, Україна)

Член редакційної колегії: **Олійник Олександр Васильович** — доктор економічних наук, професор (Харків, Україна)

Член редакційної колегії: **Осмятченко Володимир Олександрович** — доктор економічних наук, професор (Київ, Україна)

Член редакційної колегії: **Охріменко Ігор Віталійович** — доктор економічних наук, професор (Київ, Україна)

Член редакційної колегії: **Паска Ігор Миколайович** — доктор економічних наук, професор (Біла Церква, Україна)

Член редакційної колегії: **Разумова Катерина Миколаївна** — доктор економічних наук, професор (Київ, Україна)

Член редакційної колегії: **Рамський Андрій Юрійович** — доктор економічних наук, професор (Київ, Україна)

Член редакційної колегії: **Селіверстова Людмила Сергіївна** — доктор економічних наук, професор (Київ, Україна)

Член редакційної колегії: **Скрипник Маргарита Іванівна** — доктор економічних наук, професор (Київ, Україна)

Член редакційної колегії: **Смолін Ігор Валентинович** — доктор економічних наук, професор (Київ, Україна)

Член редакційної колегії: **Сунцова Олеся Олександрівна** — доктор економічних наук, професор, академік Академії економічних наук України (Київ, Україна)

Член редакційної колегії: **Танклевська Наталія Станіславівна** — доктор економічних наук, професор (Херсон, Україна)

Член редакційної колегії: **Токар Володимир Володимирович** — доктор економічних наук, професор (Київ, Україна)

Член редакційної колегії: **Тульчинська Світлана Олександрівна** — доктор економічних наук, професор (Київ, Україна)

Член редакційної колегії: **Хахонова Наталія Миколаївна** — доктор економічних наук, професор (Ростов-на-Дону, Російська Федерація)

Член редакційної колегії: **Чижевська Людмила Віталіївна** — доктор економічних наук, професор (Житомир, Україна)

Член редакційної колегії: **Чубукова Ольга Юріївна** — доктор економічних наук, професор (Київ, Україна)

Член редакційної колегії: **Шевчук Ярослав Васильович** — доктор економічних наук, старший науковий співробітник, доцент (Нововолинськ, Волинська обл., Україна)

Член редакційної колегії: **Шинкарук Лідія Василівна** — доктор економічних наук, професор, член-кореспондент НАН України (Київ, Україна)

Член редакційної колегії: **Шпак Валентин Аркадійович** — доктор економічних наук, професор (Київ, Україна)

Член редакційної колегії: **Беялов Талят Енверович** — кандидат економічних наук, доцент (Київ, Україна)

Член редакційної колегії: **Скриньковський Руслан Миколайович** — кандидат економічних наук, член-кореспондент Української академії наук (Львів, Україна)

Член редакційної колегії: **Peter Bielik** — Dr. hab. (Словацька Республіка)

Член редакційної колегії: **Eva Fichtnerová** — University of South Bohemia in České Budějovice (Чеська Республіка)

Член редакційної колегії: **József Káposzta** — Dr. hab. (Угорщина)

Член редакційної колегії: **Henrietta Nagy** — Dr. hab. (Угорщина)

Член редакційної колегії: **Venelin Terziev** — Professor Dipl.Eng., PhD, доктор наук з національної безпеки, доктор економічних наук, член-кореспондент Російської академії природної історії (Русе, Болгарія)

Член редакційної колегії: **Anna Törő-Dunay** — Dr. hab. (Угорщина)

Член редакційної колегії: **Mirosław Wasilewski** — Dr. hab., Associate professor WULS-SGGW (Польща)

Член редакційної колегії: **Natalia Wasilewska** — Doctor of Economic Sciences, professor UJK (Польща)

Розділ «Юридичні науки»:

Член редакційної колегії: **Арістова Ірина Василівна** — доктор юридичних наук, професор (Суми, Україна)

Член редакційної колегії: **Бондаренко Ігор Іванович** — доктор юридичних наук, професор (Братислава, Словацька Республіка)

Член редакційної колегії: **Галуцько Валентин Васильович** — доктор юридичних наук, професор (Київ, Україна)

Член редакційної колегії: **Гиренко Інна Володимирівна** — доктор юридичних наук, доцент (Київ, Україна)

Член редакційної колегії: **Глушков Валерій Олександрович** — доктор юридичних наук, професор (Київ, Україна)

Член редакційної колегії: **Головко Олександр Миколайович** — доктор юридичних наук, професор, заслужений юрист України (Харків, Україна)

Член редакційної колегії: **Грохольський Володимир Людвигович** — доктор юридичних наук, професор (Одеса, Україна)

Член редакційної колегії: **Мустафазаде Айтєн Інгаб** — доктор юридичних наук, професор, директор Інституту права та прав людини Національної Академії Наук Азербайджану, депутат Міллі Меджлису Азербайджанської Республіки (Азербайджан)

Член редакційної колегії: **Іманлі Магомед Нагі** — доктор юридичних наук, професор (Азербайджан)

Член редакційної колегії: **Калюжний Ростислав Андрійович** — доктор юридичних наук, професор (Київ, Україна)

Член редакційної колегії: **Клемпарський Микола Миколайович** — доктор юридичних наук, професор (Кривий Ріг, Україна)

Член редакційної колегії: **Лоредана Джані Агуїре** — доктор права, професор (Італійська Республіка)

Член редакційної колегії: **Лоренцмайєр Штефан** — доктор юридичних наук, професор (Аугсбург, Федеративна Республіка Німеччина)

Член редакційної колегії: **Макарова Тамара Іванівна** — доктор юридичних наук, професор (Мінськ, Республіка Білорусь)

Член редакційної колегії: **Мельничук Ольга Федорівна** — доктор юридичних наук, доцент (Вінниця, Україна)

Член редакційної колегії: **Овчарук Сергій Станіславович** — доктор юридичних наук (Запоріжжя, Україна)

Член редакційної колегії: **Омельчук Василь Андрійович** — доктор юридичних наук, професор (Київ, Україна)

Член редакційної колегії: **Остапенко Олексій Іванович** — доктор юридичних наук, професор (Львів, Україна)

Член редакційної колегії: **Пивовар Юрій Ігорович** — доктор філософії в галузі права, доцент (Київ, Україна)

Член редакційної колегії: **Позняков Спартак Петрович** — доктор юридичних наук, доцент (Ірпінь, Україна)

Член редакційної колегії: **Світличний Олександр Петрович** — доктор юридичних наук, доцент (Київ, Україна)

Член редакційної колегії: **Сидор Віктор Дмитрович** — доктор юридичних наук, професор (Чернівці, Україна)

Член редакційної колегії: **Таранова Тетяна Сергіївна** — доктор юридичних наук, професор (Мінськ, Республіка Білорусь)

Член редакційної колегії: **Мушенко Віктор Васильович** — кандидат юридичних наук, доцент (Київ, Україна)

Член редакційної колегії: **Олійник Анатолій Юхимович** — кандидат юридичних наук, професор (Київ, Україна)

Член редакційної колегії: **Фунта Растіслав** — кандидат юридичних наук, доцент (Сладковичово, Словацька Республіка)

Член редакційної колегії: **Хіміч Ольга Миколаївна** — кандидат юридичних наук (Київ, Україна)

Член редакційної колегії: **Легенький Микола Іванович** — кандидат педагогічних наук, доцент (Київ, Україна)

Розділ «Технічні науки»:

Член редакційної колегії: **Бєліков Анатолій Серафимович** — доктор технічних наук, професор (Дніпро, Україна)

Член редакційної колегії: **Луценко Ігор Анатолійович** — доктор технічних наук, професор (Кременчук, Україна)

Член редакційної колегії: **Мельник Вікторія Миколаївна** — доктор технічних наук, професор (Київ, Україна)

Член редакційної колегії: **Наумов Володимир Аркадійович** — доктор технічних наук, професор (Калінінград, Російська Федерація)

Член редакційної колегії: **Румянцев Анатолій Олександрович** — доктор технічних наук, професор (Краматорськ, Україна)

Член редакційної колегії: **Сергейчук Олег Васильович** — доктор технічних наук, професор (Київ, Україна)

Член редакційної колегії: **Чабан Віталій Васильович** — доктор технічних наук, професор (Київ, Україна)

Член редакційної колегії: **Аль-Абабнех Хасан Алі Касем** — кандидат технічних наук (Амман, Йорданія)

Член редакційної колегії: **Артюхов Артем Євгенович** — кандидат технічних наук, доцент (Суми, Україна)

Член редакційної колегії: **Баширбейлі Адалат Ісмаїл** — кандидат технічних наук, головний науковий спеціаліст (Баку, Азербайджанська Республіка)

Член редакційної колегії: **Коньков Георгій Ігорович** — кандидат технічних наук, професор (Київ, Україна)

Член редакційної колегії: **Кузьмін Олег Володимирович** — кандидат технічних наук, доцент (Київ, Україна)

Член редакційної колегії: **Саньков Петро Миколайович** — кандидат технічних наук, доцент (Дніпро, Україна)

Розділ «Політичні науки»:

Член редакційної колегії: **Пахрутдінов Шукріддін Ільясевич** — доктор політичних наук, професор (Республіка Узбекистан)

Член редакційної колегії: **Шамраєва Валентина Михайлівна** — доктор політичних наук, доцент (Харків, Україна)

Розділ «Державне управління»:

Член редакційної колегії: **Дегтяр Андрій Олегович** — доктор наук з державного управління, професор, Заслужений діяч науки і техніки України (Харків, Україна)

Член редакційної колегії: **Дегтяр Олег Андрійович** — доктор наук з державного управління, доцент (Харків, Україна)

Член редакційної колегії: **Колтун Вікторія Семенівна** — доктор наук з державного управління, доцент (Київ, Україна)

Член редакційної колегії: **Мироненко Марк Юрійович** — доктор наук з державного управління, професор (Вінниця, Україна)

Член редакційної колегії: **Степанов Віктор Юрійович** — доктор наук з державного управління, професор (Харків, Україна)

Розділ «Психологічні науки»:

Член редакційної колегії: **Цахаєва Анжеліка Аміровна** — доктор психологічних наук, професор (Махачкала, Республіка Дагестан, Російська Федерація)

Член редакційної колегії: **Щербан Тетяна Дмитрівна** — доктор психологічних наук, професор, Заслужений працівник освіти України, ректор Мукачівського державного університету (Мукачеве, Україна)

Член редакційної колегії: **Кулікова Тетяна Іванівна** — кандидат психологічних наук, доцент (Тула, Російська Федерація)

Член редакційної колегії: **Фільова-Русєва Красиміра Георгієва** — кандидат психологічних наук, доцент (Пловдив, Республіка Болгарія)

Розділ «Фізико-математичні науки»:

Член редакційної колегії: **Задерей Петро Васильович** — доктор фізико-математичних наук, професор (Київ, Україна)

Член редакційної колегії: **Ковальчук Олександр Васильович** — доктор фізико-математичних наук, старший науковий співробітник (Київ, Україна)

Член редакційної колегії: **Віцентій Олександр Володимирович** — кандидат математичних наук, доцент (Апатити, Мурманська обл., Російська Федерація)

Розділ «Філософські науки»:

Член редакційної колегії: **Байчоров Олександр Мухтарович** — доктор філософських наук, професор (Мінськ, Республіка Білорусь)

Член редакційної колегії: **Ільїна Антоніна Анатоліївна** — доктор філософських наук, доцент (Київ, Україна)

Член редакційної колегії: **Сутужко Валерій Валерійович** — доктор філософських наук, доцент (Саратов, Російська Федерація)

Член редакційної колегії: **Фархїтдінова Ольга Михайлівна** — кандидат філософських наук

Розділ «Медичні науки»:

Член редакційної колегії: **Свиридов Микола Васильович** — доктор медичних наук, головний науковий співробітник відділу ендокринологічної хірургії, керівник Центру діабетичної стопи (Київ, Україна)

Член редакційної колегії: **Стеблюк Всеволод Володимирович** — доктор медичних наук, професор криміналістики і судової медицини, Народний Герой України, Заслужений лікар України (Київ, Україна)

Член редакційної колегії: **Щуров Володимир Олексійович** — доктор медичних наук, професор, головний науковий співробітник лабораторії корекції деформацій і подовження кінцівок (Курган, Російська Федерація)

Член редакційної колегії: **Купріянова Лариса Сергіївна** — кандидат медичних наук, доцент криміналістики та судової експертології (Харків, Україна)

Розділ «Хімічні науки»:

Член редакційної колегії: **Іослович Михайло Якович** — доктор хімічних наук, професор (Реховот, Ізраїль)

Член редакційної колегії: **Баула Ольга Петрівна** — кандидат хімічних наук, доцент (Київ, Україна)

Розділ «Історичні науки»:

Член редакційної колегії: **Білан Сергій Олексійович** — доктор історичних наук, доцент (Київ, Україна)

Член редакційної колегії: **Добржанський Олександр Володимирович** — доктор історичних наук, професор (Чернівці, Україна)

Член редакційної колегії: **Сопів Олександр Валентинович** — доктор історичних наук, професор (Майкоп, Республіка Адыгея, Російська Федерація)

Розділ «Географічні науки»:

Член редакційної колегії: **Набієв Алпаша Алібек** — доктор наук з геоінформатики, старший викладач (Баку, Азербайджанська Республіка)

Член редакційної колегії: **Свинухов Володимир Геннадійович** — доктор географічних наук, професор (Москва, Російська Федерація)

Розділ «Біологічні науки»:

Член редакційної колегії: **Сенотрусова Світлана Валентинівна** — доктор біологічних наук, доцент (Москва, Російська Федерація)

Член редакційної колегії: **Федоненко Олена Вікторівна** — доктор біологічних наук, професор (Дніпро, Україна)

Член редакційної колегії: **Маренков Олег Миколайович** — кандидат біологічних наук, доцент (Дніпро, Україна)

Розділ «Ветеринарні науки»:

Член редакційної колегії: **Ватніков Юрій Анатолійович** — доктор ветеринарних наук, професор, Директор департаменту ветеринарної медицини аграрно-технологічного інституту ФДАОУ ВО «Російський університет дружби народів» (Москва, Російська Федерація)

Член редакційної колегії: **Концева Світлана Юріївна** — доктор ветеринарних наук, професор, про-ректор з іноваційного розвитку ФГБОУ ДПО «Російська академія кадрового забезпечення АПК» МСГ РФ (Москва, Російська Федерація)

Член редакційної колегії: **Уша Борис Веніамінович** — Академік РАН, доктор ветеринарних наук, професор, директор Інституту ветеринарно-санітарної експертизи, біологічної та харчової безпеки Московського державного університету харчових виробництв (Москва, Російська Федерація)

Розділ «Педагогічні науки»:

Член редакційної колегії: **Кузава Ірина Борисівна** — доктор педагогічних наук, доцент (Луцьк, Україна)

Член редакційної колегії: **Мулик Катерина Віталіївна** — доктор педагогічних наук, доцент (Харків, Україна)

Член редакційної колегії: **Рибалко Ліна Миколаївна** — доктор педагогічних наук, професор (Полтава, Україна)

Розділ «Філологічні науки»:

Член редакційної колегії: **Маркова Мар'яна Василівна** — кандидат філологічних наук, доцент (Дрогобич, Україна)

Розділ «Сільськогосподарські науки»:

Член редакційної колегії: **Вавілова Олена Василівна** — кандидат сільськогосподарських наук, доцент (Москва, Російська Федерація)

Член редакційної колегії: **Шарамок Тетяна Серіївна** — кандидат сільськогосподарських наук, доцент (Дніпро, Україна)

Член редакційної колегії: **Katalin Posta** — Prof. Dr. (Угорщина)

Розділ «Фізичне виховання та спорт»:

Член редакційної колегії: **Мулик Вячеслав Володимирович** — доктор наук з фізичного виховання та спорту, професор (Харків, Україна)

Розділ «Мистецтвознавство»:

Член редакційної колегії: **Симак Анна Іванівна** — кандидат мистецтвознавчих наук, доцент (Кишинів, Республіка Молдова)

Розділ «Культурологія»:

Член редакційної колегії: **Герчанівська Поліна Евальдівна** — доктор культурології, професор (Київ, Україна)

Член редакційної колегії: **Кікоть Антоніна Андріївна** — доктор культурології, професор (Харків, Україна)

Член редакційної колегії: **Щедрін Анатолій Трофимович** — доктор культурології, професор (Харків, Україна)

ЗМІСТ
CONTENTS
СОДЕРЖАНИЕ

БІОЛОГІЧНІ НАУКИ

- Khalimov Fazliddin, Alikulov Begali, Ruziev Farid, Khayitov Davron, Ruziev Yunus, Ismailov Zafar, Khamidova Asolat, Zokirova Dilnoza, Yuldasheva Mokhigul**
POSSIBILITIES OF USING THE BIOMASS BIOMASS OF HALOPHYTES AND WASTE WILDLIFE AS A RAW MATERIAL FOR THE PRODUCTION OF BIOGAS..... 11

ЕКОНОМІЧНІ НАУКИ

- Масюк Юлія Володимирівна, Магала Ірина Станіславівна**
УПРАВЛІННЯ АКТИВАМИ КОМЕРЦІЙНОГО БАНКУ В КОНТЕКСТІ ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ЙОГО ДІЯЛЬНОСТІ 14
- Пшинка Ганна Василівна**
РОЗВИТОК СОЦІАЛЬНОГО КАПІТАЛУ ПІДПРИЄМСТВА ТА ЕКОНОМІЧНОЇ ПОВЕДІНКИ ПЕРСОНАЛУ ПІД ВПЛИВОМ КУЛЬТУРНИХ ЗМІН 17

КУЛЬТУРОЛОГІЯ

- Перякина Мария Андреевна, Милотаева Ольга Сергеевна**
САМОБЫТНОСТЬ КУЛЬТУРЫ ЗУБОВО-ПОЛЯНСКОГО РАЙОНА РЕСПУБЛИКИ МОРДОВИЯ ... 23

ПЕДАГОГІЧНІ НАУКИ

- Мельниченко Ольга Володимирівна, Прибатень Альона Михайлівна**
КОМПАРАТИВНИЙ АНАЛІЗ СИСТЕМИ ПІДГОТОВКИ ФАХІВЦІВ ОСВІТНЬОЇ СФЕРИ В УМОВАХ УНІВЕРСИТЕТСЬКОЇ ОСВІТИ УКРАЇНИ ТА ІСПАНІЇ..... 25

ТЕХНІЧНІ НАУКИ

- Концевой Андрій Леонідович, Лук'янчук Тетяна Олександрівна, Концевой Сергій Андрійович**
МОДЕЛЮВАННЯ РЕГЕНЕРАЦІЇ РОЗЧИНУ МЕТИЛДІЕТАНОЛАМІНУ 32
- Салавеліс Алла Дмитрієвна, Павловський Сергій Миколайович**
ВИКОРИСТАННЯ МОДИФІКОВАНИХ КРОХМАЛІВ У ВИРОБНИЦТВІ НОВИХ ВИДІВ СОУСІВ... 37
- Серебренников Вадим Михайлович, Копайгора Ольга Костянтинівна, Заїкіна Дар'я Павлівна**
ОЦІНКА АДЕКВАТНОСТІ МЕТОДИЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ АСУОП НА ПАТ «КРИВБАСЗАЛІЗРУДКОМ» 41

ФІЗИКО-МАТЕМАТИЧНІ НАУКИ

Kurdup Ivan, Danilov Valeriy
SLOPE STABILITY ANALYSIS METHODS' OPTIMIZATION COMPARISON..... 46

ФІЛОЛОГІЧНІ НАУКИ

Гомон Андрей Михайлович
СМЕХОВОЕ НАЧАЛО В ТВОРЧЕСТВЕ Л. Н. АНДРЕЕВА (ПРОЗА НАЧАЛА 1900-Х ГГ.)..... 51

Лопатюк Ірина Валеріївна
ОЗНАКИ РІЗНОВИДУ НІМЕЦЬКОЇ МОВИ В АВСТРІЇ..... 54

Сипа Лілія Михайлівна
ЖАНРОВА ПРИРОДА ЄВРОПЕЙСЬКОГО ФІЛОСОФСЬКОГО РОМАНУ 57

Содель Олександр Сергійович
ЗАСТОСУВАННЯ ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНИХ ПЕРЕКЛАДАЦЬКИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ
ЯК СПОСІБ ВІДТВОРЕННЯ СЕМАНТИЧНИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ АНГЛІЙСЬКОМОВНИХ
АНЕКДОТІВ 64

ЮРИДИЧНІ НАУКИ

Діхтярь Анна Віталіївна
КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВА ХАРАКТЕРИСТИКА ОБ'ЄКТА ЗЛОЧИНУ, ПЕРЕДБАЧЕНОГО
СТ. 155 КРИМІНАЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ 68

Матвеев Олександр Вікторович
СИСТЕМА СЛІДЧИХ (РОЗШУКОВИХ) ДІЙ ЗА КРИМІНАЛЬНИМ ПРОЦЕСУАЛЬНИМ
КОДЕКСОМ УКРАЇНИ 71

Стрілець Марія Василівна
МІЖНАРОДНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА СКОЄННЯ МІЖНАРОДНИХ ЗЛОЧИНІВ
ТА ЗЛОЧИНІВ МІЖНАРОДНОГО ХАРАКТЕРУ 74

Червенкова Марина Георгіївна
ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ДЕРЖАВНО-РЕЛІГІЙНИХ ВЗАЄМВІДНОСИН В УКРАЇНІ
ТА ЇХ АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ 78

UDC 663.1: 57.08

Khalimov Fazliddin

Associate Professor

Samarkand State University

Alikulov Begali

PhD

Samarkand State University

Ruziev Farid

Assistant

Samarkand State University

Khayitov Davron

Assistant

Samarkand State University

Ruziev Yunus

PhD

Samarkand State University

Ismailov Zafar

Professor

Samarkand State University

Khamidova Asolat

Assistant

Samarkand State University

Zokirova Dilnoza

Bachelor of the

Samarkand State University

Yuldasheva Mokhigul

Bachelor of the

Samarkand State University

POSSIBILITIES OF USING THE BIOMASS BIOMASS OF HALOPHYTES AND WASTE WILDLIFE AS A RAW MATERIAL FOR THE PRODUCTION OF BIOGAS

Summary. The data on the possibility of using a mixture of the biomass of some halophytes (*H. strobilaceum* (Pall) Bieb, *H. belangeriana* (Moq) Botsch, *T. hispida* Willd, *H. aphyllum* (Minkw) Iljin, *K. caspia*, *S. microphylla* Pall, *C. lanata* (Pall) Botsch) and livestock waste as a source of biogas production, as well as the composition of the biogas produced.

Key words: alternative energy sources, halophyte, biomass, livestock waste, biogas.

At present, one of the most persuasive directions for solving the problem of the lack of an energy supply is the creation of renewable alternative energy sources. It should be noted that as the world population grows, the rate of use of hydrocarbon resources accelerates, which has caused a sharp decline in their reserves. Therefore, the most important task is to optimize the use of hydrocarbon resources and study new, alternative sources of bioethanol and biogas production [1, p. 4; 2, p. 77].

In addition, fuel energy is the main source of pollution of the environment and the atmosphere. In this regard, the search for cheaper and environmentally less energy sources is underway. One of which is the production of biogas from waste (manure) of livestock farms. According to preliminary calculations, the potential of animal waste to produce biogas is more than 8 billion m³, and in all regions where manure is sufficient, it is possible to obtain biogas from it [10, p. 110].

According to experts, manure of one large cattle can give 4.2 m³ of biogas. If we assume that the energy of 1 m³ of biogas is equal to the energy of 0.6–0.7 m³ of natural gas, 0.7 liters of oil, 0.65 liters of diesel fuel, 0.5 liters of gasoline or 1.7 kilograms of firewood, or from 1 m³ of biogas can be obtained up to 2 kW / h. electricity, the importance of this technology is very promising. However, in our country, where manure is used as the main organic fertilizer in agriculture (cotton or cereal fields require 40–60 tons of manure per year), the possibility of using manure as a raw material for biogas production is limited, which requires the search for other alternative sources of biogas [1, p. 4; 2, p. 77].

At the present time, extensive scientific research is being carried out to search for unconventional energy sources, one of which is plant biomass. Special attention is paid to the development of a biotechnological method for obtaining biofuels from the biomass of halophytic plants, which are widely distributed in saline soils of arid zones and purposefully unused in the national economy [5, p. 37; 6, p. 9528; 7, p. 450; 9, p. 39].

Based on the foregoing, a comparative analysis of the biogas composition from a mixture of some halophytes (*H.strobilaceum* (Pall) Bieb, *H.belangeriana* (Moq) Botsch, *T. hispida* Willd, *Haloxylon aphyllum* (Minkw) Iljin, *K. caspia*, *S.microphylla* Pall, *C.lanata* (Pall) Botsch) and livestock wastes. To isolate biogas from a mixture of halovites and livestock wastes, the methods used were Kovalev (1998), Kukanova et al. (2011), Verma et al. (2007). As a metagenic source, the association of metagenic microorganisms isolated from active marsh rot in the Samarkand region was used. The studies were carried out in the mesophilic mode, with a periodic substrate addition regime, in 5-liter laboratory reactors. To determine the composition of biogas extracted from the halophyte biomass, gas chromatography “Chrom-5” (Czechia) was used. As a sorbent, Polysorb-1 (0.1–0.2 mm) was used. Chromatographic analysis was carried out in glass columns with a diameter of 1200 mm and a diameter of 3.0 mm. In

the columns, the initial temperature was 20 °C, the time of temperature increase was 15 minutes, the maximum temperature was 80 °C, the gas velocity was 70 ml / min, the time of gas leaving the column was 4–5 minutes for CH₄, 6–7 minutes for CO₂. The detector was a cathromer. The mass fraction of CH₄ and CO₂ was determined in the studies, and the remainder was estimated as a mixture of other gases [3, p. 46; 4, p. 181; 8, p. 1665].

As the results of the research show, when using biogas, biomass halophytes and livestock wastes separately, as well as mixtures in different ratios, the amount of methane, carbon dioxide and other gases in the separated biogas is significantly different (Table 1).

It should be noted that in all variants of the experiments, the maximum amount of methane in the composition of the released gas is observed on the 17th day of methanogenesis. In the variant where only mixed biomass of different halophyte plants were used, on the 17th day of methanogenesis, the amount of CH₄ in the separated gas was 55.8±1.3%, and the amount of CO₂ and other gases was 28.7±0.9% and 15.5±0.8%, respectively.

When using a mixture of biomass halophytes and manure in a ratio of 80% of the biomass of halophytes and 20% of manure, the amount of methane in the separated gas increased by 1.07 times compared to the version where only halophyte biomass was used. Thus, in this variant, on the 17th day of methanogenesis, the amount of CH₄ in the separated gas was 59.9±1.0%, and the amount of CO₂ and other gases was 27.7±0.8% and 12.4±0, respectively, 6%. In the variant of experiments where the ratio of biomass of halophytes and manure was 60% of the biomass of halophytes: 40% of manure, on day 17 of methanogenesis, the amount of CH₄ was 60.5±1.1% in the separated biogas, at the same time the amount of CO₂ and other gases was 27.3±0.9% va 12.2±1.3%, respectively. Thus, in this variant, the methane content of the separated gas was 1.09 times higher in comparison with the 1-variant experiments, where only the halophyte biomass was used.

The most effective option was the one where the ratio of biomass of halophytes and manure was 40% of the biomass of halophytes: 60% of manure. Thus, with such a ratio of raw materials for the 17th day of methanogenesis, the amount of methane in the extracted gas increased to 62.7±1.0%, and the amount of carbon dioxide and other gases decreased, respectively, to 21.9±0.8% va 11.8±1.0%. If we compare this variant with the variant where only the biomass of halophytes was used, in this case the amount of methane in the separated gas increased by 1.12 times. As experiments have shown, the subsequent increase in the proportion of manure in the mixture of raw materials does not lead to an increase in the concentration of methane in the composition of the released gas. So, at a ratio of 20% of the biomass of halophytes: 80% of manure, the same day of methanogenesis, methane concentration was 61.6±0.9%, which is 1.1% lower compared to the top variant. Although, this option is much more effective

Table 1

Chemical composition of biogas obtained from biomass of halophytes and livestock wastes, in % *

Types of shire	Days	CH ₄	CO ₂	Other gases
Mixed biomass of halophytes (<i>H. strobilaceum</i> , <i>H. belangeriana</i> , <i>T. hispida</i> , <i>H. aphyllum</i> and other halophytes** in equal amounts)	5	21,2±1,0	48,7±0,7	30,1±1,1
	10	38,5±0,8	37,4±1,0	24,1±1,0
	17	55,8±1,3	28,7±0,9	15,5±0,8
80% biomass of halophytes: 20% Animal waste	5	23,9±0,7	45,6±1,1	30,5±1,0
	10	40,8±1,2	36,9±0,8	22,3±0,9
	17	59,9±1,0	27,7±0,8	12,4±0,6
60% biomass of halophytes: 40% Animal waste	5	24,5±1,3	43,7±0,7	30,8±1,1
	10	43,7±1,0	35,0±1,2	21,3±1,0
	17	60,5±1,1	27,3±0,9	12,2±1,3
40% biomass of halophytes: 60% Animal waste	5	22,4±0,9	48,7±1,0	28,9±1,2
	10	45,5±0,8	32,6±1,0	21,9±0,9
	17	62,7±1,0	21,9±0,8	11,8±1,0
20% biomass of halophytes: 80% Animal waste	5	23,6±1,1	46,9±0,9	29,5±1,0
	10	46,7±0,9	30,4±1,1	22,9±0,8
	17	61,6±0,9	20,6±1,0	17,8±0,9
Animal waste	5	26,7±1,0	45,9±1,0	27,4±1,0
	10	44,9±0,9	31,4±1,0	23,7±0,9
	17	58,7±1,1	21,5±0,7	19,8±0,9

Note. * $n = 4$, ** *K. caspia*, *S. microphylla*, *C. lanata*

in comparison with the variants, where biomass of halophytes and livestock wastes were used separately.

In the version where only manure was used as raw material, on the 17th day of methanogenesis in the separated gas the amount of CH₄ was 58.7±1.1%, and the amount of CO₂ and other gases was 21.5±0.7% and 19.8±0.9%, respectively. It is known that the amount of methane in the composition of biogas is the main quality attribute. If the amount of methane in the biogas is more than 55%, biogas can be used as a combus-

tible fuel [6, p. 38]. As the results of our research have shown, the use of a mixture of biomass halophytes and livestock wastes as raw materials for biogas production is more effective than using them alone.

Thus, using as a raw material for biogas production a mixture of biomass halophytes and livestock wastes in the proportion of 2/5 of the biomass of halophytes: 3/5 of the livestock waste, provides an increase in the amount of methane in the biogas composition and depends on the efficiency of the technology used.

References

1. Биогаз — теория и практика / Баадер В., Доне Е., Бренндерфер М. — М.: Колос, 1982. — 148 с.
2. Биогазовые технологии в Кыргызской Республике / Веденев А. Г. и др. — Бишкек: Евро. — 2006. — 90 с.
3. Ковалёв А. А. Эффективность производство биогаза на животноводческих фермах / Техника в сельском хозяйстве журнал. — 2001. — № 3. С. 44–52.
4. Ташпулатов Ж. Ж., Куканова С. И., Зайнитдинова Л. И., Бахтиерова М. С., Арипов Т. Ф. Отработанная биомасса высших водных растений как источник получения биотоплива / Вестник КазНУ. — 2011. — № 2(48). С. 180–182.
5. Davranov Q. D. Energiya muammolari va biotexnologiya / O'zbekiston Milliy Universiteti xabarlar. — 2015. — № 3/2. — 31–39 B.
6. Ewa Klimiuk, Tomasz Pokoj, Wojciech Budzynski, Bogdan Dubis. Theoretical and observed biogas production from plant biomass of different fibre contents / Bioresource Technology. — 2010. — V. 101. — P. 9527–9535.
7. Frigon J. C., Guiot S. R. Biomethane production from starch and lignocellulosic crops: a comparative review / Biofuels Bioprod. Biorefin. — 2010. — V. 4. — P. 447–458.
8. Verma V. K., Y. P. Singh, J. P. N. Rai. Biogas production from plant biomass used for phytoremediation of industrial wastes / Bioresource Technology. — 2007. — P. 1664–1669.
9. Xumeng G., Tracie Matsumoto., Lisa Keith., Yebo Li. Biogas energy production from tropical biomass wastes by anaerobic digestion / Bioresource Technology. — 2014. — V. 169. — P. 38–44.
10. Aberkulov M., Djasimov F. Chorvachilikda biotexnologiya. O'quv qo'llanma. — T.: O'zbekiston Milliy Ensiklopediyasi, 2009. — 135 b.

Масюк Юлія Володимирівна

професор

Дніпровський державний аграрно-економічний університет

Масюк Юлія Владимировна

профессор

Днепровский государственный аграрно-экономический университет

Masuk Gulia

Professor

Dnipro State Agrarian and Economic University

Магала Ірина Станіславівна

магістр спеціальності «Банківська справа»

Дніпровського державного аграрно-економічного університету

Магала Ирина Станиславовна

магистр специальности «Банковское дело»

Днепровского государственного аграрно-экономического университета

Mahala Iryna

Master of Finance, Banking and Insurance Specialty of the

Dnipro State Agrarian and Economic University

УПРАВЛІННЯ АКТИВАМИ КОМЕРЦІЙНОГО БАНКУ В КОНТЕКСТІ ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ЙОГО ДІЯЛЬНОСТІ

УПРАВЛЕНИЕ АКТИВАМИ КОММЕРЧЕСКОГО БАНКА В КОНТЕКСТЕ ПОВЫШЕНИЯ ЭФФЕКТИВНОСТИ ЕГО ДЕЯТЕЛЬНОСТИ

A MANAGEMENT OF ASSETS OF COMMERCIAL BANK IS IN CONTEXT OF INCREASE OF EFFICIENCY OF HIS ACTIVITY

Анотація. Стаття присвячена розкриттю сутності активів банку. Авторами узагальнено сучасні підходи до управління активами банку. Складена динаміка результатів діяльності банків. Розрахована динаміка активів банку.

Ключові слова: активи банку, управління активами, фінансова стійкість.

Аннотация. Статья посвящена раскрытию сущности активов банка. Авторами обобщены современные подходы к управлению активами банка. Составлена динамика результатов деятельности банков. Рассчитана динамика активов банка.

Ключевые слова: активы банка, управления активами, финансовая стойкость.

Summary. The article is sanctified to opening of essence of assets of bank. Authors are generalize the modern going near the management of assets of bank. Made dynamics of results of activity of banks. Expected dynamics of assets of bank.

Key words: assets of bank, management of assets, financial firmness.

Виклад основного матеріалу. У сучасних економічних умовах для забезпечення стабільного функціонування кредитної організації управління активами комерційного банку повинен базуватися на науково-обґрунтованому аналізі й ретельному плануванні фінансової діяльності. Керівникові банку для прийняття обґрунтованих управлінських

розв'язків необхідно оперувати з більшим обсягом даних, застосовувати сучасні методи й інструментальні кошти для обробки економічної інформації.

Головним завданням управління активами у комерційних банків в цих умовах є пошук оптимального розподілу притягнутих і розміщених активів, що вимагає адаптації й дослідження існуючих ма-

тематичних моделей, розроблених для окремих банків [1, с. 85].

Об’єктом дослідження є фінансова діяльність публічного акціонерного товариства «УкрСиббанк» (далі — УкрСиббанк або Банк) — комерційний банк, що спеціалізується на кредитуванні корпоративних клієнтів за рахунок залучення активів.

Предметом дослідження є модель й інструментальні засоби для аналізу, планування й керування діяльністю ПАТ «УкрСиббанк» — комерційний банк.

Дослідженню сутності поняття й розвитку управління активами комерційних банків приділено значну увагу зарубіжних учених: М. Т. Джонса, Дж. Ф. Маршалла, П. Роуза, Дж. Сінкі та вітчизняних Ж. Довгань, Т. Корнієнко, О. Криклій, І. Ларіонов, В. Міщенко, А. Мороз, Л. Примостку, І. Сало та інші.

Активи банку — це ресурси банку та кошти, що класифікуються за напрямками розміщення та використання з метою одержання прибутку [2, с. 155–175].

Однак питання забезпечення ефективності управління активами комерційного банку недостатньо вивчена на сучасному етапі розвитку національної економіки та потребують подальших досліджень. В умовах жорсткої конкуренції, що супроводжує розвиток ринкової економіки, необхідно постійно вдосконалювати системи та форми управління активами комерційного банку. Лише такий підхід до управління в комплексі забезпечує фінансову стійкість банку.

На підставі фінансової звітності складено динаміку результатів діяльності Банку (табл. 1).

При аналізі отриманих даних можна зробити наступні висновки:

- сума збитку у 2017 році склала 1 777 636 тис. грн., що на 1 731 380 тис. грн. більше збитку Банку отриманому у 2013 році;
- Банку вдалося, у досліджуваному періоді, збільшити чистий процентний дохід на 1 538 290 тис. грн. (+ майже на 124%), за рахунок зниження процентних витрат (17%) на 260 350 тис. грн. та збільшення процентного доходу на 1 277 940 тис. грн. (+ 46%).

Використовуючи фінансову звітність банку ПАТ «УкрСиббанк» була розрахована динаміка активів Банку за 2013–2017 роки (табл. 2).

Спрогнозуємо суму поза оборонних активів на 2019 рік використовуючи трендовий аналіз.

Розрахуємо прогнозні значення позаоборотних активів УкрСиббанку на 2019 рік:

$$\begin{aligned} \Sigma \text{ПОА}_{2019\text{р.}} &= 1444.1 * 7^2 - 2543.1 * 7 + 21581 = \\ &= 74\,540 \text{ млн. грн.} \end{aligned}$$

Отже, прогнозні значення позаоборотних активів становитимуть 74 540 млн. грн. в 2019 році.

Розрахуємо прогнозні значення оборонних активів Банку на 2019 рік:

$$\begin{aligned} \Sigma \text{ОА}_{2019\text{р.}} &= 111.17 * 7^2 - 749.83 * 7 + 3900.5 = \\ &= 4099.02 \text{ млн. грн.} \end{aligned}$$

Отже, рівняння $y = 111.17x^2 - 749.83x + 3900.5$ поліноміального тренду свідчить про плавне зменшення розміру оборонних активів з кожним роком, з прогнозованою ймовірністю 93,15%. Прогнозні значення оборотних активів становитимуть 4099.02 млн. грн. в 2019 році.

Таблиця 1

Динаміка фінансових результатів діяльності ПАТ «УкрСиббанк» за 2013–2017 рр., тис. грн.

Найменування показника	2013 р.	2017 р.	Відхилення 2017 р. від 2013 р.	
			абсолютне, +/-	відносне, %
Процентні доходи	2757317	4035257	1277940	46.3472
Процентні витрати	-1514196	-1253846	260350	17.1939
Чистий процентний дохід/ (Чисті процентні витрати)	1243121	2781411	1538290	123.7442
Відрахування до резерву під знецінення кредитів та коштів в інших банках	-28998	-3599499	-3570501	-12312.9216
Чиста процентна маржа після вирахування резервів під знецінення кредитів та коштів в інших банках	1214123	-818088	-2032211	-167.3810
Комісійні доходи	657637	1619704	962067	146.2915
Комісійні витрати	-115506	-304945	-189439	-164.0079
Результат від продажу цінних паперів у портфелі банку на продаж	-9007	7344	16351	181.5366
Знецінення цінних паперів у портфелі банку на продаж	856	-7744	-8600	-1004.6729
Інші операційні доходи	-1582537	-2216450	-633913	40.0568
Прибуток/(збиток) до оподаткування	165566	-1720179	-1885745	-1138.9687
Витрати на податок на прибуток	-211822	-57457	154365	72.8749
Прибуток/(збиток) за рік	-46256	-1777636	-1731380	-3743.0387

Таблиця 2

Динаміка активів ПАТ «УкрСиббанк», тис. грн.

Найменування показника	2013 р.	2014 р.	2015 р.	2016 р.	2017 р.	Відхилення	
						Абсолютне 2017 р. від 2013 р.	Відносне 2017 р. від 2013 р.
Основні засоби та нематеріальні активи	1373163	1212753	1074902	1167627	1267095	-106068	-7.72
Відстрочений податковий актив	1289790	1268905	1127371	1136851	1081320	-208470	-16.16
Інші фінансові та не фінансові активи	590891	411090	355215	453416	558720	-32171	-5.44
Кредити та заборгованість клієнтів	15299818	14595703	14904777	20959408	20679584	5379766	35.16
Кошти в інших банках	17994	203746	53373	1969573	4007876	3989882	22173.40
Грошові кошти та їх еквіваленти та обов'язкові резерви	5082900	4392260	6070762	10724148	13869761	8786861	172.87
Цінні папери в портфелі банку на продаж	1577876	1122678	2813469	6950821	3880097	2302221	145.91
ОБОРОТНІ АКТИВИ	21978588	20314387	23843207	40613269	42437318	20458730	
АКТИВИ	25232432	23207135	26400695	43371163	45344453	20112021	

Висновки. Для розвитку управління активами Банку пропонується впровадження сек'юритизації активів — нової моделі управління активами, що передбачає заміну неринкових позик чи грошових потоків (дебіторської заборгованості) на різні види цінних паперів, що вільно обертаються на ринку капіталу, що відповідає особливим потребам підприємств та потребує удосконалення моделей і систем прийняття управлінських рішень банку, оскільки облікова система є базисом системи інформаційної підтримки управління комерційним банком.

В Україні даний інструмент використовується досить рідко. Водночас прагнення комерційних банків знизити вартість залучених ресурсів в останні роки підвищує актуальність його застосування в господарській практиці, що зумовлює необхідність розробки обліково-аналітичного забезпечення операцій, що передбачає заміну неринкових позик чи грошових потоків (дебіторської заборгованості) на різні види цінних паперів, що вільно обертаються на ринку капіталу та управління ризиками, що виникають під час застосування даного інструменту.

Література

1. Банківські операції: Підручник / За ред. А. М. Мороза. — К.: КНЕУ, 2000. — 384 с.
2. Міщенко В. І. Банківські операції: Підручник / В. І. Міщенко, Н. Г. Слав'янська, О. Г. Коренева. — 2-е вид., переробл. і доп. — К.: Знання, 2007. — С. 155–175.

Пшинка Ганна Василівна

*кандидат філософських наук, доцент,
доцент кафедри менеджменту і адміністрування
Харківська державна академія культури*

Пшинка Анна Васильевна

*кандидат философских наук, доцент,
доцент кафедры менеджмента и администрирования
Харьковская государственная академия культуры*

Pshynka Hanna

*PhD of Philosophy, Associate Professor,
Associate Professor of the Department of Management and Administration
Kharkiv State Academy of Culture*

РОЗВИТОК СОЦІАЛЬНОГО КАПІТАЛУ ПІДПРИЄМСТВА ТА ЕКОНОМІЧНОЇ ПОВЕДІНКИ ПЕРСОНАЛУ ПІД ВПЛИВОМ КУЛЬТУРНИХ ЗМІН

РАЗВИТИЕ СОЦИАЛЬНОГО КАПИТАЛА ПРЕДПРИЯТИЯ И ЭКОНОМИЧЕСКОГО ПОВЕДЕНИЯ ПЕРСОНАЛА ПОД ВЛИЯНИЕМ КУЛЬТУРНЫХ ИЗМЕНЕНИЙ

THE DEVELOPMENT OF SOCIAL CAPITAL AND ECONOMIC BEHAVIOR OF PERSONNEL UNDER THE INFLUENCE OF CULTURAL CHANGES

Анотація. В статті розглядається вплив культурних змін на розвиток соціального капіталу підприємства та економічної поведінки персоналу. Визначено, що культурна компонента може орієнтувати персонал на показники економічного добробуту, отримання прибутку і вигоди від використання робочої сили, та вибудовувати соціальну мотивацію. Запропоновано розширене трактування соціального капіталу підприємства, що включає в себе категорії капіталу здоров'я працівників, трудовий, інтелектуальний та емоційно-енергетичний капітали.

Ключові слова: персонал, управління персоналом, соціальний капітал, організаційна культура, економічна поведінка.

Аннотация. В статье рассматривается влияние культурных изменений на развитие социального капитала предприятия и экономического поведения персонала. Определено, что культурная компонента может ориентировать персонал на показатели экономического благосостояния, получения прибыли и выгоды от использования рабочей силы, и выстраивать социальную мотивацию. Предложено расширенная трактовка социального капитала предприятия, включает в себя категории капитала здоровья работников, трудовой, интеллектуальный и эмоционально-энергетический капиталы.

Ключевые слова: персонал, управление персоналом, социальный капитал, организационная культура, экономическое поведение.

Summary. The article discusses the impact of cultural changes on the development of social capital of enterprises and economic behavior of the staff. Determined that the cultural component can orient the staff on the indicators of economic well-being, profit and benefits from the use of the workforce, and to build social motivation. The proposed expanded interpretation of the social capital of the enterprise, which includes the categories of health capital of workers, labor, intellectual and emotional energy capital.

Key words: staff, personnel management, social capital, organizational culture, economic behavior.

Постановка проблеми. Одним з першорядних пресурсів будь-якої організаційної культури підприємства є персонал. Він виступає у ролі основного драйвера економічної діяльності компанії. Ефективність використання такого ресурсу багато в чому залежить від стратегії соціального управління капіталом підприємства. Саме вона виступає в ролі фундаменту і причинно-наслідкового механізму економічної поведінки персоналу. В ній концентрується логістика і формат використання людського ресурсу.

Таким чином, ключові можливості і проблеми вітчизняних підприємств, що працюють з метою отримання комерційного ефекту, зосереджені в зоні ефективного управління персоналом. В умовах підвищеної економічної турбулентності і тиску на українську економіку високу актуальність набувають питання формування сучасної системи управління соціальним капіталом підприємства, побудованої у відповідності з ринковими умовами господарювання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанням розвитку соціального капіталу підприємства та економічної поведінки персоналу під впливом культурних змін чимало наукових робіт як вітчизняних, так і зарубіжних. Розробкою теоретичних засад управління персоналом займалися такі дослідники, як О. Виходець [1], Б. Герасимов [2], Л. Головка [3], О. Грیشнова [4], С. Пасека [4], Г. Десслер [5], Д. Коул [6], А. Коровський [7], Д. Мельничук [8], Ю. Стадницький [9], Т. Данилович [9], Л. Карамушки [10], І. Малафік [11], Л. Стаут [12] та ін. Віддаючи належне їх науковим напрацюванням з цієї проблематики, слід зауважити, що дослідження впливу культурних змін на розвиток соціального капіталу підприємства та економічної поведінки персоналу мають загально науковий сенс і носять більш описовий характер. Однією з причин такої спрямованості досліджень є відсутність дієвого, науково обґрунтованого підходу і методу, який би враховував комплексну природу впливу культури на персонал.

Формулювання цілей статті. Ціллю даної статті є з'ясування впливу культурних змін на розвиток соціального капіталу підприємства та економічної поведінки персоналу, а також надання пропозицій з удосконалення даного процесу.

Виклад основного матеріалу дослідження. З метою більш чіткого позиціонування категорій і терміносистем ідентифікуємо поняття, пов'язані з системою соціального капіталу підприємства. Визначимо, що співвідноситься з поняттям «організація», «управління персоналом», «людський капітал / ресурс», «робоча сила» і «трудова ресурси».

Поняття «організація» в самому загальному вигляді, багатьма економістами визначається як внутрішня упорядкованість, узгодженість взаємодії частин цілого; сукупність процесів або дій, що ведуть

до утворення і вдосконалення взаємозв'язків між частинами цілого [9, с. 61]. Стосовно до соціальних об'єктів термін «організація» зазвичай вживається для позначення приватної управлінської функції. Б. Герасимов надає наступне визначення організації як диференційоване і взаємно впорядковане об'єднання індивідів і груп, що спільно реалізують певні цілі і діють на основі певних процедур і правил [2, с. 24]. На думку інших дослідників, організація являє собою універсальну форму самореалізації соціальної спільності, визначає структурування, упорядкування та раціоналізацію будь-якого соціального об'єкта або процесу [3, с. 45].

Таким чином, категорія «організація» може інтерпретуватися з декількох позицій: об'єктної (конкретний союз людей, юридичне утворення та/або кооперація, яка займає певне місце у суспільстві), суб'єктної (об'єднання людей, що мають власні інтереси і цілі), процесної (діяльність людей, побудована за принципом управління: менеджер / організатор і підпорядкований штат), як деяка властивість (ступінь впорядкованості відносин між людьми), як управлінська система (актуалізація потреби в організації як властивості, що вимагає управління) [10, с. 72].

Поняття організація тісно пов'язано з системним аспектом. Поняття «система» можна визначити з позиції безлічі елементів / сукупності умовних одиниць, які знаходяться у певних відносинах і зв'язках один з одним, утворюючи цілісність і єдність [11, с. 28].

Поняття «управління» визначається як цілеспрямована діяльність, що включає в себе етапи: планування, організації, регулювання, мотивації, контролю, обліку і аналізу, із подальшим виходом на прогнозування [5, с. 54]. Сам процес управління неможливий без участі персоналу. У зв'язку з цим частіше йдеться про управління персоналом, ніж просто про управління.

Існують категорії, які відносяться до суто економічних дефініцій. Так, термін «робоча сила» відображає історичну участь людини в суспільному відтворенні благ. Робоча сила не є тотожною носію, тому що визначає одну з функціональних особливостей людської природи, реалізуючи при цьому природні задатки і фізичні потенції.

Інтегральна характеристика якості персоналу підприємства виражається через поняття «людський капітал». У ньому закладено витратний, ресурсний і якісний підхід до оцінки. Аналіз такого активу підприємства як персонал дозволяє привести його до спільного знаменника в грошовому вираженні. Враховуючи той факт, що людині притаманний більш широкий спектр якостей, а не тільки здатність до певного виду праці, можна говорити про визнання факту його високої віддачі в економічній діяльності.

Людський капітал можна розглядати у вузькому і широкому ракурсі:

1. Через освітні інституції (вузька інтерпретація). Освіта являє собою одну з граней людського капіталу, стаючи невід'ємною частиною людини відразу після засвоєння і апробації. Капіталізація відбувається при синергії з організаційною сутністю, сприяючи максимальному задоволенню потреб клієнтів і/або формуючи майбутні фінансові результати роботи [8, с. 42].

2. Через інвестиційну політику (широке трактування). Людський капітал як явище, сформоване завдяки інвестиційній активності підприємства (довгострокові вкладення капіталу) в людину у вигляді витрат на освіту і підготовку робочої сили на виробництві, на охорону здоров'я, міграцію і пошук інформації про ціни і доходи [7, с. 25].

Систематизація дефініцій людського капіталу дозволяє виділити основні підходи до його трактування:

- 1) як виробничих інвестицій в трудові ресурси / витрат на виробництво робочої сили;
- 2) як компонент системи знань, що включає навички, мотивацію і енергію;
- 3) з позиції удосконалення виробничих здібностей;
- 4) як багаж розумових здібностей, здібностей до праці, придбаних за допомогою освіти і навчання;
- 5) у призмі прогресивного досвіду;
- 6) як трудовий потенціал людини, реалізований у процесі праці.

Людський капітал є похідним поняттям по відношенню до поняття «трудовий потенціал» людини, який знаходить своє вираження через вартісну оцінку. Оцінюючи людський капітал враховують витрати, понесені або самою людиною або компанією з метою формування трудового потенціалу [4, с. 68]. Людський капітал відображає цінність трудового потенціалу як для самого співробітника у вигляді генерованого рівня заробітку, так і для підприємства, відповідаючи на запитання щодо цінності конкретного співробітника для виробничого процесу у кількісному вираженні.

Капіталізація придбаних компетенцій у праці становить надалі стрижень конкурентоспроможності підприємства. Людський капітал є квінтесенцією таких положень:

- вартість виховання і освіти людини утворюють реальні (матеріальні, грошові) витрати;
- праця освіченої людини є більш продуктивною, ніж малоосвіченої;
- витрати на освіту і професійне навчання сприяють через зростання продуктивності праці збільшенню національного багатства.

Людський капітал є системоутворюючим елементом соціального капіталу підприємства. Останній, в свою чергу, спирається не тільки на людський актив. Можна виділити кілька базових активів у структурі соціального капіталу.

1. Капітал здоров'я співробітників. Видаткова частина на підтримку здорового способу життя пер-

соналу, створення комфортних і безпечних умов праці — це інвестиції в капітал здоров'я. Зношуючись протягом життя, інвестиції такого плану уповільнюють процес втрати даного капіталу. Деякі компанії не мають чіткого бажання робити такі інвестиції, наймаючи новий персонал і/або оновлюючи колектив у міру того, як формується розуміння того факту, що система управління персоналом знаходиться на межі, після якої неможливо досягати організаційні цілі [12, с. 19]. Але тим самим компанія своїми руками ліквідує трудовий капітал, який напрацьовувався роками.

2. Трудовий капітал. Це ступінь освіченості колективу, комплекс розв'язуваних завдань, сукупність професійних знань та вмінь, що формують коло компетенцій. Якість трудового капіталу можна збільшити, направивши прямі інвестиції в освіту та професійну підготовку. Сучасний виробничий процес вимагає від кожного учасника не тільки вирішення виробничих завдань, але і такої професійної діяльності, яка все більше пов'язана з активною участю у реалізації соціальних, економічних, комерційних, правових і управлінських програм. Конкурентоспроможність організаційної структури спирається на професійно-компетентних працівників, зацікавлених у якісному відтворенні кінцевого продукту, економії ресурсів, зниження собівартості.

3. Інтелектуальний капітал. Проявляється в дуальній природі: як сукупність невід'ємних від першоджерел компетенцій і унікальних знань, з іншого боку, як продукт інтелектуальної природи, який можна відокремити від автора (патенти, ліцензії, торгові знаки тощо). Інтелектуальний капітал являє вираз високопродуктивної праці в інформаційному вигляді. Інтелектуальний капітал служить базою для вироблення необхідних навичок, знань, досвіду, а також може бути кінцевим результатом людського капіталу — джерелом його доходу.

4. Емоційно-енергетичний капітал. Організаційний простір і емоції тісно переплетені. По суті, вся організаційна культура являє собою органічний симбіоз емоційної тканини компанії і формальних інституцій підприємства (структура, норми взаємин, лідерство тощо) [1, с. 69]. Корпоративні емоції формуються під впливом культурних вірувань і організаційних практик. Більшість основних причин того, що культурні переконання емоційно обумовлені, полягає в тому, що вони дають персоналу деяке почуття міри, передбачуваності та безперервності у ситуаціях, коли вони стикаються з невизначеністю у своїх реакціях, яка є наслідком прийняття організаційного життя. Культурний простір керує і направляє емоції в область допустимих виразів. Він забезпечує допустимі способи вираження емоцій, реально стимулюючи персонал відчувати те, що вважається «підходящими» емоціями, і допомагає їм уникати необхідності випробовувати «невідповідні» емоції. Відбувається культурне «зв'язування»

працівників один з одним за допомогою емоційного ресурсу.

Зупинимося на останньому активі соціального капіталу підприємства і розглянемо характер економічної поведінки персоналу під впливом культурних змінних в компанії.

Зв'язок культурного простору з емоціями є найбільш суб'єктивною рисою професійної діяльності. Персонал постійно генерує, закріплює і відтворює емоційний репертуар поведінки всередині компанії. Формальне вираження емоцій відбувається через ритуали, правила і міжособистісний контакт, у процесі якого виникають, придушуються і активізуються емоції, підкріплюючи професійну комунікацію і діяльність.

Організаційна культура виступає своєрідним клеєм, який «склеює» емоції персоналу, сприяючи більшій інформативності та результативності професійної діяльності. У свою чергу, апелювання до культури передбачає використання емоційної відданості і зобов'язань, що дозволяють отримати найкращі фінансові результати.

На думку Х. Трайс і Д. Беер основним емоційним резервуаром є людські культури, в яких концентруються вірування, традиції і норми. Тільки за рахунок культурного аспекту люди стають повноцінними працівниками. Культура допомагає протистояти і долати хаос і невизначеність, колективно виживати, адаптуватися і досягти успіху [13, р. 29].

Культурний простір підприємства допомагає працівникам управляти тривожними станами, генерує емоції і значення. Слідування встановленим культурним нормам засноване на бажанні зробити майбутнє більш передбачуваним і згідним минулого. Таким чином, прихильність культурним ідеологіям і культурним формам, що використовуються для вираження цих ідеологій, викликана швидше емоційними потребами людей, ніж раціональними міркуваннями.

Культура керує емоціями, керує процесом їх переживання і вираження, як всередині, так і у зовнішніх проявах. Персонал, що розділяє культуру, виносить з неї не тільки допустимі норми прояву емоцій, але і те, які емоції їм слід переживати і що личить відчувати або не відчувати в тій чи іншій ситуації. Культурний простір служить сховищем відповідних емоцій, які залучаються за необхідності. В цьому випадку культура веде або направляє емоції в потрібне русло прийнятих проявів.

Організаційні культури емоційно навантажені диференційовано в залежності від багатьох внутрішніх і зовнішніх факторів. Співробітники ж висловлюють і підсилюють той спектр емоцій, який вважають доречним. Можна виділити кілька емоційних вогнищ у культурному просторі підприємства, що формують соціальний капітал:

- невизначеність, викликана змінами в компанії;
- економічний репертуар поведінки під впливом емоцій;

- менеджмент, заснований на емоційному співвлодінні;
- формування лояльного колективу;
- етноцентризм.

Розглянемо більш докладно кожен складову в культурному просторі підприємства:

1. Управління невизначеністю. Існує цілий набір організаційних невизначеностей для персоналу. Однак чим би вона не породжувалася, співробітники запам'ятовують власну поведінку і реакцію. С. Харріс і Р. Саттон дослідили, що відбувалося серед персоналу восьми організацій, які вийшли з бізнесу або тим чи іншим чином припинили «брати участь» в ньому. Вони виявили, що члени цих організацій зберегли участь в церемоніях, у яких вони: 1) управляли невизначеністю за допомогою обміну інформацією про перспективи роботи, імена та адреси один одного і обіцяли підтримувати зв'язок; 2) обмінювалися емоційною підтримкою, колективно висловлюючи жаль і гнів, фотографувалися, згадували позитивні моменти минулого і обговорювали історії «минулого життя» [14, р. 7].

Типові ситуації невизначеності можуть управлятися в організаціях за допомогою історій, які повідомляють персоналу послання про спільні емоційні інтереси, наприклад, як поводитися з тими, хто має більш високий статус, про можливість розпоряджатися часом і як в організації можна успішно працювати з невизначеністю зовнішнього середовища. Інші культурні форми, які використовує організація, щоб подолати невизначеність — це наради та зустрічі.

2. Економічний репертуар поведінки під впливом емоцій. Існує таке поняття як емоційна робота, в рамках якої очікується активний прояв «соціально бажаних емоцій». Фактично, більшість професій, пов'язаних з обслуговуванням людей, припускає наявність ситуацій, в яких очікується демонстрація позитивних емоцій і подолання негативних по відношенню до споживачів і до інших стресових факторів. Компаніям такого типу необхідно підбирати персонал, схильний проявляти «відповідні емоції», які від них очікують і які їм властиві по натурі.

3. Менеджмент, заснований на емоційному приборканні. Фахівці, робота яких включає в себе подолання негативних емоцій, створюють різні ритуали і норми, які спонукають / перешкоджають переживання та вираження емоцій. У небезпечних професіях, де емоція страху часто є «природною» (але, можливо, не функціональною) емоційною реакцією, люди вдаються до різних прихованих заборон, що допомагає відгородити себе від переживань емоцій, які можуть перешкодити виконанню роботи і нашкодити здоров'ю.

4. Формування лояльного колективу. Культурні церемонії, яких дотримуються працівники компанії, що служать меті створити механізм ідентифікації і зміцнення відданості.

5. Етноцентризм. Зворотна сторона ідентифікації та відданості полягає в тому, що вони, ймовірно,

призводять до почуття групової переваги, що до-
сить часто викликає почуття панування над іншими
групами. Таким чином, одна з основних причин
суперництва функціональних відділів всередині
компанії полягає в ментальному позиціонуванні
власного статусу як переважаючого інших. З іншого
боку, етноцентризм посилює ідентифікацію люди-
ни з його групою, яка парадоксально залежить від
існування зв'язку із приблизно нижчими групами.
Якщо локальний культурний простір компанії кри-
тикують, то співробітник, що входить в його зону,
сприймає критику на свою адресу.

**Висновки з даного дослідження і перспективи
подальших розвідок.** Таким чином нами запропоно-
вано розширене трактування соціального капіталу
підприємства, що включає в себе категорії капіталу
здоров'я працівників, трудовий, інтелектуальний
та емоційно-енергетичний капітал, які визнача-
ють економічний репертуар поведінки персоналу.
Встановлено, що культурна компонента в одному
випадку може орієнтувати всіх зацікавлених учас-
ників процесу на показники економічного добробу-
ту, отримання прибутку і вигоди від використання
робочої сили, з іншого боку, вибудовувати соціальну
мотивацію, стимулюючи розвиток соціально-еко-
номічних інвестицій в широкий спектр ініціатив.

Культура важлива не просто як інституційне
утворення, вона має визначальне значення для еко-
номічного багатства і зростання країн, для здоров'я
і рівня задоволеності персоналу. Існує непрямий ряд
культурних факторів, які визначають економічний
уклад на мікро- і макрорівні-етнічність, міжособи-
стисна довіра, узагальненої норми моралі — форму-
ють зокрема феномен перерозподілу благ в економіці,
інвестиційний / економічний ріст, схильність до
заощадження / споживання, взаємини в ланцюжку
підлеглий-керівник. Організація — це штучна обо-
лонка в звичному середовищі проживання людини,
яка відчуває не весь спектр культурного впливу,
однак своєрідність і сила такого впливу найбільш
очевидна. Високий рівень довіри надає менеджерам
можливість використовувати практику делегування
повноважень / завдань / відповідальності.

Все це безпосередньо позначається на швидкості
бізнесу, який залежить, в першу чергу, від більш

низьких рівнів виконання процесів. Якщо центр
довіри концентрується всередині сімейного кола
без проекції на зовнішнє оточення, економіка стає
фрагментованою. Активна взаємодія людей кон-
структивно впливає на локальну економіку, сприяє
синергії. Такі категорії в культурі як традиції і ре-
лігія є свого роду похідним матеріалом формування
економічної кон'юнктури країни. Вони програму-
ють на певний відношенню до багатства / бідності
/ благодійності, визначають категорію суспільної
корисності і формат створення доданої вартості
в економіці, формують установку на оволодіння
фінансовою грамотністю, працю і етику.

Ще однією реперною точкою кореляції культур-
них і економічних змінних є мова. Вона відноситься
до таких культурних предикторів економічної по-
ведінки, який не просто формує базу для виражен-
ня того, про що думає людина, але і в деякій мірі
створює механіку того, як думає людина і вибудовує
власне цілепокладання. Культурна неоднорідність
в країні може бути джерелом інноваційних рішень
і підвищення продуктивності праці. Команди або
групи, що складаються з людей різної культурної
приналежності, складають серце процесу глобалі-
зації.

Основне протиріччя сучасного світу в тому, що
незважаючи на активні глобалізаційні процеси,
менеджери так і не навчилися використовувати по-
тенціал синергії від взаємодії в різних культурних
середовищах. При цьому зіткнення культур різних
форматів в організації зустрічається частіше, не
багато хто з керівники приділяють цьому увагу.
Оскільки сам бізнес в Україні представлений різ-
ними регіональними та локально-територіальними
особливостями.

Культурна компонента в одному випадку може
орієнтувати всіх зацікавлених учасників процесу
на показники економічного добробуту, отримання
прибутку і вигоди від використання робочої сили,
з іншого боку, вибудовувати соціальну мотивацію,
у тому числі державних інститутів, підстобуючи
розвиток соціально-економічних інвестицій в широ-
кий спектр ініціатив. В ідеальному варіанті культура
формує баланс інтересів учасників економічних
відносин.

Література

1. Виходець О. М. Соціальні комунікації в культурі української організації: монографія / О. М. Виходець. — О.: Олтех, 2010. — 285 с.
2. Герасимов Б. Н. Развитие функциональной структуры организации: монограф. / Б. Н. Герасимов. — Самара: СГЭА, 2003. — 164 с.
3. Головкова Л. С. Сукупний економічний потенціал корпорації: формування та розвиток: монограф. / Л. С. Головкова. — Запоріжжя: КПУ, 2009. — 339 с.
4. Грішнова О. А. Трудовий потенціал України: оцінка стану, ефективність використання, стратегічні напрями розвитку: монограф. / О. А. Грішнова, С. Р. Пасека, А. С. Пасека. — Черкаси: Маклаут, 2011. — 360 с.

5. Десслер Г. Управление персоналом / Г. Десслер; [пер. с англ.]. — М.: БИНОМ. Лаборатория знаний, 2016. — 799 с.
6. Коул Д. Управление персоналом в современных организациях / Д. Коул; [Пер. с англ. Н. Г. Владимирова]. — М.: ООО «Вершина», 2004. — 352 с.
7. Коровський А. В. Еволюція людського фактора економіки та проблеми його формування: монограф. / А. В. Коровський. — К.: КНЕУ, 2004. — 184 с.
8. Людський капітал: пріоритети модернізації суспільства у контексті поліпшення якості життя населення: монограф. / Д. П. Мельничук. — Житомир: Полісся, 2015. — 564 с.
9. Просторова організація економічних систем: монограф. / [Ю. І. Стадницький, Т. Б. Данилович, О. В. Музиченко-Козловська, В. В. Войцеховська, А. В. Симак, А. Л. Висоцький, Ю. Ю. Стадницька]. — Львів: Новий світ — 2000, 2013. — 274 с.
10. Психологічні засади організаційного розвитку: монограф. / За наук. ред. Л. М. Карамушки. — Кіровоград: Імекс-ЛТД, 2013. — 206 с.
11. Системний підхід у теорії і практиці навчання: монограф. / І. В. Малафіїк; М-во освіти і науки України, РДГУ. — Рівне: РДГУ, 2004. — 439 с.
12. Стаут Л. Управление персоналом Настольная книга менеджера / Л. Стаут; [пер. англ.] — М.: Добрая книга, 2006. — 536 с.
13. Trice H. M. The Cultures of Work Organizations. / H. M. Trice, J. M. Beyer. — Englewood Cliffs, NJ: Prentice-Hall, 1993. — 302 p.
14. Harris S. G. Functions of parting ceremonies in dying organizations / S. G. Harris, R. L. Sutton // Academy of Management Journal. — 1986. — № 29. — P. 5–30.

References

1. Vykhodets, O. M., (2010), Sotsialni komunikatsii v kulturi ukrainskoi orhanizatsii, [Social communications in the culture of Ukrainian organization], Oltekh Publ., Odesa, Ukraine, 285 p., [in Ukrainian].
2. Gerasimov, B. N., (2007), Razvitie funktsionalnoy strukturyi organizatsii, [Development of the functional structure of the organization], SGEA Publ., Samara, Russian Federation, 164 p., [in Russian].
3. Holovkova, L. S., (2009), Sukupnyi ekonomichnyi potentsial korporatsii: formuvannia ta rozvytok, [The aggregate economic potential of the corporation: formation and development], KPU Publ., Zaporizhzhia, Ukraine, 339 p., [in Ukrainian].
4. Hrishnova, O. A., Pasiеka, S. R., Pasiеka, A. S., (2011), Trudovyi potentsial Ukrainy: otsinka stanu, efektyvnist vykorystannia, stratehichni napriamy rozvytku, [Labor potential of Ukraine: assessment of the state, efficiency of use, strategic directions of development], Maklout Publ., Cherkasy, Ukraine, 360 p., [in Ukrainian].
5. Dessler, G., (2016), Upravlenie personalom, [Personnel Management], BINOM Publ., Moscow, Russian Federation, 799 p., [in Russian].
6. Koul, D., (2004), Upravlenie personalom v sovremennyih organizatsiyah, [Personnel management in modern organizations], ООО «Vershina» Publ., Moscow, Russian Federation, 352 p., [in Russian].
7. Korovskiy, A. V., (2004), Evoliutsiia liudskoho faktora ekonomiky ta problemy yoho formuvannia, [Evolution of the human factor of the economy and the problem of its formation], KNEU Publ., Kyiv, Ukraine, 184 p., [in Ukrainian].
8. Melnychuk, D. P., (2015), Liudskiy kapital: priorytety modernizatsii suspilstva u konteksti polipshennia yakosti zhyttia naselennia, [Human capital: priorities of modernization of society in the context of improving the quality of life of the population], Polissia Publ., Zhytomyr, Ukraine, 564 p., [in Ukrainian].
9. Stadnytskyi, Iu. I., Danylovyh, T. B., Muzychenko-Kozlovska, O. V., Voitsekhovska, V. V., Symak, A. V., Vysotskyi, A. L., Stadnytska, Yu. Iu., (2013), Prostorova orhanizatsiia ekonomichnykh system, [Spatial organization of economic systems], Novyi svit-2000 Publ., Lviv, Ukraine, 274 p., [in Ukrainian].
10. Karamushky, L. M., (2013), Psykholohichni zasady orhanizatsiinoho rozvytku, [Psychological foundations of organizational development], Imeks-LTD Publ., Kirovohrad, Ukraine, 206 p., [in Ukrainian].
11. Malafiik, I. V., (2004), Systemnyi pidkhid u teorii i praktytsi navchannia, [System approach in the theory and practice of teaching], RDHU Publ., Rivne, Ukraine, 439 p., [in Ukrainian].
12. Staut, L., (2006), Upravlenie personalom Nastolnaya kniga menedzhera, [Human Resource Management Manager's Desk], Dobraya kniga Publ., Moscow, Russian Federation, 536 p., [in Russian].
13. Trice, H. M., Beyer, J. M., (1993), The Cultures of Work Organizations. — Prentice-Hall Publ., Englewood Cliffs, NJ, 302 p., [in English].
14. Harris, S. G., Sutton, R. L., Functions of parting ceremonies in dying organizations, Academy of Management Journal. — 1986. — № 29. — P. 5–30. [in English].

УДК 908

Перякина Мария Андреевна

студентка

Пензенского государственного университета архитектуры и строительства

Peryakina Maria

Student of the

Penza State University of Architecture and Construction

Милогаева Ольга Сергеевна

кандидат филологических наук,

доцент кафедры «Иностранные языки»

Пензенский государственный университет архитектуры и строительства

Milotayeva Olga

Candidate of Philology,

Associate Professor of «Foreign Languages» Department

Penza State University of Architecture and Construction

КУЛЬТУРОЛОГИЯ

САМОБЫТНОСТЬ КУЛЬТУРЫ ЗУБОВО-ПОЛЯНСКОГО РАЙОНА РЕСПУБЛИКИ МОРДОВИЯ

IDENTITY OF CULTURE OF ZUBOVO-POLYANSKIY AREA OF THE REPUBLIC OF MORDOVIA

Аннотация. Данная статья посвящена красотам и местным достопримечательностям Zubovo-Polyansky district of the Republic of Mordovia. Besides natural monuments and sights some monuments of architecture and archeological finds are considered in this article. For example, history of emergence of Svyato-Varsonofiyevsky convent and a sacred source of «Kazan» Mother of God icon in Mordovian Pimbур is described.

Ключевые слова: традиции, национальный праздник, памятники архитектуры и искусства.

Summary. This article is devoted to beauty and local sights of Zubovo-Polyansky district of the Republic of Mordovia. Besides natural monuments and sights some monuments of architecture and archeological finds are considered in this article. For example, history of emergence of Svyato-Varsonofiyevsky convent and a sacred source of «Kazan» Mother of God icon in Mordovian Pimbур is described.

Key words: traditions, national holiday, monuments of architecture and art.

Зубово-Полянский район является самым крупным в Республике Мордовия, где до сих пор поддерживаются и сохраняются традиции мордовского народа. Этот район расположен на западе Республики Мордовия в зоне хвойно-широколиственных лесов. Первое упоминание о поселке относится к 1679 году. Район образован 16 июля 1928 года. Свое название поселок получил от фамилии владельцев населенного пункта — Зубовых — служилых людей на Керенской засечной черте. Второй компонент названия указывает на особенности местности: поляна — вырубка среди леса.

В районе имеются комплексные памятники природы, зоологические, ботанические, гидрологические охраняемые объекты, такие как: Верховое болото Зубовского лесничества, где произрастают ягодники,

лекарственные растения; торфяное болото верхового типа Парцинского лесничества — место произрастания ягодников: черники, брусники, клюквы; торфяное болото Большое Вышенского лесничества — место обитания водно-болотистых птиц; оползень Кошель-гора Комсомольского лесничества представляет собой геологическое обнажение коренного берега р. Вад на площади 2 гектара; озеро Имерка лежит в пойме р. Вад к юго-востоку от деревни Журавкино. Недалеко от озера находился дом писателя Новикова-Прибоя, автора знаменитого романа-эпопеи «Цусима». Неподалеку располагается сосновая роща Ширингушского лесничества; дендрарий Педагогического колледжа поселка Зубова Поляна; место произрастания сосны Веймутова Студенецкого лесничества; урочище Белые озера — реликтовый уголок природы, находящийся

в долине р. Виндрей. В лесных и пойменных экосистемах обитают редкие исчезающие виды растений и животных. В заводях р. Вад поселка Озерный растет водяной орех чилим, водятся выдра, норка, выхухоль, бобры, имеется колония цапель.

В Zubovo-Polyanskom районе имеется большое количество археологических памятников (стоянки, городища, тверди, места находок кладов). Это урочище «Тарвас-Молот», Пичпандинский и Каргашинский могильники, стоянки неолита на о. Имерка, Ширингушская стоянка. На территории района зарегистрировано более ста памятников истории, градостроительства, архитектуры, искусства и археологии.

Одной из главных особенностей поселка Zubovo-Polyana можно считать то, что многие строения выполнены преимущественно из дерева, так как Zubovo-Polyanskiy район богат лесами. Об историю развития поселка можно узнать в местном краеведческом музее, который был основан сравнительно недавно — в 2010 году. Здание музея так же полностью выполнено из дерева. В музее можно найти различные предметы быта, одежды, оружия, принадлежащие когда-то древней мордве. В этом музее широко освещен национальный быт и верования мордовского народа. В районе расположено 33 храма, некоторые из которых были построены в XVII–XVIII веках и точные даты их постройки неизвестны.

Рассмотрим историю одного из известных храмов Zubovo-Polyansko-го района — Свято-Варсонофиевского женского монастыря более подробно. По сведениям краеведов данный монастырь существует 20 лет, но его история начинается с 1740 года, когда по приказу императрицы Анны Иоанновны были построены два храма — Покровский и Никольский. Благодаря одному из храмов село, в котором он был построен, получило название Покровские Селищи. Затем село Покровские Селищи увеличивалось и разделилось на две приходские деревни. Покровские Селищи остались при Никольском храме, а прихожане деревни Новые Выселки — при Покровской церкви. В 1934 году в Новых Выселках церковь была полностью разрушена. В Покровском Селище храмы были недействующими, и в них располагались складские помещения. Кресты и купола храмов были разрушены. Восстановление храма началось в 1991 году, а уже в 1996 Никольский храм был переименован в Свято-Варсонофиевский женский монастырь.

Свято-Варсонофиевскому женскому монастырю в настоящий день принадлежат восемь храмов, один

из которых расположен возле источника. Самый крупный из храмов — собор Воскресения Христова, который имеет десять глав и колокольню высотой 39 метров, состоящей из 8 колоколов. Собор был заложен в 2002 году. Интересную историю имеет Родник, святой источник «Казанской» иконы Божией Матери в селе Мордовский Пимбур. В связи с принятием христианства по всей Республике Мордовия, в том числе и в селе Мордовский Пимбур, сложилась традиция отмечать праздник, называемый «Казанской». Связывают это с родником, находящимся близ села, возле которого по преданию и была явлена икона Казанской Божией Матери. Образ Казанской Божией Матери сначала находился с храме в Мордовском Пимбуре, но затем был отправлен в Нижний Ломов (по другим сведениям в Спасск) Пензенской области, но вскоре икону снова обнаружили около родника. Так повторялось несколько раз и в итоге в селе построили Казанский храм, где и сейчас находится икона, а на месте явления иконы был обустроен родник, построены часовня и купальня.

В Республике Мордовия с размахом отмечается национальный праздник в честь Троицы, называемый «Акшакелу», что в переводе на русский язык означает «Белая береза». Особенностью этого праздника является то, что он масштабно отмечается лишь в Zubovo-Polyanskom районе и лишь в селе Вадовские Селищи. На этот праздник люди съезжаются с разных городов и областей: из Московской, Белгородской, Пензенской, Нижегородской, Рязанской областей, Чувашии и Тулы, других регионов России и, конечно же, со всех уголков Республики Мордовия. Действо праздника длится несколько дней, в течение которых проводятся народные гулянья, различные соревнования футбольных и волейбольных команд района, выступают коллективы художественной самодеятельности. Основное действо в день Святой Троицы происходит на открытой поляне, где подготовлена песочная площадка для мокшанской национальной борьбы на поясах, недалеко от которой размещена сцена, «детский городок» с аттракционами и различные национальные блюда мордовской кухни.

Zubovo-Polyanskiy район стоит посетить для того, чтобы полюбоваться невероятно красивой и богатой природой, памятниками архитектуры и археологии. А в качестве сувенира домой можно привезти различные изделия из дерева: шахматы, нарды, матрешки и т. д., который всегда будет напоминать о самобытности культуры мордовского народа.

Литература

1. Астрадамов, В. И. Особо охраняемые природные территории Мордовии (статус, общая характеристика, растительность, животный мир)/В.И. Астрадамов [и д.р.]. — Саранск: Морд. кн. изд-во 1997. — 152 с.
2. Прохоров, А. А. Zubova Polyana / А. А. Прохоров. — Саранск: Морд. кн. изд-во 1998. — 189 с.
3. [Электронный ресурс]. — Режим доступа: www.zubova-polyana.ru (дата обращения: 07.06.2018)
4. [Электронный ресурс]. — Режим доступа: www.zapoved.net (дата обращения: 07.06.2018)
5. [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <https://tourismportal.net> (дата обращения: 07.06.2018)
6. [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <http://fb.ru> (дата обращения: 07.06.2018)

УДК 378.046

Мельниченко Ольга Володимирівна

*кандидат історичних наук, доцент,
доцент кафедри теорії та історії педагогіки
Київський університет імені Бориса Грінченка*

Мельниченко Ольга Владимировна

*кандидат исторических наук, доцент,
доцент кафедры теории и истории педагогики
Киевский университет имени Бориса Гринченко*

Melnichenko Olga

*Candidate of Historical Sciences, Associate Professor,
Associate Professor of the Department of Theory and History of Pedagogy
Borys Grinchenko Kyiv University*

Прибатень Альона Михайлівна

*студентка
Київського університету імені Бориса Грінченка*

Прибатень Алёна Михайловна

*студентка
Киевского университета имени Бориса Гринченко*

Prybaten Aliona

*Student of the
Borys Grinchenko Kyiv University*

КОМПАРАТИВНИЙ АНАЛІЗ СИСТЕМИ ПІДГОТОВКИ ФАХІВЦІВ ОСВІТНЬОЇ СФЕРИ В УМОВАХ УНІВЕРСИТЕТСЬКОЇ ОСВІТИ УКРАЇНИ ТА ІСПАНІЇ

КОМПАРАТИВНЫЙ АНАЛИЗ СИСТЕМЫ ПОДГОТОВКИ СПЕЦИАЛИСТОВ ОБРАЗОВАТЕЛЬНОЙ СФЕРЫ В УСЛОВИЯХ УНИВЕРСИТЕТСКОГО ОБРАЗОВАНИЯ УКРАИНЫ И ИСПАНИИ

COMPARATIVE ANALYSIS OF THE SYSTEM OF TRAINING OF SPECIALISTS IN THE EDUCATIONAL SPHERE IN CONDITIONS OF UNIVERSITY EDUCATION OF UKRAINE AND SPAIN

Анотація. У статті проведено компаративний аналіз системи підготовки фахівців освітньої сфери в умовах університетської освіти України та Іспанії. Епоха інформаційного суспільства, в якій ми живемо, потребує вдосконалення освітньої системи підготовки фахівців в умовах університетської освіти, що залежить від організації освітнього процесу й використовуваних в ньому технологій навчання. У свою чергу це викликає необхідність у формуванні нових вимог до фахівців, застосовуючи особистісно орієнтований та діяльнісний підходи до навчання, а також формування професійної компетентності майбутніх фахівців, що передбачає оволодіння теоретичними знаннями, набуття практичних умінь і навичок, формування особистісних якостей та професійних здібностей, спрямованих на успішну реалізацію професійної діяльності. Вивчення європейської й національної вищої освіти з огляду на сучасні інтеграційні процеси в освіті на сьогодні є надзвичайно актуальним і визначається нагальними суспільними потребами. Тому, нами акцентовано увагу на спільних, відмінних рисах та ряді схожих проблем систем підготовки фахівців освітньої сфери в Україні та Іспанії, як зразка європейської вищої освіти.

Ключові слова: освітня сфера, університетська освіта, якість освіти, модель навчання, тенденції розвитку освіти.

Аннотация. В статье проведен компаративный анализ системы подготовки специалистов образовательной сферы в условиях университетского образования Украины и Испании. Эпоха информационного общества, в которой мы живем, требует совершенствования образовательной системы подготовки специалистов в условиях университетского образования, что зависит от организации образовательного процесса и используемых в нем технологий обучения. В свою очередь это вызывает необходимость в формировании новых требований к специалистам, применяя лично ориентированный и деятельностный подходы к обучению, а также формирования профессиональной компетентности будущих специалистов, что предполагает овладение теоретическими знаниями, приобретение практических умений и навыков, формирование личностных качеств и профессиональных способностей, направленных на успешную реализацию профессиональной деятельности. Изучение европейского и национального высшего образования, учитывая современные интеграционные процессы в образовании, сегодня является чрезвычайно актуальным и определяется насущными общественными потребностями. Поэтому, нами акцентировано внимание на общих, отличительных особенностях и ряде подобных проблем систем подготовки специалистов образовательной сферы в Украине и Испании, как образца высшего образования.

Ключевые слова: образовательная сфера, университетское образование, качество образования, модель обучения, тенденции развития образования.

Summary. The article deals with the comparative analysis of the system of training of specialists in the educational sphere in the conditions of university education of Ukraine and Spain. The era of the information society in which we live needs to improve the educational system of training specialists in the conditions of university education, which depends on the organization of the educational process and the teaching technologies used in it. In turn, this leads to the need to form new requirements for specialists, applying personally oriented and activity-oriented approaches to training, as well as the formation of professional competence of future specialists, which involves mastering the theoretical knowledge, acquiring practical abilities and skills, forming personal qualities and professional abilities aimed at the successful realization of professional activity. The study of European and national higher education in view of modern integration processes in education today is extremely relevant and is determined by urgent social needs. Therefore, we have focused attention on the common, distinctive features and a number of similar problems of the systems of training specialists in the educational sphere in Ukraine and Spain as an example of European higher education.

Key words: educational sphere, university education, quality of education, model of learning, tendencies of education development.

Актуальність проблеми професійної підготовки фахівців освітньої сфери в умовах університетської освіти України як складової загальноєвропейського підходу до унітаризації стандартів вищої освіти щодо підготовки фахівців різного профілю, необхідності запозичення зарубіжного досвіду у розв'язанні зазначеної проблеми та відсутність системних науково-педагогічних досліджень у цьому напрямку в Україні зумовили наш вибір теми та сформулювали наступне завдання: порівняти основні аспекти реформи вищої освіти України та Іспанії, враховуючи також європейські норми, вимоги та вплив на організацію навчання фахівців освітньої сфери.

Метою статті є порівняльний аналіз характеристик інноваційних моделей навчання, які використовуються у сучасних вищих навчальних закладах України та Іспанії, а також визначення деяких варіантів узагальненої моделі навчання, що є найбільш поширеною у сучасній вітчизняній вищій школі.

Для досягнення цієї мети визначено такі **завдання**: 1) Узагальнити трактування термінів «сфера освіти», «якість освіти» та «університетська освіта»; 2) На основі аналізу іноземних та вітчизняних наукових джерел розкрити сутність тенденцій, принципів та моделей розвитку сучасної університетської освіти; 3) Проаналізувати стан розвитку системи підготовки фахівців освітньої сфери в Іспанії на

прикладі Університету Естремадури (м. Бадахос, Іспанія); 4) Розкрити основні тенденції розвитку системи підготовки фахівців освітньої сфери в Україні на прикладі Київського Університету імені Бориса Грінченка; 5) Здійснити компаративний аналіз розвитку систем підготовки фахівців освітньої сфери в Україні та Іспанії, визначити їх взаємозв'язок та особливості.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Важливе значення для дослідження системи підготовки фахівців освітньої сфери мають праці таких українських фахівців у галузі педагогічної науки, як С. О. Сисоєва [9], Н. П. Волкова [1], О. Я. Савченко [8], Н. О. Терентьєва [12], В. Г. Кремень [4], які є дослідниками з питань підготовки майбутніх фахівців, проблеми функціонування та розвитку освітніх систем у контексті глобалізації, компетентнісного підходу в освіті, теоретико-методологічних основ неперервної професійної освіти, створення загальноєвропейського простору науки, освіти та культури. Вагоме значення у теоретичному і прикладному аспектах дослідження подальшого входження нашої держави у світовий та європейський освітній простір мають висновки учених-компаративістів, які вважають за необхідне виявити спільні та відмінні риси у змісті систем освіти та надати практичні рекомендації з впровадження дієвих механізмів удосконалення національної системи.

Виклад основного матеріалу. Розвиток університетської освіти визначається процесами глобалізації, євроінтеграції, інформатизації, транснаціоналізації, співпрацею закладів вищої освіти з роботодавцями з наступною трансформацією змісту вищої освіти до потреб ринку праці, поліпроблемністю та системністю вищої освіти, цільовою освітньою політикою, регіоналізацією, заходами щодо забезпечення якості освіти у ЗВО, запровадженням реформ у загальноєвропейському та країнознавчому контекстах з посиленням орієнтації освітніх програм на ринок праці, зміною ролі та місії університетів, масовізацією та елітарністю університетської освіти, формуванням нового мислення, створення умов для підготовки та розвитку акме-особистостей та збереження духовно-культурних цінностей [12, с. 40].

Невід’ємну складову будь-якого суспільства або спільноти відображає освітня сфера. Сфера освіти є цілісним динамічним утворенням, яке складається з нерозривно пов’язаних між собою елементів, що створюють її динамічну структуру, вона має тенденцію до розвитку й самоорганізації, характеризується доцільністю, взаємодіє з іншими системами соціального організму і впливає на їх розвиток [9, с. 22–29]. За твердженням науковця Теремко В. С., освітня сфера є полем взаємодії навчальної діяльності з іншими формами і видами життєдіяльності суб’єктів у процесі функціонування освіти. Тому предметом аналізу сфери освіти повинні бути не тільки процеси навчання, соціокультурного розвитку людини, а й усе те, що впливає на них, супроводжує їх. Таким чином, у широкому сенсі сфера освіти охоплює всю життєдіяльність людей, соціальних груп — тих, хто навчається, навчає, обслуговує навчальний процес [10].

Найголовнішою складовою сфери вищої освіти є університетська освіта, яка представляє структуровану сукупність функціонально зв’язаних підсистем (освітньо-наукової та фундаментальних і прикладних досліджень), скоординоване поєднання яких забезпечує досягнення стратегічних цілей університету. Вона забезпечує майбутнє шляхом формування нового покоління професіоналів або іншими словами виробляє високоякісний людський (освіта, здоров’я) та соціальний (культура, загальні цінності, сильне громадянське суспільство) капітал [4, с. 11–30]. Тому саме на прикладі університетської освіти вважається доцільним аналізувати зміст, сучасні особливості та тенденції розвитку вищої освіти в цілому.

У процесі розвитку систем вищої європейської освіти окреслюється низка провідних тенденцій. За визначенням Лугового В. І., тенденції розвитку освіти — це напрями її еволюції, що зумовлюються впливом як зовнішніх, так і внутрішніх чинників [7, с. 429]. Насамперед, спостерігаються такі європейські сучасні тенденції розвитку вищої освіти: перетворення освіти на загальнодоступну у розвинутих країнах; зростання кількості контингенту студентів та їх мобільності; продовження тривалості обов’яз-

кової освіти; диверсифікація освітніх структур та форм навчання у ЗВО; збільшення та зростання ролі приватних ЗВО; професіоналізація вищої освіти; удосконалення системи управління вищою освітою; забезпечення якості вищої освіти, упровадження принципів неперервної освіти; зростання ролі університетів у зміцненні демократичних суспільств і посиленні суспільної єдності; інтернаціоналізація вищої освіти.

Крім того, Терентьевою Н. О. було визначено такі тенденції розвитку університетської освіти, на яких раніше не акцентувалось уваги саме як на тенденціях: трансграничності, політизації, інституціоналізації, зростання показників участі, передбачення потреб суспільства, еволюціонування викладання й навчання, консолідація, комерціалізація, ноосферизації університетської освіти [11, с. 22–27].

Розглянемо більш детально вплив європейських сучасних тенденцій розвитку вищої освіти на формування системи освіти України. Насамперед, це тенденція перетворення освіти на загальнодоступну у розвинутих країнах та зростання кількості контингенту студентів, що дає можливість формування широких кіл спеціалістів розумової праці. Однак соціальна нерівність на міждержавному та міжрегіональному рівні стосовно доступу до вищої освіти не зникає. Також, відбувається диверсифікація освітніх структур, форм навчання у ЗВО, спостерігається збільшення та зростання ролі приватних ЗВО, що супроводжується удосконаленням системи управління вищою освітою в цілому.

Сучасною глобальною тенденцією розвитку вищої педагогічної освіти в зарубіжних країнах та Україні є професіоналізація вищої освіти. А засобом професіоналізації підготовки майбутніх фахівців в Україні є навчання на дослідницькій основі, яке реалізується за допомогою певних організаційних форм: проблемно орієнтоване навчання, проектно орієнтоване навчання, навчання на основі кейс-методів/технологій [14; 15, с. 123–138]. Така підготовка майбутніх фахівців передбачає вивчення традиційних для вітчизняної освіти фундаментальних наук у поєднанні з прикладними, практичними дисциплінами та забезпечує якість навчання.

У зв’язку з цим в Україні простежується ще одна важлива сучасна європейська тенденція — забезпечення якості вищої освіти, що пов’язано з появою нових навчальних технологій, зростанням автономії українських університетів та їх відкритості для суспільства. Зростає роль університетів у зміцненні демократичних суспільств і посиленні суспільної єдності.

Через залучення на навчання іноземних студентів та підвищення міжнародної репутації і конкурентоспроможності університетів, в Україні реалізується провідна європейська тенденція інтернаціоналізації вищої освіти. Основними її складовими є: розвиток міжнародної співпраці через програми академічного

обміну (академічна мобільність студентів та викладачів), спрощення процедури визнання документів про освіту, розвиток програм для навчання іноземних студентів, розвиток міжнародної співпраці в науковій і дослідницькій сферах [13].

В Україні з кожним роком все більше набуває поширення освітня мобільність, це сприяє прискоренню інтеграції нашої країни у європейський і світовий науково-освітній простір, збільшенню шансів на професійну самореалізацію студентів, професорсько-викладацького та адміністративного складу ЗВО, а також підвищенню якості трудових ресурсів національної економіки.

Слід зауважити, що для ефективного розвитку мобільності необхідно виробити на законодавчому рівні інтеграції науки і вищої школи правові умови для сприяння розвитку науки у вищих освітніх закладах шляхом зняття обмежень на одержання статусу організації і проведення стимулювальної податкової політики. Тому що часто бар'єром подальшого розвитку мобільності є відсутність чіткого фінансового врегулювання цього аспекту. До того ж, фінансові труднощі у діяльності закладів освіти також є однією із тенденцій розвитку вищої освіти України.

Законодавство України про освіту серед основних принципів державної політики визначає сприяння сталому розвитку суспільства шляхом створення умов для освіти протягом життя, що є ще однією актуальною для України європейською тенденцією розвитку вищої освіти [2]. Неперервна освіта сприяє забезпеченню гармонійного розвитку кожної особистості, вихованню в кожній людині свідомої потреби в підвищенні рівня знань. Важлива особливість неперервної освіти — її спрямованість у майбутнє, на розв'язання проблем розвитку суспільства на підґрунті використання одержаних знань. Тому, для всіх, хто навчається, мають бути створені всі умови для здобуття необхідних знань [5, с. 390].

Науковці стверджують, що не слід поверхово наслідувати методи закордонної педагогічної науки й практики. Натомість необхідно враховувати в освітній діяльності запити й потреби національної освіти, домінуючі тенденції європейського розвитку освітньої галузі та досвіду міжнародного співробітництва для збагачення форм і методів особистісного становлення молоді й фахового зростання педагогів.

Аналіз сучасних європейських та вітчизняних тенденцій вищої освіти засвідчив актуальність переходу на більш високий рівень систему підготовки майбутніх фахівців внаслідок удосконалення системи якості освіти.

Слід зауважити, що суспільна потреба у підвищенні освітньої компетентності населення розвивалася нерівномірно, тому поняття «якість освіти» є порівняно молодим. Так, наприклад, на думку педагогів-дослідників С. Шишова та В. Кальней, якість освіти — це педагогічна категорія, що характеризує

ступінь досягнення поставлених в освіті цілей та завдань, визначається сукупністю показників, що характеризують різні аспекти навчальної діяльності освітнього закладу: зміст освіти, форми і методи навчання, матеріально-технічну базу, кадровий склад тощо, що забезпечують розвиток компетенцій молоді, що навчається [3, с. 316]. Міжнародний інститут планування освіти запропонував розуміти під якістю освіти «якісні зміни в навчальному процесі і в навколишньому середовищі учнів, які можна зафіксувати як поліпшення їхніх знань, умінь і цінностей» [6, с. 108].

Сьогодні якість освіти асоціюється не лише з формуванням суспільно бажаних особистісних рис молоді, а й із процесом та результатом діяльності окремих рівнів та всієї освітньої системи суспільства.

Дослідники проблем вищої школи зазначають низку перспективних напрямів у розвитку сфери вищої освіти сьогодні, які передбачають мобільність, залучення в навчальний процес працюючих фахівців із галузей, пов'язаних з конкретною дисципліною; підвищення кваліфікації викладачів; зв'язок вищих навчальних закладів з працедавцями; сучасне оснащення навчального процесу; розвиток сфер бізнесу у сфері основних і додаткових освітніх програм; розширення ринків збуту освітніх програм, за допомогою залучення додаткових споживачів; поглиблення міжнародної співпраці з іншими навчальними закладами і бізнес-співтовариствами.

Розглянуті напрями та тенденції розвитку вищої освіти спричиняють пошук і аналіз різних сучасних моделей навчання у вищій школі.

Під моделлю навчання ми, слідом за О. Б. Тарнопольським та Н. П. Волковою, розуміємо «схематизоване подання усіх педагогічних заходів, що забезпечують ефективність і результативність цього процесу» [1, с. 10] У сфері вищої освіти виокремлюють наступні моделі навчання: контекстне, імітаційне, проблемне, модульне та дистанційне навчання. А також, такі моделі, засновані на концепції розвивального навчання, як Грамотність (Literacy competence), Мовна компетентність (Languages competence), Математична компетентність та компетентність у науках, технологіях та інженерії (Mathematical competence and competence in science, technology and engineering), Цифрова компетентність (Digital competence), Особиста, соціальна та навчальна компетентність (Personal, social and learning competence), Громадянська компетентність (Civic competence), Підприємницька компетентність (Entrepreneurship competence), Компетентність культурної обізнаності та самовираження (Cultural awareness and expression competence).

Кожна модель навчання розвиває певний елемент системи навчального процесу, приділяючи особливу увагу практичній його частині, методичному інструментарію, характеру діяльності студента та викладача, способу організації навчального матеріалу,

досягненню максимального результату або використання специфічних навчальних засобів і технологій. У всіх випадках кожна з розглянутих інноваційних моделей змінює характеристику традиційного навчального процесу закладу вищої освіти, розкриваючи невикористаний потенціал. Інноваційний підхід в освіті визначається не через використання якоїсь однієї моделі, а через здатність проектувати і моделювати потрібний ЗВО навчальний процес з використанням різних освітніх технологій — на основі знання їх потенційних можливостей і переваг, так званих «сильних сторін». Саме така здатність і робить процес навчання у ЗВО технологічним, тобто прогнозованим і максимально наближеним до запланованих результатів.

Проте, щоб цього досягти необхідно також докласти багато зусиль до підготовки викладачів та їхньої адаптації до нових методологічних вимог. Адже, роль академічного персоналу в процесі реорганізації освіти, підготовці висококваліфікованих кадрів та загальному розвитку суспільства є визначною як в Україні, так і в європейських країнах, зокрема, в Іспанії.

Система підготовки фахівців освітньої сфери Іспанії за останні роки змінилася відповідно до принципів та стандартів навчання Європейського Союзу. Найбільш істотна зміна у процесі підготовки педагогів дошкільної та початкової освіти відбулась у створенні Вищих центрів з підготовки педагогічних кадрів. Ці центри призначені надавати освіту, що веде до отримання різних професійних звань у галузі освіти та до здійснення неперервного навчання.

У вищій освіті Іспанії спостерігаються наступні моделі підготовки фахівців: підготовка орієнтована на викладача, на учня, на навчальний заклад, професійна підготовка, зосереджена на рефлексійній діяльності, підготовка педагогічних кадрів з акцентом на профіль освіти. Загальна підготовка викладацького складу всіх університетів та системи вищої освіти Іспанії характеризується тими особливостями, як орієнтація на систему університетської освіти в цілому; аналіз глобальних «макро» тенденцій (наприклад, адаптація іспанської системи освіти до ЄПВО та наслідки її впровадження у змінах для профілю та кваліфікації викладача); розгляд вищої освіти як системи, що складається з численних взаємопов'язаних мереж які, в свою чергу, взаємодіють з іншими загальними системами серед яких: європейські університети, суспільство, уряди, Європейський Союз.

Слід зауважити, що практикою професійної підготовки педагогів в Іспанії керують історично організовані моделі, тенденції та підходи вищої освіти, які базуються на наступних принципах:

- демократизація, яка полягає у можливості обирати спосіб навчання, вид навчання та впливати на формування навчальної програми, можливість обирати спосіб навчання тощо;

- модернізація, яка включає інноваційний розвиток освітньої галузі системи;
- глобалізація;
- утвердження нової освітньої парадигми, відповідно до якої освіта орієнтована не тільки на змістово-процесуальний аспект навчання, а й на його результат;
- компетентнісний підхід, спрямований на орієнтацію на конкретну особистість;
- інноваційний характер навчальних технологій, які впливають на формування світогляду молодого покоління;
- гуманізація й гуманітаризація.

Системи підготовки освітніх фахівців України та Іспанії мають спільні та відмінні риси, а також ряд схожих проблем. До спільних рис систем підготовки фахівців освітньої сфери обох країн можна віднести: класифікацію університетів на державні, приватні і духовні (в Україні — це семінарії); можливість отримання ступеня бакалавра наприкінці отримання середньої освіти (в Україні допомагають забезпечити таку можливість коледжі); ступень «магістр» відповідає кваліфікація, яка присуджується за завершенні другого циклу навчання; заключний рівень підготовки фахівця-професіонала — це аспірантура і докторантура.

Однак, на відміну від систем підготовки фахівців освіти Іспанії, в Україні немає закладів, які видають дипломи, ідентичні університетським. Навчальні заклади в Україні не мають широких можливостей автономії, як і в Іспанії, і не можуть достеменно впливати на зміст навчання. Порівняно з Іспанією, в Україні не потрібно для вступу до вищих навчальних закладів проходити додаткове навчання як перехідний етап між середньою і вищою освітою. Ще однією відмінністю даних систем підготовки фахівців освітньої сфери є відсутність в українських закладах вищої освіти рівня «ліцензіт», який є досить популярним в Іспанії.

Викладений матеріал дозволяє зробити **висновки**, що однією з головних проблем в європейському просторі залишається якість вищої освіти.

Оскільки у сфері освіти якість традиційно визначається цілями, сучасна європейська освіта спроектована на: індивідуальний розвиток особистості та розкриття її потенціалу; задоволення потреб економіки у кваліфікованій робочій силі; соціальну інтеграцію, становлення активного члена громадянського суспільства; мотивацію до навчання «упродовж життя».

Важливою передумовою якісної вищої освіти є надання молоді професійної компетентності перспективного плану, тобто з орієнтацією на майбутній ринок праці, а не на той, який існував раніше чи існує сьогодні. Доведено, що домінуючим принципом підвищення якості вищої освіти в Україні залишається стандартизація змісту її освіти, а перспективними напрямками розвитку освітнього процесу є підвищення

міжнародного рейтингу вищої освіти України, розвиток транснаціональної освіти в Україні інших регіонах світу та нормативне забезпечення її якості.

Водночас потрібно зазначити, що в майбутньому необхідно враховувати в освітній діяльності запити

національної освіти, домінуючі тенденції міжнародного досвіду в освітній галузі шляхом актуалізації міжнародного співробітництва задля збагачення форм і методів особистісного становлення молоді та фахового зростання педагогів.

Література

1. Волкова Н. П. Моделювання професійної діяльності у викладанні навчальних дисциплін у вишах [Текст]: монографія / Н. П. Волкова, О. Б. Тарнопольський; за заг. та наук. ред. О. Б. Тарнопольського; Дніпропетр. ун-т ім. Альфреда Нобеля. — Д.: [б.в.], 2013. — С. 226.
2. Закон України «Про освіту» від 01.07.2014 № 1556-VII. — Офіційний сайт Верховної ради України [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1556-18>
3. Кальней В. А., Шишов С. Е. Школа: мониторинг качества образования / В. А. Кальней, С. Е. Шишов. — М.: Педагогическое общество России, 2000. — С. 316.
4. Кремень В. Г. Освіта в Україні: сучасні тенденції і перспективи / Професійна освіта: педагогіка і психологія: Польсько-український щорічник // За ред. І. Зязюна, Н. Ничкало, Т. Левовицького, І. Вільш. — Вип. 11. — Київ — Ченстохова: Вид-во «Віпол», 2000. — С. 11–30.
5. Курлянд З. Н. Теорія і методика професійної освіти: навч. посіб. / З. Н. Курлянд, Т. Ю. Осипова, Р. С. Гурін. — К.: Знання, 2012. — С. 390.
6. Локшина О. І. Мониторинг якості освіти: світовий досвід / Педагогіка і психологія. — 2003. — № 1. — С. 108–116.
7. Луговий В. І. Тенденції розвитку педагогічної освіти в Україні (теоретико-методологічний аспект): дис. ... д-ра пед. наук: 13.00.01 / Луговий Володимир Іларіонович, АПН України. — К., 1995. — С. 429.
8. Савченко О. Досвід реформування української освіти: уроки і подальший поступ / О. Савченко // Шлях освіти, 2010. — № 3. — С. 2–6.
9. Сисоєва С. Сфера освіти як об'єкт дослідження / С. Сисоєва // Освітологія. — 2012. — Вип. 1. — С. 22–29. — Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/osvit_2012_1_4
10. Теремко С. Соціологія / С. Теремко. — К.: Лібра, 2001.
11. Терентьева Н. Основные тенденции развития университетской освіти кінця першого десятиліття ХХІ століття: європейський вимір / Н. Терентьева // Педагогіка і психологія. Науково-теоретичний та інформаційний вісник НАПН України / ред. кол. В. Г. Кремень (гол. ред.) та ін. — 2012. — № 3 (76). — С. 22–27.
12. Терентьева Н. О. Тенденції розвитку университетської освіти в Україні (друга половин ХХ – початок ХХІ століття): автореф. дис. на здобуття наук. ступ. докт. пед. наук: спец. 13.00.01 «Загальна педагогіка та історія педагогіки» / Н. О. Терентьева; Східноукр. нац. ун-т імені В. Даля. — Київ, 2016. — С. 40.
13. Чубко А. Інтернаціоналізація вищої освіти: можливості для українських університетів. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://us11.campaign-archive.com/?u=aa712a75e3e776f4101137606&id=1963e3215c>
14. Mills, J. E. & Treagust, D. F. (2003). Engineering education — Is problem-based or project-based learning the answer? Australasian Journal of Engineering Education, available at: http://www.aeee.com.au/journal/2003mills_treagust03.pdf.
15. Prince, M. J., & Felder, R. M. (2006). Inductive teaching and learning methods: Definitions, comparisons, and research bases. Journal of Engineering Education, 95, no 2, 123–138.

References

1. Volkova N. P. Modelyuvannya profesiyanoi diyal'nosti u vykladanni navchal'nykh dystsyplin u vyshakh [Tekst]: monohrafiya / N. P. Volkova, O. B. Tarnopol's'kyu; za zah. ta nauk. red. O. B. Tarnopol's'koho; Dnipropetr. un-t im. Al'freda Nobelya. — D.: [b.v.], 2013. — S. 226.
2. Zakon Ukrayiny «Pro osvitu» vid 01.07.2014 № 1556-VII. — Ofitsiyyny sayt Verkhovnoyi rady Ukrayiny [Elektronnyy resurs]. — Rezhym dostupu: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1556-18>.
3. Kalney V. A., Shyshov S. E. Shkola: monytorynh kachestva obrazovanyya / V. A. Kal'ney, S. E. Shyshov. — M.: Pedahohycheskoe obshchestvo Rossyy, 2000. — S. 316.
4. Kremen' V. H. Osvita v Ukrayini: suchasni tendentsiyi i perspektyvy // Profesiyna osvita: pedahohika i psykholohiya: Pol's'ko-ukrayins'kyu shchorichnyk / Za red. I. Zyazyuna, N. Nychkalo, T. Levovyts'koho, I. Vil'sh. — Vyp. 11. — Kyiv — Chenstokhova: Vyd-vo «Vipol», 2000. — S. 11–30.
5. Kurlyand Z. N. Teoriya i metodyka profesiyanoi osvity: navch. posib. / Z. N. Kurlyand, T. YU. Osypova, R. S. Hurin. — K.: Znannya, 2012. — S. 390.
6. Lokshyna O. I. Monitorynh yakosti osvity: svitovyy dosvid // Pedahohika i psykholohiya. — 2003. — № 1. — S. 108–116.

7. Luhovyy V. I. Tendentsiyi rozvytku pedahohichnoyi osvity v Ukraini (teoretyko-metodolohichnyy aspekt): dys. ...d-ra ped. nauk: 13.00.01 / Luhovyy Volodymyr Ilarionovych, APN Ukrainy. — K., 1995. — S. 429.
8. Savchenko O. Dosvid reformuvannya ukrayins'koyi osvity: uroky i podal'shyy postup / O. Savchenko // Shlyakh osvity, 2010. — № 3. — S. 2–6.
9. Sysoyeva S. Sfera osvity yak ob'yeht doslidzhennya / S. Sysoyeva // Osvitolohiya. — 2012. — Vyp. 1. — S. 22–29. — Rezhym dostupu: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ocvit_2012_1_4
10. Teremko S. Sotsiolohiya / S. Teremko. — K.: Libra, 2001.
11. Terentyeva N. Osnovni tendentsiyi rozvytku universytet'skoyi osvity kintsya pershoho desyatylittya KHKHI stolittya: yevropeys'kyy vymir / N. Terentyeva // Pedahohika i psyholohiya. Naukovo-teoretychnyy ta informatsiyyny visnyk NAPN Ukrainy / red. kol. V. H. Kremen' (hol. red.) ta in. — 2012. — № 3 (76). — S. 22–27.
12. Terentyeva N. O. Tendentsiyi rozvytku universytetskoyi osvity v Ukraini (druha polovyna XX – pochatok XXI stolittya): avtoref. dys. na zdobuttya nauk. stup. dokt. ped. nauk: spets. 13.00.01 «Zahal'na pedahohika ta istoriya pedahohiky» / N. O. Terent'yeva; Skhidnoukr. nats. un-t imeni V. Dalya. — Kyiv, 2016. — S. 40.
13. Chubko A. Internatsionalizatsiya vyshchoyi osvity: mozhlyvosti dlya ukrayins'kykh universytetiv [Elektronnyy resurs]. — Rezhym dostupu: <https://us11.campaign-archive.com/?u=aa712a75e3e776f4101137606&id=1963e3215c>
14. Mills, J. E. & Treagust, D. F. (2003). Engineering education — Is problem-based or project-based learning the answer? *Australasian Journal of Engineering Education*, available at: http://www.aeee.com.au/journal/2003mills_treagust03.pdf
15. Prince, M. J., & Felder, R. M. (2006). Inductive teaching and learning methods: Definitions, comparisons, and research bases. *Journal of Engineering Education*, 95, no 2, 123–138.

Концевой Андрій Леонідович

кандидат технічних наук, доцент

Національний технічний університет України

«Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»

Концевой Андрей Леонидович

кандидат технических наук, доцент

Национальный технический университет Украины

«Киевский политехнический институт имени Игоря Сикорского»

Kontsevoi Andrii

PhD, Associate Professor

National Technical University of Ukraine

«Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute»

Лук'янчук Тетяна Олександрівна

магістр

Національного технічного університету України

«Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»

Лукьянчук Татьяна Александровна

магистр

Национального технического университета Украины

«Киевский политехнический институт имени Игоря Сикорского»

Lukianchuk Tetiana

Master of the

National Technical University of Ukraine

«Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute»

Концевой Сергій Андрійович

кандидат технічних наук, доцент

Національний технічний університет України

«Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»

Концевой Сергей Андреевич

кандидат технических наук, доцент

Национальный технический университет Украины

«Киевский политехнический институт имени Игоря Сикорского»

Kontsevoi Serhii

PhD, Associate Professor

National Technical University of Ukraine

«Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute»

МОДЕЛЮВАННЯ РЕГЕНЕРАЦІЇ РОЗЧИНУ МЕТИЛДІЕТАНОЛАМІНУ

МОДЕЛИРОВАНИЕ РЕГЕНЕРАЦИИ РАСТВОРА МЕТИЛДИЭТАНОЛАМИНА

MODELING REGENERATION OF METHYLDIETHANOLAMINE SOLUTION

Анотація. Апроксимовані залежності рівноважного парціального тиску над розчином МДЕА від ступеня карбонізації розчину і температури. Апроксимовані залежності коефіцієнту, що враховує зниження парціального тиску над активованим розчином, від ступеня карбонізації для умов регенерації. Виконано розрахунки матеріального, теплового балансів

та тарілчастого десорберу в середовищі Excel. Зроблено висновок про цілковиту можливість заміни на вітчизняних підприємствах розчину МЕА на активований розчин МДЕА без заміни регенератора і зміни технологічної схеми.

Ключові слова: технологічний газ, оксид карбону (IV), метилдіетаноламін, піперазин, кінетична модель, тарілчастий регенератор.

Анотація. Апроксимовані залежності рівнесного парціального тиску над розчином МДЕА від ступеня карбонізації розчину та температури. Апроксимовані залежності коефіцієнта, що враховує зниження парціального тиску над активованим розчином, від ступеня карбонізації для умов регенерації. Виконані розрахунки матеріального, теплового балансу та тарельчатого регенератора в середовищі Excel. Сделан вывод о возможности замены на отечественных предприятиях раствора МЭА на активированный раствор МДЕА без замены регенератора и изменения технологической схемы.

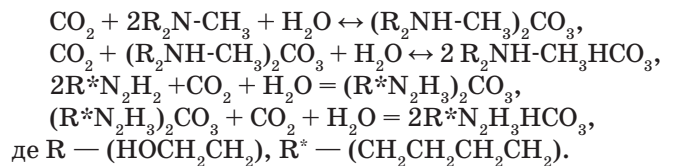
Ключевые слова: технологический газ, оксид углерода (IV), метилдиэтанолламин, пиперазин, кинетическая модель, тарельчатый регенератор.

Summary. The equilibrium partial pressure over the MDEA solution, depending on the degree of carbonization of the solution and the temperature, is approximated. Dependence of the coefficient reduction of partial pressure over the activated solution from the degree of carbonization for the conditions of regeneration is approximated. Comparative calculations of material, thermal balances and regenerator are executed in Excel. Replacing the MEA solution with an activated MDEA solution without replacing the regenerator and changing the process flow scheme in Ukrainian enterprises is proposed.

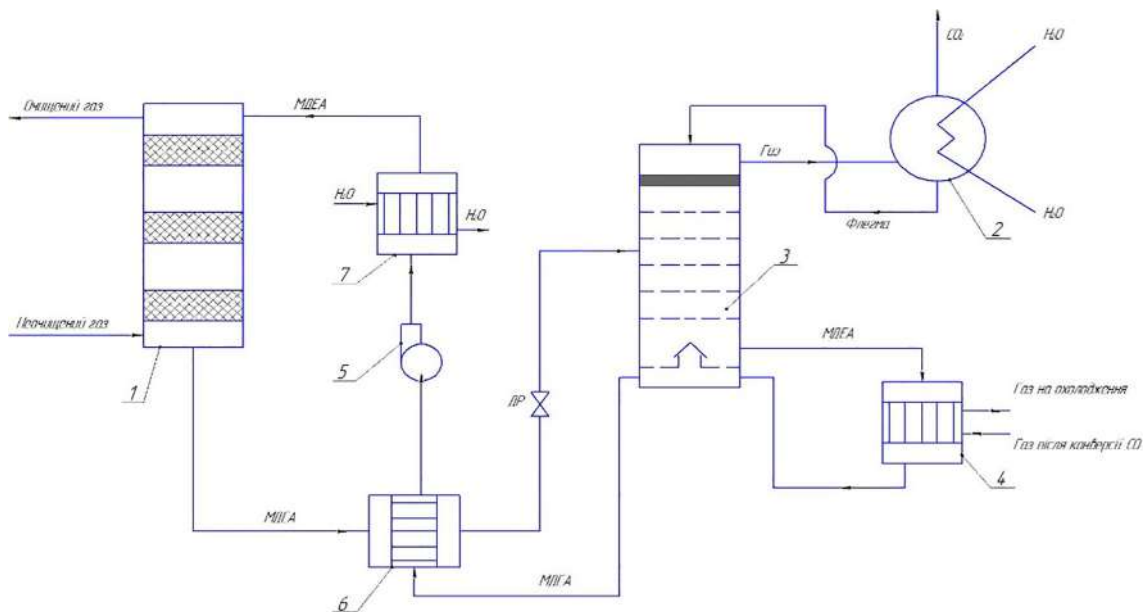
Key words: Synthesis-gas, oxide carbon (IV), methyldiethanolamine, piperasein, kinetic model, regenerator.

Постановка проблеми. У нашій статті [1] розглянута стадія абсорбції очищення технологічного газу від оксиду карбону (IV) зі застосуванням активованого піперазином розчину метилдіетаноламіну. Аналіз отриманих даних показав цілковиту можливість заміни абсорбенту моноетаноламіну (МЕА) розчином аМДЕА з використанням насадкового абсорберу.

При підвищенні температури і зниженні тиску регенерація відпрацьованого розчину базується на перебігу зворотних реакцій розкладання карбонату і гідрокарбонату метилдіетаноламіну та піперазину:

Принципова технологічна схема (продуктивність за аміаком 600 т/добу) однопоточкового очищення технологічного газу від оксиду карбону (IV) розчином МЕА на підприємствах «Азот», яка може бути використана і при застосуванні розчину аМДЕА, представлена на рисунку 1 [2; 4].

1 — абсорбер; 2 — холодильник — сепаратор; 3 — регенератор; 4 — кип’ятильник; 5 — насос; 6 — теплообмінник; 7 — холодильник; ДР — дросель

Рис. 1. Схема однопоточкового очищення газу від оксиду карбону (IV) розчинами амінів

Результати. Нами в середовищі MS Excel за алгоритмами [3] розраховано матеріальні, теплові баланси регенерації відпрацьованого розчину та тарілчастий регенератор (десорбер) стосовно розчину МЕА. Для порівняння за цими ж алгоритмами виконано ті ж самі розрахунки для розчину аМДЕА з вихідними даними і результатами розрахунку матеріального балансу по газовій і рідкій фазах, що надані в статті [1]. Матеріальні і теплові розрахунки регенерації відпрацьованого розчину аМДЕА виконані з наступними вихідними даними: температура газу на виході із сепаратору поз.2: 50 °С, тиск насиченої пари $P_2^* = 55,2$ мм рт.ст., тиск $P_2 = 1,6$ атм. Температура вологого газу на виході з регенератору: 100 °С, тиск насиченої пари $P_3^* = 760$ мм рт.ст.; тиск на виході з регенератору поз.3: $P_3 = 1,62$ атм. З даних матеріального балансу за газом [1] склад сухого газу на виході з регенератору і з сепаратору визначається через витрати поглинутих компонентів — таблиця 1.

Таблиця 1

Склад сухого газу після регенерації розчину

Компонент:	кг/год	% мас	м³/год	% об
CO ₂	31384,67	99,92	15977,65	99,53
CO	0,66	0,0021	0,53	0,0033
H ₂	5,40	0,0172	60,51	0,3769
CH ₄	0,29	0,0009	0,41	0,0026
N ₂	17,51	0,0558	14,01	0,0873
Ar	0,75	0,0024	0,42	0,0026
Всього	31409,29	100,00	16053,54	100,00

Вологість газу на виході з холодильника — сепаратору поз. 2, частка:

$$N_2 = \frac{P_2^*}{P_2} = \frac{V_2}{Vg + V_2}; N_2 = \frac{55,2}{1,6 \cdot 760} = 0,045,$$

звідки (витрата сухого газу $Vg = 16053,54$) витрата водяної пари V_2 , м³/год:

$$V_2 = \frac{N_2 \cdot Vg}{1 - N_2}, V_2 = \frac{0,045 \cdot 16053,54}{1 - 0,045} = 763,40.$$

Таблиця 2

Склад вологого газу на виході із холодильника — сепаратору

Компонент:	кг/год	% мас	м³/год	% об
CO ₂	31384,67	98,01	15977,65	95,01
CO	0,66	0,0021	0,53	0,0032
H ₂	5,40	0,0169	60,51	0,3598
CH ₄	0,29	0,0009	0,41	0,0024
N ₂	17,51	0,0547	14,01	0,0833
Ar	0,75	0,0023	0,42	0,0025
H ₂ O	613,45	1,92	763,40	4,54
Всього:	32022,74	100,00	16816,94	100,00

Водяна пара, що виноситься з газом з холодильника — сепаратору, має бути компенсована постійним підживленням схеми знесолею водою.

Відносна вологість газу на виході з регенератору поз. 3, частка:

$$N_3 = \frac{P_3^*}{P_3} = \frac{V_3}{Vg + V_3}; N_3 = \frac{760}{1,62 \cdot 760} = 0,617,$$

звідки визначаємо витрату водяної пари, м³/год:

$$V_3 = \frac{N_3 \cdot Vg}{1 - N_3}, V_3 = \frac{0,617 \cdot 16053,54}{1 - 0,617} = 25892,80.$$

Кількість сконденсованої води у холодильника — сепараторі поз.2, що повертається як флегма у регенератор поз.3, кг/год:

$$Gf = 20806,71 - 613,45 = 20193,26.$$

Таблиця 3

Склад вологого газу на виході з регенератору

Компонент:	кг/год	% мас	м³/год	% об
CO ₂	31384,67	60,11	15977,65	38,09
CO	0,66	0,0013	0,53	0,0013
H ₂	5,40	0,0103	60,51	0,1443
CH ₄	0,29	0,0006	0,41	0,0010
N ₂	17,51	0,0335	14,01	0,0334
Ar	0,75	0,0014	0,42	0,0010
H ₂ O	20806,71	39,85	25892,80	61,73
Всього:	52216,01	100,00	41946,34	100,00

Метою теплового балансу регенерації є розрахунок витрат теплоти, що вноситься з конвертованим газом в кип'ятильник поз.4.

Вихідні дані: середня теплоємність розчину аМДЕА, кДж/(кг·К): $Cp_{сер} = 3,2$; теплоємність вологого газу на виході з регенератору, кДж/(кмоль·°С): $Cp_{вр} = 35$; температура розчину аМДЕА на вході в регенератор і вологого газу на виході з нього, °С: $t_{вх} = 100$; температура розчину після кип'ятильника аМДЕА, °С: $t_{вих} = 120$; температура конденсату на виході сепаратору поз. 2, °С: $t_{к} = 50$; теплота десорбції CO₂, кДж/кг CO₂: $Q_{CO2} = 1216$; теплота випаровування води в регенераторі, кДж/кг: $Q_{вип} = 2200$. Витрати розчину розраховані у нашій статті [1].

Основними статтями приходу теплового балансу є: — теплота, що вноситься з розчином аМДЕА, кДж/год:

$$Q_1 = G_1 \cdot t_{вх} \cdot Cp_{сер}; Q_1 = 538478 \cdot 100 \cdot 3,2 = 172312960,$$

— теплота конденсату — флегми, кДж/год:

$$Q_2 = Gf \cdot t_{к} \cdot Cp_{води}; Q_2 = 20193,26 \cdot 50 \cdot 4,19 = 4230489,5,$$

де $Cp_{води}$ — середня теплоємність води, кДж/(кг·°С);

— теплота $Q_{кг}$, що вноситься з конвертованим газом у кип'ятильник, кДж/год: визначається як невідоме з теплового балансу.

Основними статтями витрат теплового балансу є:

– теплота, що виноситься вологим газом з регенератору, кДж/год:

$$Q_3 = V \cdot t_{\text{вх}} \cdot C_{p_{\text{вг}}} / 22,4; Q_3 = 41946,34 \cdot 100 \cdot 35 / 22,4 = 6554115;$$

– теплота реакції десорбції CO₂ і випаровування води, кДж/год:

$$Q_4 = Q_{\text{CO}_2} \cdot m_{\text{CO}_2} + Q_{\text{вип}} \cdot V_3 \cdot 18 / 22,4; Q_4 = 1216 \cdot 31385 + 2200 \cdot 20806,71 = 38163753,2 + 45774771,2,$$

де m_{CO₂} — маса десорбованого CO₂, кг/год [1];

– теплота, що виноситься регенованим розчином аМДЕА, кДж:

$$Q_5 = G_0 \cdot t_{\text{вих}} \cdot C_{p_{\text{сер}}}; Q_5 = 507114,96 \cdot 120 \cdot 3,2 = 194732144,6;$$

– втрати теплоти (5% від приходу), кДж:

$$Q_{\text{втр}} = (Q_1 + Q_2 + Q_{\text{кг}}) \cdot 0,05.$$

Таким чином, з рівняння теплового балансу:

$$Q_1 + Q_2 + Q_{\text{кг}} = Q_3 + Q_4 + Q_5 + Q_{\text{втр}}.$$

визначається теплота, що вноситься з конвертованим газом, кДж:

$$Q_{\text{кг}} = (Q_3 + Q_4 + Q_5 - 0,95 \cdot Q_1 - 0,95 \cdot Q_2) / 0,95 = 123693165,2.$$

Отже, питомі витрати теплоти на 1 м³ абсорбованого CO₂ складають,:

$$q_{\text{п}} = Q_{\text{кг}} / \Pi(\text{CO}_2) = 123693165,2 / 15980 = 7740 \text{ кДж/м}^3,$$

де $\Pi(\text{CO}_2)$ — витрата абсорбованого CO₂, м³/год [1].

Таблиця 4

Тепловий баланс регенератору

Прихід	кДж/год	%
теплота з розчином аМДЕА	172312960	57,39
теплота конденсату — флегми	4230489,5	1,41
теплота з конвертованим газом	123693165,2	41,20
Всього	300236614,7	100,00
Витрата	кДж/год	%
Теплота з вологим газом	6554115	2,18
теплота десорбції CO ₂	38163753,2	12,71
теплота випаровування води	45774771,2	15,25
теплота регенованого розчину	194732144,6	64,86
втрати теплоти	15011830,7	5,00
Всього	300236614,7	100

Відмітимо, що витрата теплоти на регенерацію моноетаноламіну в промислових однопотокових схемах складає від 6600–7800 [2] до 11300 [4] кДж/м³. Зауважимо, що розрахунком не враховано десорбція частини CO₂ і випаровування певної кількості води при дреселюванні з 25 до 1,62 атм. Врахування цих процесів зменшить розрахункові витрати теплоти.

Кінетичний розрахунок десорберу (регенератору). Розрахунок тарілчастого десорберу зводиться до визначення кількості теоретичних тарілок Nm числовим інтегруванням виразу:

$$Nm = \int_{P_1}^{P_2} \frac{dP}{P^* - P},$$

де P — робочий тиск CO₂, кПа; P^* — рівноважний тиск, CO₂, кПа.

Попередньо нами апроксимовані дані [2] значень рівноважного парціального тиску $P^*_{\text{CO}_2}$ над розчином МДЕА в залежності від ступеня карбонізації розчину X і температури T десорбції, кПа:

$$P^*_{\text{CO}_2} = \exp(26,21 + 2,8074 \cdot \ln X - 6722/T) \quad (1)$$

Враховано, що рівноважний тиск CO₂ над активованим розчином аМДЕА нижче, ніж над чистим розчином МДЕА, і отримано залежність поправочного коефіцієнту $K_{\text{попр}}$ від ступеня карбонізації X для умов десорбції при температурі 100 °С:

$$K_{\text{попр}} = -52,417X^3 + 68,411X^2 - 33,055X + 7,8356. \quad (2)$$

Таким чином рівноважний тиск CO₂ над активованим розчином аМДЕА дорівнює, кПа:

$$P^* = P^*_{\text{CO}_2} / K_{\text{попр}}. \quad (3)$$

Вихідні дані: ступінь карбонізації розчину на вході $X_{\text{вх}} = 0,5$; ступінь карбонізації розчину на виході $X_{\text{вих}} = 0,1$ кмоль CO₂/кмоль аМДЕА. Кількість кроків інтегрування $n = 50$.

Зміна ступеня карбонізації на один крок інтегрування:

$$dX = \frac{X_{\text{вх}} - X_{\text{вих}}}{n} = \frac{0,5 - 0,1}{50} = 0,008.$$

Зміна температури розчину аМДЕА на один крок інтегрування:

$$dT = \frac{T_{\text{вих}} - T_{\text{вх}}}{n} = \frac{393 - 373}{50} = 0,4.$$

Робочий парціальний тиск CO₂ у верхній частині регенератору, кПа:

$$P_{\text{в}} = P_3 \cdot N_{\text{CO}_2} \cdot 101325 / 1000 / 100; P_{\text{в}} = 1,62 \cdot 38,09 \cdot 101325 / 1000 / 100 = 62,52,$$

де N_{CO_2} — вміст CO₂ у вологому газі на виході з регенератору, % (див. таблицю 3).

Враховуючи наявність значень робочого і рівноважного тисків у верхній частині регенератору, розраховуємо коефіцієнт перерахунку рівноважного тиску у робочий, який використовується надалі на кожному кроці інтегрування для визначення робочих парціальних тисків CO₂ через значення рівноважних:

$$K_{\text{пр}} = P_{\text{в}} / P^*_{\text{в}}; K_{\text{пр}} = 62,52 / 276,43 = 0,2262,$$

де $P^*_{\text{в}}$ — рівноважний тиск CO₂ над розчином аМДЕА при значенні ступеню карбонізації $X_1 = 0.5$ і при $T_1 = 373 \text{ К}$ (крок 50 таблиці 5).

Для розрахунку кількості тарілок регенератора необхідно провести числове інтегрування — таблиця 5. На кожному кроці розраховують:

- ступінь карбонізації розчину, кмоль CO₂/кмоль аМДЕА: $X_i = X_{i-1} + dX$;
- температуру розчину аМДЕА, К: $T_i = T_{i-1} - dT$;
- рівноважний тиск CO₂ над розчином МДЕА $P^*_{\text{CO}_2}$ за рівнянням (1), кПа;

Таблиця 5

Розрахунок тарілчастого регенератора числовим інтегруванням (фрагмент)

№	X	T	ln(P* _{CO2})	P* _{CO2}	K _{попр}	P*	P	N
1	0,1080	392,6	2,8392	17,1027	4,9976	3,4222	0,7740	0,0603
2	0,1160	392,2	3,0224	20,5403	4,8399	4,2439	0,9599	0,0566
3	0,1240	391,8	3,1921	24,3400	4,6887	5,1912	1,1742	0,0533
11	0,1880	388,6	4,2192	67,9779	3,6909	18,4178	4,1658	0,0363
12	0,1960	388,2	4,3184	75,0648	3,5902	20,9081	4,7291	0,0348
13	0,2040	387,8	4,4128	82,5004	3,4944	23,6095	5,3401	0,0334
48	0,4840	373,8	6,1891	487,4168	1,9196	253,9115	57,4307	0,0122
49	0,4920	373,4	6,2159	500,6364	1,8898	264,9217	59,9210	0,0121
50	0,5000	373	6,2419	513,8117	1,8587	276,4323	62,5245	0,0122
							ΣN	1,2737

- поправочний коефіцієнт $K_{попр\ i}$ за рівнянням (2);
 - рівноважний тиск CO_2 над розчином аМДЕА P_i^* за рівнянням (3), кПа;
 - парціальний тиск CO_2 над розчином аМДЕА P_i з використанням коефіцієнту перерахунку: $P_i = P_i^* \cdot K_{np}$, кПа.
- Необхідна кількість тарілок на один крок інтегрування:

$$N_i = \frac{\Delta P_i}{P_i^* - P_i}$$

де ΔP_i — крок інтегрування — визначається як:

$$\Delta P_i = P_i - P_{i-1}$$

Теоретична кількість тарілок для регенератора (див. таблицю 5):

$$N_m = \sum_{i=1}^{50} N_i = 1,2737$$

Враховуючи ККД тарілки $\eta_r = 0,5$, необхідна кількість тарілок у регенераторі:

$$N = \frac{N_m}{0,5} \approx 3$$

Завдяки більш високому рівноважному тиску CO_2 над розчином аМДЕА в порівнянні з розчином МЕА, кількість розрахованих тарілок набагато менше їх кількості в промисловому регенераторі розчину МЕА (16–25 тарілок [4]), що свідчить про цілковиту можливість заміни розчину МЕА на аМДЕА, при цьому гарантовано високий ступінь регенерації на існуючому апараті.

Висновки. В результаті математичного моделювання тарілчастого регенератора отримано основні показники при застосуванні розчину аМДЕА (40% ; 3,61 кмоль/м³) замість розчину МЕА (18% ; 2,94 кмоль/м³), що показали цілковиту можливість заміни розчину МЕА на розчин аМДЕА без заміни обладнання і технологічної схеми. Промисловий регенератор гарантовано забезпечить високий ступінь регенерації завдяки значно вищому рівноважному тиску CO_2 над розчином аМДЕА в порівнянні з розчином МЕА при однакових умовах.

Література

1. Концевой А. Л., Лук'янчук Т.О., Концевой С. А. Моделирование очищения газа від оксиду карбону (IV) розчином метилдіетаноламіну. / Міжнародний науковий журнал «Інтернаука». — 2018. — № 15(55). — с. 28–32.
2. Вакк Э. Г. Получение технологического газа для производства аммиака, метанола, водорода и высших углеводородов. Теоретические основы, технология, катализаторы, оборудование, системы управления: Учебное пособие / Э. Г. Вакк, Г. В. Шуклин, И. Л. Лейтес. — М., 2011. — 480 с.
3. Концевой А. Л. Навчальний посібник з дисципліни «Комп'ютерні технології у науковій та інженерній діяльності в технології неорганічних речовин» для студентів спеціальності 8.05130101 «Хімічні технології неорганічних речовин» хіміко-технологічного факультету / Укладачі: А. Л. Концевой, С. А. Концевой — НТУУ «КПІ», 2015. — 378 с.
4. Семенова Т. А. Очистка технологических газов / под ред. Т. А. Семеновой. — М.: Химия, 1977. — 488 с.

УДК 641.887-026.5:664.26602.6

Салавеліс Алла Дмитріївна

кандидат технічних наук,

доцент кафедри «Технології ресторанного і оздоровчого харчування»

Одеська національна академія харчових технологій

Салавеліс Алла Дмитриевна

кандидат технических наук,

доцент кафедры «Технологии ресторанного и оздоровительного питания»

Одесская национальная академия пищевых технологий

Salavelis Alla

Candidate of Technical Sciences,

Associate Professor of the Department of

«Technologies of Restaurant and Health Feed»

Odessa National Academy of Food Technologies

Павловський Сергій Миколайович

кандидат технічних наук,

доцент кафедри «Технології хліба, кондитерських,

макаронних виробів і харчоконцентратів»

Одеська національна академія харчових технологій

Павловский Сергей Николаевич

кандидат технических наук,

доцент кафедры «Технологии хлеба, кондитерских,

макаронных изделий и пищекопцентратов»

Одесская национальная академия пищевых технологий

Pavlovski Sergey

Candidate of Technical Sciences,

Associate Professor of the Department of

«Technology of Bread, Confectionery, Pasta and Food Concentrates»

Odessa National Academy of Food Technologies

ВИКОРИСТАННЯ МОДИФІКОВАНИХ КРОХМАЛІВ У ВИРОБНИЦТВІ НОВИХ ВИДІВ СОУСІВ

ИСПОЛЬЗОВАНИЕ МОДИФИЦИРОВАННЫХ КРАХМАЛОВ В ПРОИЗВОДСТВЕ НОВЫХ ВИДОВ СОУСОВ

USING OF THE MODIFIED STARCHES IS IN THE PRODUCTION OF NEW TYPES OF SAUCES

Анотація. Досліджена можливість використання модифікованого крохмалю у виробництві кулінарних емульсійних соусів або суп-пюре спеціального оздоровчого призначення.

Ключові слова: модифікований крохмаль, емульсійна суміш, структурно-механічні властивості.

Аннотация. Исследована возможность использования модифицированных крахмалов в качестве загустителя при производстве кулинарных смесей и соусов эмульсионного типа.

Ключевые слова: эмульсия, кулинарные смеси, модифицированный крахмал.

Summary. The possibility of using the modified starches is investigational as a stiffener at the production of culinary mixtures and of new types of sauces.

Key words: sauces, emulsion, culinary mixtures, the modified starches.

Постановка проблеми. Модифіковані крохмалі — одні з найпоширеніших добавок у харчовій промисловості. В даний час хімічно модифіковані крохмалі (естерифіковані, етерифіковані й поперечно-зшиті) — широко використовують для створення необхідної консистенції, а також у якості поліпшувачів, стабілізаторів, емульгаторів у всіляких м'ясних, молочних, хлібобулочних, кондитерських, кулінарних виробках, а також у сухих сніданках і консервній продукції. Відповідно до міжнародної класифікації добавок, вони ставляться до групи в діапазоні E1400–E1450. У ресторанному бізнесі, при виробництві різноманітних продуктів і блюд модифіковані крохмалі також знайшли своє застосування, наприклад, у технології готування соусів і пюре.

Однієї з найпоширеніших видів приправ у ресторанному бізнесі є соус (від фран. *sauce* — підлива) — рідка приправа до основної страви або гарніру. Призначення соусів — формування смакової гармонії, поліпшення зовнішнього вигляду, створення більше соковитої консистенції. Багато соусів містять спеції і смакові речовини, які сприяють порушенню апетиту й формують естетичне сприйняття готової страви.

Сьогодні одним із сам популярних і затребуваних став новий вид соусу — «діп» (англ. *Dip* — занурювати). Його головна відмінність від звичайних соусів полягає в способі застосування — соусом не поливають їжу, а їжу занурюють у соус, наприклад, чіпси, шматочки овочів, фруктів, м'яса, морепродуктів. Цей вид соусу дуже популярний у Китаї й Америці. Різновидом діпу є фондю — розплавлена суміш різних інгредієнтів, у яку занурюють шматочки хліба, овочів, фруктів і т.д. Споживачі обирають сирний, шоколадний і інші варіанти фондю.

Соуси діпи — популярні тому що можливість використання різноманітної сировини, дозволяє одержати будь-яку композицію заздалегідь заданої сполуки й властивості, добре збалансовану по харчовій цінності й калорійності. Саме соус діп і є одним із самих цікавих з погляду інгредієнтної комбінаторики.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Залежно від рецептурного набору відповідно до діючої класифікації неоднорідних систем [1] діп може бути й колоїдним розчином й емульсією. Тому для стабілізації гомогенної харчової системи, що складається з 2 і більше не змішуваних компонентів і для поліпшення їхньої гомогенізації рекомендують використати стабілізатори. У якості такого стабілізатори можна використати модифікований крохмаль. Цей гідроколоїд завдяки особливостям хімічної будови, стабілізує харчову багато компоненту дисперсню

систему й надає їй бажану в'язкість. Модифікований крохмаль володіє високою водорозчинною та водопов'язувальною здатністю, розчиняючись у воді від її зв'язує, у результаті чого харчова колоїдна система втрачає свою рухливість й її консистенція ущільнюється.

Мета статті. Метою статті ставимо дослідити можливість використання модифікованих крохмалів при виробництві соусів «діп».

Виклад основного матеріалу. При дослідженні в якості такого стабілізатор використали модифікований крохмаль вітчизняного виробництва амілацетат (Чернігів, фірма «Вимал») — ацетильований картопляний або кукурудзяний «зшитий» крохмаль. Він випускається двох видів: дікрохмалофосфат E1414 і дікрохмалоадипат E-1422. Амілацетат — це білий порошок з легким заходом оцту — ацетильований крохмаль, вироблений шляхом модифікації водної суспензії картопляного або кукурудзяного крохмалю. Технологія виробництва цього крохмалю запобігає руйнуванню зерен і гідролізу полісахаридних ланцюгів у процесі обробки. Завдяки цьому одержуваний крохмаль має високий ступінь заміщення, що в сполученні з поперечною «зшивкою» дозволяє йому витримувати високу температуру, механічний вплив і низький рівень кислотності, тобто робить його холодець стійким до дії кислот, нагріванню й зусиллям зрушення. Таким чином, клейстер такого модифікованого крохмалю характеризується високою прозорістю, стійкістю при низьких рН, високих температурах й інтенсивній обробці

Всі особливості модифікованого крохмалю амілацетату дозволили використати його як єднальну речовину (згущувач) і стабілізатор у виробництві різноманітних соусів — діпів. Крім того, амілацетат гарячого набрякання одержуваний з картопляного крохмалю вигідно відрізняється від крохмалів на основі зернових культур завдяки нейтральному смаку й високій в'язкості клейстеру. Розроблена виробниками технологія «зшивки» надає крохмалю здатність витримувати термічну обробку при низьких значеннях рН. У процесі виробництва модифікований крохмаль проходить стадії набрякання й нагрівання, тому його можна розчиняти в холодній воді. Завдяки цьому його можна використати й при «холодній» технології готування соусу. Крім того, використання такого крохмалю дозволяє збільшити строки зберігання готового соусу, додати йому більше густу, сметаноподібну консистенцію й забезпечити високий ступінь стійкості до термічних і механічних впливів під час технологічних процесів.

Амілацетат стійкий до слабко кислим середовищам, як структуро утворювач і згущувач, формує

потрібну по в'язкості консистенцію в соусі середньої й низької жирності. Добре виявив себе при рН 3,0–3,5. При тривалому зберіганні готовий соус на основі амілацетату зберігав седиментаційну стійкість й інші органолептичні й фізико-хімічні показники. Використавши його як стабілізуючу добавку при виробництві діпів, провели порівняльний аналіз структурних й органолептичних показників якості.

Одним з головних вимог до продукту є його мікробіологічна безпека. Показники мікробіологічної безпеки, згідно проведених досліджень соусів із використанням модифікованого крохмалю амілацетату наведені в табл. 1.

Рецептури соусів-діпів з використанням модифікованого крохалю наведені в табл. 2.

При введенні модифікованого крохмалю в рецептуру соусів, не потрібно змінювати параметри виробництва і технологічну схему, яка складається з наступних стадій:

1. Залежно від рецептури попередньо відварити бобові, нарізати овочі або фрукти.

2. Розчинити у воді цукор, сіль.
3. Розвести гідроколоїд в подвійній кількості масла.
4. Змішати розчинені у воді компоненти з водою, що залишилася по рецептурі, додати оцет або лимонний сік;
5. Повільно ввести у водну фазу основне масло і перемішувати протягом 2 хв;
6. Змішати всі підготовлені компоненти й збити-перемішати-гомогенізувати не більше 5 хв.

Висновки. У результаті диспергування суміші поліпшується стабільність емульсії, підвищується живильна цінність продукту з емульсійною структурою, завдяки більш тонкій дисперсії жиру. Збільшення поверхні жирової фази полегшує засвоєння жиру в організмі людини. Після гомогенізації соусу з використанням модифікованого крохмалю запобігає коалесценція масляних часток, стабілізується емульсійна система й значно сповільнюються процеси розшаровування.

Таблиця 1

Показники мікробіологічної безпеки соусів із використанням модифікованого крохмалю амілацетату

Мікроорганізми	Показники
1. Кмафанм, КУО / г не більше	1,105
2. Дріжджі КОЕ/г не більше	500
3. Цвілі КОЕ/г не більше	500
4. Маса продукту в якій не виявляються БГКП (коліформи), г	0,01
5. Маса продукту в якій не виявляються патогенні МО в т.ч. сальмонели, г	25
6. Зміст токсичних елементів, пестицидів і радіонуклідів не більше припустимих рівнів згідно СанПін 2.3.2.560-96	

Таблиця 2

Рецептура соусів-діпів з використанням модифікованого крохалю

Сировина	Бобовий (хумус)	Пісний	Часниковий	Овочевий
Олія рослинна	5	70	30	40
Цукор		2	2	2
Сіль		1	1	1
Оцет/сік лимона		5		2
Крохмаль мод.	5	5	10	5
Квасоля, нут (відварні)	75			
Часник	1		3	
Зелень	5		3	
Спеції	1			1
Кунжутна паста тахіні	5			
Вода	15 г			
Маринад		30	50	
Лимон (м'якоть)			20	
Овочі, фрукти				60
Вихід	100	100	100	100

Література

1. Нечаев А. П., Технологии пищевых производств /А.П. Нечаев, И. С. Шуб — М.: Колосс, 2005. — 768 с.
2. Скурихин И. М., Нечаев А. П. / И. М. Скурихин, А. П. Нечаев Все о пище с точки зрения химика: справочное издание / И. М. Скурихин, А. П. Нечаев — М.: Высш. шк., 1991. — 288 с.
3. Українець А. І. Технологія оздоровчих харчових продуктів / А. І. Українець, Г. О. Сімахіна // Наукові праці НУХТ — 2009. — 310 с.
4. Антохина Г. В., Андросова Н. Л. Применение модифицированных крахмалов в производстве майонезов [Электронный ресурс] / ОО «КТК», 2009. — Режим доступа: <http://www.ktk-staerke.ru/literature/82>.

References

1. Nechaev A. P., Tekhnologii pishchevykh proizvodstv /A.P.Nechaev, I. S. Shub — М.: Koloss, 2005. — 768 s.
2. Skurikhin I. M., Nechaev A. P. / I. M. Skurikhin, A. P. Nichaev Vse o pishche s tochki zreniya khimika: spravochnoe izdanie. / I. M. Skurikhin, A. P. Nichaev — М.: Vyssh. shk., 1991. — 288 s.
3. Ukrainecj A. I. Tekhnologhija ozdorovchykh kharchovykh produktiv / A. I. Ukrainecj, Gh. O. Simakhina // Naukovi praci: NUKhT — 2009. — S. 310.
4. Antokhina G. V., Androsova N. L. Primenenie modifitsirovannykh krakhmalov v proizvodstve mayonezov [Yeletronniy resurs] / ОО «КТК», 2009. — Rezhim dostupu: <http://www.ktk-staerke.ru/literature/82>.

Серебренников Вадим Михайлович

кандидат технічних наук, доцент

ДВНЗ «Донецький національний технічний університет»

Serebrennikov Vadim

кандидат технических наук, доцент

ГВУЗ «Донецкий национальный технический университет»

Serebrennikov Vadim

PhD, Assistant Professor

SHEI «Donetsk National Technical University»

Копайгора Ольга Костянтинівна

асистент

ДВНЗ «Донецький національний технічний університет»

Копайгора Ольга Константиновна

ассистент

ГВУЗ «Донецкий национальный технический университет»

Koraygora Olga

Assistant

SHEI «Donetsk National Technical University»

Заїкіна Дар'я Павлівна

аспірант

ДВНЗ «Криворізький національний університет»

Zaikina Darya Pavlovna

аспирант

ГВУЗ «Криворожский национальный университет»

Zaikina Daria

PhD Candidate of the

SHEI «Krivoy Rog National University»

ОЦІНКА АДЕКВАТНОСТІ МЕТОДИЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ АСУОП НА ПАТ «КРИВБАСЗАЛІЗРУДКОМ»

ОЦЕНКА АДЕКВАТНОСТИ МЕТОДИЧЕСКОГО ОБЕСПЕЧЕНИЯ АСУОТ НА ПАО «КРИВБАССЖЕЛЕЗРУДКОМ»

EVALUATION OF ADEQUACY FOR METHODOLOGICAL MAINTENANCE OF AOHSMMS AT PISC «KZRK»

Анотація. Удосконалення апарату управління охороною праці, шляхом прогнозування ризику виникнення виробничих небезпек, як складової методично-програмного комплексу автоматизованого керування системою управління охороною праці на гірничих підприємствах.

Ключові слова: система «людина-машина-середовище», небезпечна подія, система управління охороною праці.

Аннотация. Совершенствование аппарата управления охраной труда, путем прогнозирования риска возникновения производственных опасностей, как составляющей методическо-программного комплекса автоматизированной системой управления охраной труда на горных предприятиях.

Ключевые слова: система «человек-машина-окружающая среда», опасное событие, система управления охраной труда.

Summary. Improving the apparatus of labor protection management, by predicting the risk of industrial hazards, as part of the methodological and software complex automated system of labor protection management in mining enterprises.

Key words: the system of «human-machine-environment», hazardous event, occupational health and safety management system.

Вступ. Актуальними в сучасних тенденціях промисловості є автоматизація процесів управління охороною праці, при цьому обов'язковим є наявність автоматизованої системи моніторингу та керування.

Результати і обговорення. Згідно [1, с. 42–49; 2, с. 1–4], введена функція, яка дозволяє визначити рівень ефективності функціонування СУОП:

$$z = \frac{y \cdot K_{on}}{x} \cdot \text{ССВ}, \quad (1)$$

де x — ризик, грн.; y — прибуток, грн.; K_{on} — узагальнений коефіцієнт рівня ОП; ССВ — єдиний соціальний внесок на загальнообов'язкове державне соціальне страхування.

Треба підкреслити, що складові формули(1) залежать від ризику x як аргументу. Для з'ясування цього питання скористаємось відповідним статистичним матеріалом на прикладі підприємства ПАТ «Кривбасзалізорудком». По-перше, дослідимо залежність прибутку ПАТ «Кривбасзалізорудком» (y) від ризику (x). В таблиці 1 приведені відповідні статистичні дані для ПАТ «Кривбасзалізорудком» за період 2012–2016 рр.

І. На підставі аналізу кореляційного поля статистичних даних табл. 1 (рис. 1), було обрано нелінійну парну регресію у вигляді поліному другого порядку, яка найбільш точно описує досліджувану залежність прибутку підприємства від ризику виникнення нещасного випадку/ профзахворювання.

Обробка статистичних даних ПАТ «Кривбасзалізорудком» (табл. 1 та рис. 1) за допомогою пакету Ексел дало такі результати регресійного аналізу.

Рівняння нелінійної регресії у вигляді поліному другого порядку має наступний вигляд:

$$y = -1198725831 + 141272 \cdot x - 1,96 \cdot x^2, \quad (2)$$

де x — ризик; y — прибуток, грн.

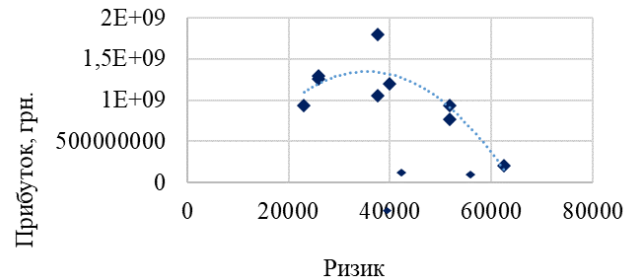

Рис. 1. Залежність прибутку підприємства від ризику виникнення нещасного випадку/профзахворювання

Згідно аналізу рівняння регресії (2), індекс детермінації дорівнює:

$$R^2 = 0,84. \quad (3)$$

Індекс кореляції становить величину:

$$R = 0,92. \quad (4)$$

Для оцінки значущості індексу детермінації використовується F — критерій Фішера, який обчислюється по формулі:

$$F_{факт} = \frac{R^2}{1 - R^2} \cdot \frac{n - m}{m - 1} = 5,25, \quad (5)$$

де n — число спостережень; m — число параметрів в рівнянні регресії.

Для рівня достовірності $P = 0,75$ критичне значення F — критерія $F(0.25; 2; 2) = 3,0$. Оскільки $F_{факт} = 5,25 > 3,0$, робимо висновок, що для рівня достовірності $P = 0,75$ індекс детермінації (3) є значущим. Таким чином, можна стверджувати, що на рівні достовірності $P = 0,75$ рівняння регресії (2) є значущим і може бути застосовано в дослідженнях. По-друге, дослідимо залежність узагальненого коефіцієнта рівня ОППАТ «Кривбасзалізорудком» (K_{on}) від ризику виникнення нещасного випадку/ профзахворювання (x).

Таблиця 1

Статистичні дані ПАТ «Кривбасзалізорудком» за період 2005–2016 рр.

Роки	Вхідна змінна (прибуток, грн. · 10 ⁸)	Вихідна змінна		
		Ризик	Узагальнений коефіцієнт рівня ОП, K_{on}	Єдиний соціальний внесок на загальнообов'язкове державне соціальне страхування (ССВ)
2012	7,72 · 10 ⁸	51840	0,59	0,35
2013	9,41 · 10 ⁸	51840	1,01	0,35
2014	12,56 · 10 ⁸	25920	1,15	0,35
2015	9,41 · 10 ⁸	23040	0,631	0,35
2016	13,00 · 10 ⁸	25920	1,114	0,22

II. На підставі аналізу кореляційного поля статистичних даних табл. 1 (рис. 2), було обрано нелінійну регресію у вигляді поліному другого порядку.

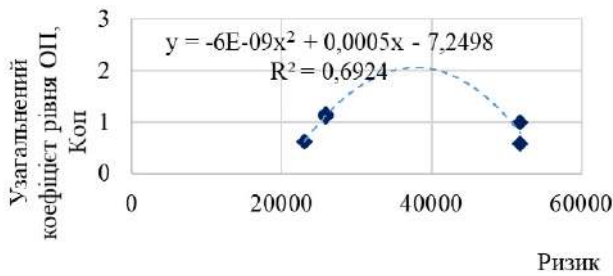

Рис. 2. Залежність узагальненого коефіцієнту рівня ОП від ризику виникнення нещасного випадку/профзахворювання

Обробка статистичних даних ПАТ «Кривбасзалізорудком» (табл. 1 та рис. 2) за допомогою пакету Excel дало такі результати регресійного аналізу. Рівняння нелінійної регресії у вигляді полінома другого порядку має наступний вигляд:

$$K_{on} = -8 \cdot 10^{-9} \cdot x^2 + 6 \cdot 10^{-4} \cdot x - 7,464. \quad (6)$$

Згідно аналізу рівняння регресії (5.2.5), індекс детермінації дорівнює:

$$R^2 = 0,41. \quad (7)$$

Для оцінки значущості індексу детермінації використовується F — критерій, який згідно формулі (5), дорівнює:

$$F_{факт} = 0,695. \quad (8)$$

Для рівня достовірності $P = 0,75$ критичне значення F — критерія $F(0.25; 2; 2) = 3,0$. Оскільки $F_{факт} = 0,695 < 3,0$, робимо висновок, що для рівня достовірності $P = 0,75$ індекс детермінації (7) не є значущим. Таким чином, можна стверджувати, що на рівні достовірності $P = 0,75$ рівняння регресії (6) не є значущим і не може бути застосовано в дослідженнях. Внаслідок, рівняння регресії (6) записується так:

$$K_{on} = \overline{K_{on}}, \quad (9)$$

де $\overline{K_{on}} = \frac{1}{5} \sum_{i=1}^5 K_{on,i}$.

Згідно даних табл. 1, формула (9) приймає вигляд: $K_{on} = 2,723$. (10). На рис. 3 представлено рівняння (10) у вигляді відрізка прямої.

По-третє, дослідимо залежність єдиного соціального внеску на загальнообов’язкове державне соціальне страхування ЄСВ ПАТ «Кривбасзалізорудком» (ЄСВ) від ризику виникнення нещасного випадку/профзахворювання (x) за 2012–2016 рр.

III. На підставі аналізу кореляційного поля статистичних даних табл. 1 (рис. 4) можна зробити висновок, що не існує залежності між ЄСВ і ризиком виникнення нещасного випадку/профзахворювання.

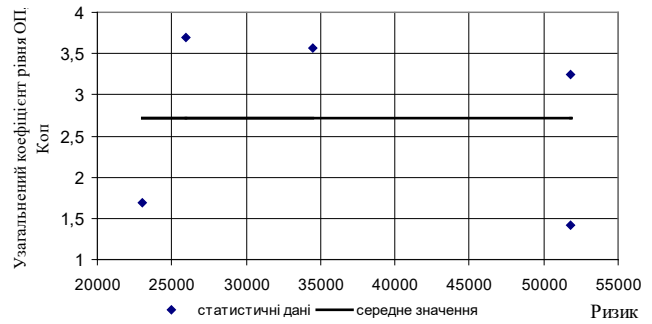

Рис. 3. Залежність узагальненого коефіцієнту рівня ОП від ризику виникнення нещасного випадку/профзахворювання

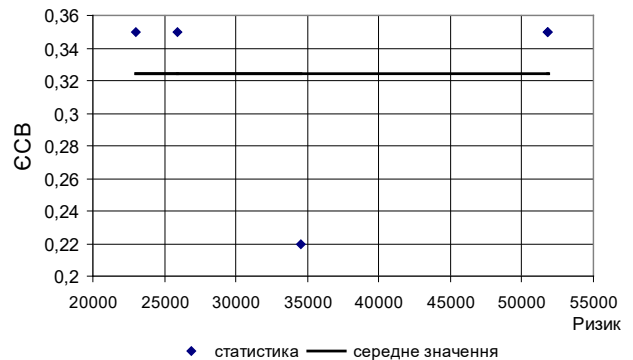

Рис. 4. Залежність ЄСВ від ризику виникнення нещасного випадку/профзахворювання

Тому рівняння регресії записується так:

$$ЄСВ = \overline{ЄСВ}, \quad (11)$$

де $\overline{ЄСВ} = \frac{1}{5} \sum_{i=1}^5 ЄСВ_i$.

Згідно статистичних даних (табл. 1) рівняння (11) приймає вигляд:

$$ЄСВ = 0,324. \quad (12)$$

Враховуючи (2), (10) і (12), формула (1) має вид:

$$z = (-1198725831 + 141272 \cdot x - 1,96 \cdot x^2) \frac{2,723}{x} 0,324,$$

або, після алгебраїчних перетворень,

$$z = -\frac{1057578262}{x} + 124637,5 - 1,729 \cdot x. \quad (13)$$

Таким чином, формула (13) визначає залежність ефективності функціонування системи управління охороною праці від ризику виникнення нещасного випадку/профзахворювання. Аналіз функції (13) вказує на наявність максимуму, який можна знайти аналітичним методом. Для цього, згідно необхідній умові існування екстремуму, обчислюємо похідну функції (13) і прирівнюємо її нулю:

$$z' = \frac{1057578262}{x^2} - 1,729 = 0. \quad (14)$$

Розв'язуючи рівняння (14), знаходимо значення ризику виникнення нещасного випадку/профзахворювання:

$$x_0 = 24732. \quad (15)$$

При цьому, згідно достатній умови існування екстремуму, знаходимо знак похідної другого порядку:

$$z''(24732) = -\frac{2 \cdot 1057578262}{x^3} \Big|_{x=24732} = -0,00014 < 0,$$

що означає наявність максимуму функції.

Знаходимо максимальне значення функції:

$$z_{\max} = z(24732) = -\frac{1057578262}{24732} + 124637,5 - 1,729 \cdot 24732 = 39114,3. \quad (16)$$

Таким чином, при ризику виникнення нещасного випадку/профзахворювання, який визначається величиною (15), ефективності функціонування СУОП є максимальною і дорівнює (16).

На рис. 5 представлено графік функції (13), який підтверджує проведені вище аналітичні розрахунки.

Далі необхідно дослідити залежність прибутку підприємства ПАТ «Кривбасзалізорудком» від ефек-

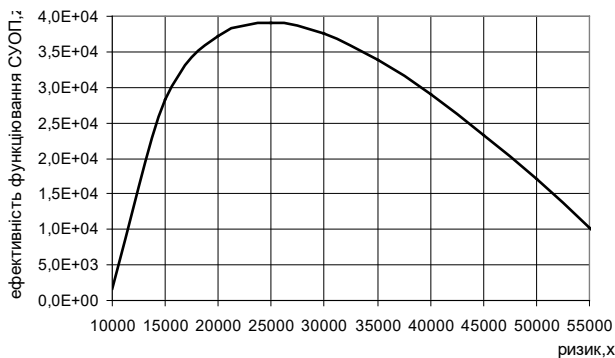

Рис. 5. Залежність ефективності функціонування СУОП від ризику виникнення нещасного випадку/профзахворювання

тивності функціонування СУОП. Для цього формули (2) і (13) треба представити як параметричний запис шуканої залежності:

$$\begin{cases} y = -1198725831 + 141272 \cdot x - 1,96 \cdot x^2 \\ z = -\frac{1057578262}{x} + 124637,5 - 1,729 \cdot x. \end{cases} \quad (17)$$

В системі (17) ризик виникнення нещасного випадку/профзахворювання x є параметром. Якщо виключити параметр x із системи (17), то буде знайдена необхідна залежність прибутку (y) від ефективності функціонування СУОП (z). Разом з цим, при отриманні аналітичного запису такою залежності викликають певні труднощі, пов'язані з алгебраїчними перетвореннями. Тому вважається доцільним, користуючись пакетом Excel, здобути графік зображення залежності (17) у необхідних координатах. В табл. 2 представлені результати обчислень по формулі (17).

На рис. 6 представлено графік залежності прибутку (y) від ефективності функціонування СУОП (z), побудований згідно даних табл. 2.

Аналіз графіка, приведеного на рис. 6, вказує на те, що маємо криву у вигляді «петлі», тобто дослі-

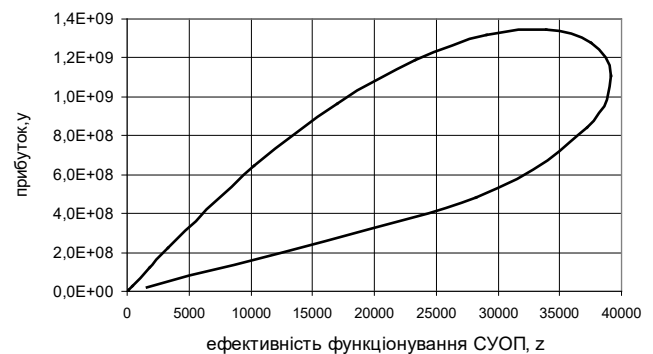

Рис. 6. Залежність прибутку від ефективності функціонування СУОП

Таблиця 2

Результати обчислень по формулі (17)

Ризик виникнення нещасного випадку/профзахворювання, x	Прибуток, y	Ефективність функціонування СУОП, z
10000	17994169	1590
15000	479354169	28197
20000	842714169	37179
25000	1108074169	39109
30000	1275434169	37515
35000	1344794169	33906
40000	1316154169	29038
45000	1189514169	23331
50000	964874169	17036
55000	642234169	10314
60000	221594169	3271

джувана функція є двозначною. При початкових значеннях ризику виникнення нещасного випадку/ профзахворювання (x) здійснюється рух по нижній гілці «петлі», досягаючи крайнього положення. При цьому, при збільшенні ефективності функціонування СУОП (z) збільшується прибуток (y). Далі, при збільшенні ризику виникнення нещасного випадку/ профзахворювання (x) прибуток (y) продовжує збільшуватися, досягаючи найбільшого значення, але ефективності функціонування СУОП (z) починає зменшуватися. І, наостанок, подальше збільшення ризику виникнення нещасного випадку/ профзахворювання (x) приведе до зменшення як ефективності функціонування СУОП (z), так і прибутку (y). Формула (17) дозволяє аналітично обчислити оптимальну величину ефективності функціонування СУОП (z), при якій прибуток (y) буде найбільший. Для цього, згідно необхідній умові існування екстремуму функції, обчислюємо похідну параметрично заданої функції і прирівнюємо її нулю:

$$y'(z) = \frac{y'(x)}{z'(x)} = \frac{141272 - 3,92 \cdot x}{\frac{1057578262}{x^2} - 1,729} = 0. \quad (18)$$

Розв'язуючи рівняння (18), знаходимо:

$$x_0 \approx 36039. \quad (19)$$

Підставляючи (19) в (17), знаходимо шукані величини:

$$z_0 \approx 32981, \quad y_{\max} = 1346909116. \quad (20)$$

Таким чином, при ефективності функціонування СУОП, визначеною величиною (20), прибуток досягає найбільшої величини, яка також визначена в (20). Разом з цим, формула (17) дозволяє обчислити найбільшу можливу ефективність функціонування СУОП і прибуток, який при цьому буде мати місце. Для цього, знову скористаємось необхідною умовою існування екстремуму функції, але обчислимо

похідну параметрично заданої функції, вважаючи ефективність функціонування СУОП залежною від прибутку:

$$z(y) = \frac{z'(x)}{y'(x)} = \frac{\frac{1057578262}{x^2} - 1,729}{141272 - 3,92 \cdot x} = 0. \quad (21)$$

Розв'язуючи рівняння (5.2.20), знаходимо:

$$x_0 \approx 24732. \quad (22)$$

Підставляючи (22) в (17), знаходимо шукані величини:

$$z_{\max} \approx 32981, \quad y_0 = 1096335295. \quad (23)$$

Таким чином, найбільша ефективність функціонування СУОП і прибуток, який має місце при цьому, визначаються величинами, згідно (23).

Висновки. Проаналізовано інформацію щодо систематичних порушень вимог охорони праці на шахті «Батьківщина» ПАТ «Кривбасзалізрудком» за період 2011–2016 рр. Визначено, що усунення порушень, яке здійснювалось силами виробничих ділянок, забезпечило зниження рівня ризику на шахті «Батьківщина» ПАТ «Кривбасзалізрудком» тільки за 9 місяців 2016 р. в 1,3 раза. Результативність СУОП в рамках функціонування АСУОП дорівнює 12294,84 грн. Визначено максимальну величину ризику $x_{\max} = 24722$, та прибутку $y_{\max} = 13,47 \cdot 10^8$, при якому має місце максимум рівня ефективності СУОП — $z_{\max} = 39114,3$ грн. Адекватність розробленого методичного забезпечення і статистичну значущість її параметрів було оцінено за багатьма критеріями. Визначено множинний коефіцієнт кореляції $R = 0,916$, який свідчить про тісний зв'язок досліджуваних факторів з результатом. Розраховано значення критерію Фішера $F_{\text{fact}} = 5,25 > F_{\text{табл}} = 3,0$, що підтверджує адекватність моделі, статистичну значущість її параметрів і показника щільності зв'язку R .

Література

1. Швагер Н. Ю., Копайгора О. К., Заїкіна Д. П. Розроблення методики визначення результативності СУОП на основі застосування концепції управління організаційно-управлінськими професійними ризиками. World science. 2018. Vol. 1, № 3(31). — С. 42–49.
2. Спосіб оцінки ризику виникнення професійного захворювання у шахтарів в системі управління охороною праці: пат. 122295 Україна: МПК А61В 5/00. № u 2017 08460; заявл. 17.09.2017; опубл. 26.12.2017, Бюл. № . 24.

Kurdup Ivan*PhD Student of the
National Technical University of Ukraine
“Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute”***Курдуп Иван Александрович***аспирант
Национального технического университета Украины
«Киевский политехнический институт имени Игоря Сикорского»***Danilov Valeriy***Doctor of Technical Sciences
National Technical University of Ukraine
“Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute”***Данилов Валерий Яковлевич***доктор технических наук, профессор,
профессор кафедры математических методов системного анализа
Национальный технический университет Украины
«Киевский политехнический институт имени Игоря Сикорского»*

SLOPE STABILITY ANALYSIS METHODS' OPTIMIZATION COMPARISON

СРАВНЕНИЕ МЕТОДОВ ОПТИМИЗАЦИИ АНАЛИЗА СТАБИЛЬНОСТИ СКЛОНОВ

Summary. Different approaches to sensitivity analysis and ways to affect the slope were investigated.

Key words: Landslide, Dynamic programming, slope stability analysis.

Аннотация. Исследованы различные подходы к анализу чувствительности и возможности влияния на склон.

Ключевые слова: Оползень, Динамическое программирование Беллмана, анализ стабильности склона.

Introduction. In the field of slope stability, sensitivity analysis is generally conducted by means of a series of calculations in which each significant parameter is varied systematically over its maximum credible range in order to determine its influence upon the safety factor [2]. If one is interested in characterizing the variation in safety when encounter minor modifications in the parameters, these incremental techniques define an approximation of the safety factor gradient. In this case, for discrete problems (i. e., slices) the sensitivity may be calculated in a simpler and compact way by using the techniques that have been developed in the area of non-linear optimization [3]. When dealing with continuous problems as those linked to the variational approach of slope stability analysis, the formulation put forth by Castillo et al. [4] can be used.

In any event, regardless of how the sensitivity analysis is done, when instability occurs, a sensitivity analysis allows to know which qualitative or quantitative actions are more appropriate to stabilize the

given slope. Therefore, the sensitivity analysis is a useful tool able to provide a sound assessment for the selection of the slope stabilization method. Our main objective in this article is to analyze the use of this sensitivity analysis tool.

It is routinely performed by two-dimensional (2D) limit equilibrium methods. For rock slopes, conventional methods developed for soil slopes, e.g. Bishop's simplified method recommended by Hoek and Bray [1], are often adopted. However, other methods, e.g. Sarma [2] which employs slices with inclined interfaces to simulate structural discontinuities, have been highly commended [3]. Unfortunately, most of these analyses are limited to two dimensions, which cannot properly model the true three-dimensional (3D) characteristics of a landslide. A practical 3D slope stability analysis method and the related computer programs are therefore urgently required [4; 5]. There are a large number of publications that deal with 3D slope stability analysis. In general, these methods can be classified into two categories.

The limit equilibrium approach. Duncan [6] reviewed the main aspects of 24 publications dealing with limit equilibrium approaches. The failure mass is divided into a number of columns with vertical interfaces and the conditions for static equilibrium are used to find the factor of safety. Hungr [7], Hungr et al. [8], Chen and Chameau [9] and Lam and Fredlund [10] extended Bishop’s simplified, Spencer’s and Morgenstern and Price’s methods from two to three dimensions, respectively.

Both when limit equilibrium methods are used, and when the kinematic approach of limit analysis is applied, if the safety factor is defined as the ratio of the shear stress of the soil to the shear stress at failure, slope stability is generally evaluated as a ratio:

$$F = \frac{S}{D} = \frac{\int_a^b G(x, y(x), y'(x), y_G(x), y'_G(x), u(x, y); p) dx}{\int_a^b Q(x, y(x), y'(x), y_G(x), y'_G(x), u(x, y); p) dx} \quad (1)$$

For the two-dimensional collapse mechanism defined in Fig. 1, a and b are the x -coordinates of the sliding line end points, $y_G(x)$ is the ground profile (ordinate at point x), $y(x)$ is the ordinate of the sliding line at point x , and $y'(x)$ is its first derivative. The $u(x, y)$ function defines the distribution of the soil water pressure.

Finally, vector p groups all the parameters together. In principle, it could be a vectorial field (if, for example, the spatial variation of the strength parameters is taken into account), though what usually happens is that it contains only a discrete number of parameters which are constant throughout the entire domain. G and Q are two functionals that define the actions over the system. When limit equilibrium methods are used, actions are identified with forces or moments. On the other hand, if the kinematic approach of limit analysis is used, the actions may be identified with the internal dissipation of energy, and the external work. This procedure is referred to as the “kinematical approach” in this paper.

The slope stability problem can be stated as the minimization of the “safety functional” (as Baker and Garber [5], termed the quotient F of Eq. (1)) to find the safety factor:

$$F = \text{Min}_{y(x), \delta(x)} \{ F[y(x), \delta(x)] \} \quad (2)$$

where $\delta(x)$ represents the distribution of stresses along $y(x)$. To minimize the quotient functional, the Petrov method can be used. Petrov [6] showed that stationary “points” (functions), of a ratio can be obtained by extremizing an auxiliary functional $R = R(F_s) = G - F_s Q$, where F_s is the unknown minimum value of the ratio G/Q , which can be evaluated from the constraint $R(F_s) = 0$. The minimization can also be done by an iterative method. This is the case of Baker [7], when he applies the dynamic programming algorithm iteratively, i.e., assuming a value for F_s , and establishes the critical slip surface $y_{CR}(x|F_s)$, by minimizing $R[y(x)|F_s]$, obtaining a new estimate of F_s by applying the Spencer’s procedure to this critical slip surface, and repeating the process until the assumed and resulting values of F_s are equal. Although the two preceding methods have proved its efficiency, for the approach proposed in this paper is of interest to minimize the quotient functional directly:

$$\frac{\partial F}{\partial p_i} = \frac{\partial(S/D)}{\partial p_i} = \frac{\frac{\partial S}{\partial p_i} - S \frac{\partial D}{\partial p_i}}{D^2} = \frac{1}{D} \left(\frac{\partial S}{\partial p_i} - F_s \frac{\partial D}{\partial p_i} \right) \quad (3)$$

Then, standard optimization packages, as GAMS [8] for example, can be used. This allows to convert F_s into one more variable that has to satisfy its definition (Eq. (1)). Therefore, it is not needed to worry about the method of solution, because the method implemented in the software package takes this into account as one constraint. As a result, in keeping with the proposal of Castillo et al. [9], the components of the vector of sensitivities s of the objective function with respect to p can be defined as:

$$s_i = \frac{\partial F}{\partial p_i} = \frac{\frac{1}{D} \int_a^b \left(\frac{\partial G}{\partial p_i} - F \frac{\partial Q}{\partial p_i} \right) dx}{1 - \frac{1}{D} \int_a^b \left(\frac{\partial G}{\partial F} - F \frac{\partial Q}{\partial F} \right) dx} \quad (4)$$

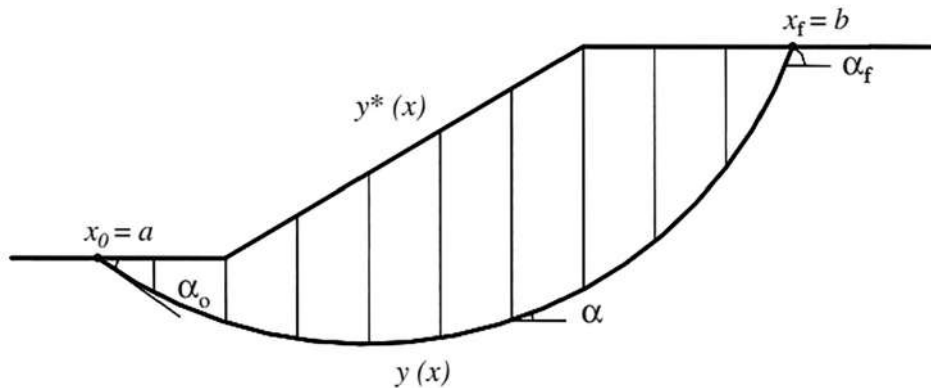

Fig. 1. Collapse mechanism in the limit equilibrium approach

where for simplicity, the arguments of the functionals have been omitted. The safety factor local sensitivities are defined as the partial derivatives of the safety factor with respect to the parameter being studied. The partial derivatives are calculated at the optimum value. Thus, these sensitivities provide only a linear approximation in a neighborhood of the optimal point, and they only indicate the direction of the action to be taken. Since small property increments δp_i would produce significant changes in the critical slip surface, the simultaneous variation of all the variables and functions involved is taken into account, included the slip surface.

When idealized examples are analyzed, the slope stability can be studied analytically, and the sensitivity of the solution can be characterized on the basis of the parameters using Eq. (4). In many practical applications, however, these analytical computations cannot be carried out. In these cases, the S/D ratio is generally discretized by means of slices (limit equilibrium method) or blocks (kinematical approach). When these approaches are adopted, the problem is usually solved by using numerical tools [10; 11]. The simplest way of approaching s consists on the application of a finite difference scheme:

$$s_i = \frac{\delta F}{\delta p_i} \approx \frac{F^+ - F^-}{2\delta p_i} \quad (5)$$

where F^+ defines the value of F when the i th component of p is increased by δp_i , with F^- having a similar definition but with p_i decreasing. If vector p contains n_p components, it would be required to solve $2 \times n_p$ minimization problems, in addition to the fundamental problem for determining F . For this reason, it is more efficient to introduce the following discretization of Eq. (4) into the numerical solver:

$$s_i = \frac{\partial F}{\partial p_i} = \frac{\frac{1}{D} \sum_{k=1}^n \left(\frac{\partial G}{\partial p_i} - F \frac{\partial Q}{\partial p_i} \right) \Delta x_k}{1 - \frac{1}{D} \sum_{k=1}^n \left(\frac{\partial G}{\partial F} - F \frac{\partial Q}{\partial F} \right) \Delta x_k} \quad (6)$$

where n is the number of slices/blocks, and Δx_k is the horizontal width of the k th slice/block. To evaluate Eq. (6) it is necessary to have previously obtained the values of the partial derivatives

$$\frac{\partial G}{\partial p_i}, \frac{\partial Q}{\partial p_i}, \frac{\partial G}{\partial F}, \text{ and } \frac{\partial Q}{\partial F}.$$

To this end, the use of a symbolic programming code for obtaining closed-form expressions of these functions makes this task easier.

Once s is computed, the increase δF undergone by the safety factor after introducing a perturbation of value δp in the parameters can be estimated as:

$$\delta F = s \cdot \delta p = \sum_{i=1}^{n_p} s_i \cdot \delta p_i \quad (7)$$

This δp action will entail an associated cost C , which may generally be a non-linear function of the variation in the parameters:

$$C = C(\delta p) = \sum_{i=1}^{n_p} C_i(\delta p_i) \quad (8)$$

Once the cost functions C_i have been defined, the stabilization problem can be dealt with as if it were a minimization problem:

$$\min_{\delta p} C \text{ subject to } \delta F = \delta F^* \quad (9)$$

i.e., what is looked for is the minimum cost required for a given improvement δF^* in the safety factor. Close to failure, it is usually needed to make a quick decision to prevent the collapse evolution. Then, moving from a safety factor 1.00 to a safety factor of 1.05 can be sufficient provided that the soil parameters are derived from a well-documented back analysis [12]. In this case, the linear approach (Eq. (7)) can be valid. However, if large changes are done, perhaps additional calculations must replace the linear approach to evaluate the final safety of the slope. Note that since sensitivities are partial derivatives at the optimal point, they indicate which direction to follow. These directions obviously change when one move further from the optimal point, and recalculation is then necessary.

It should be bear in mind that if the linearization of δF is not adopted, the constraint of Eq. (9) will entail the implicit resolution of the optimization problem related to the computation of a safety factor F equal to $F^* + \delta F^*$. This causes a significant increase of the computing time, including pre and post-processing. It will become even more evident if the stabilization project is formulated like a decision-making process (see, for example, [13]), and it will include cost/benefit analyses that will generally involve risk assessment and the probabilistic analysis of collapse and the corresponding cost (see, for example, [14]). Then, a huge number of resolutions of Eq. (9) will be needed. Although these types of studies are not within the scope of this article, the methodology put forth here can indeed be used in such cases.

However, only limited reports on the application of these methods have been documented. Stark and Eid [11] reviewed three commercially available computer programs in their attempts to analyze several landslide case histories and concluded that “the factor of safety is poorly estimated by using commercially available software because of limitations in describing geometry, material properties and/or the analytical methods”. In general, the methods of columns with vertical interfaces suffer the following limitations:

- A large number of assumptions have to be introduced to render the problem statically determinate. Lam and Fredlund [10] balanced the number of equations that can be established from physical and mechanical requirements to the number of unknowns involved in these equations. They found that, for a failure mass divided into n rows and m columns (refer to Fig. 1), a total of $8mn$ assumptions are required.

- The method is further hampered by complicated 3D vector analysis that generally involves a set of nonlinear simultaneous equations. Iteration is necessary to obtain a solution unless further simplifications are introduced.
- Since the method as applied to three dimensions is in its infancy, no attempt has yet been published to find a critical 3D slip surface of a generalized shape.

The upper bound approaches. The basic principles of the upper bound theory of plasticity as applied to 2D geomechanical problems are well documented [12]. Publications dealing with this subject in three dimensions is also available [13; 14]. Most of the work is based on analytical approaches in which the failure mass is divided into several blocks with simplified slip surface shapes such as straight or logarithmic lines. The often complex geometry of the surface of the slope is usually simplified to a plane described by two straight lines. The material is assumed to be homogeneous and ground water conditions are either ignored or over-simplified. These simplifications have limited the application of these methods to practical problems. Recently, Donald and Chen [15] proposed a 2D slope stability analysis method that is based on the upper bound theorem but arrives at a solution numerically. The failure mass is divided into slices with inclined interfaces. They demonstrated that this method is equivalent to Sarma’s method of non-vertical slices and therefore is particularly applicable to rock slopes. However, unlike Sarma’s original work that employed force equilibrium, they started the calculation by establishing a compatible velocity field and obtained the factor of safety by the energy-work balance equation. The subsequent automatic search for the critical failure modelled to success in finding accurate solutions for a number of closed-form solutions provided by Sokolovski [16]. The method described in

this paper is an extension of Donald and Chen’s 2D approach. The failure mass is divided into a number of prisms with inclined interfaces. It uses the upper-bound theory and therefore avoids introducing a large number of assumptions. In three dimensions, the solution for the factor of safety still remains a scalar manipulation of energy-force balance without the need for complicated non-linear 3D force equilibrium equations. Optimization routines are followed to find the critical failure mode.

The upper bound method. The statement of the upper bound theorem, as it applies to soil mechanics, is described in Chen [12]. Its application to slope stability analysis is discussed by Donald and Chen [15].

For a slope that is at limit state, the material within the sliding surface, represented as Ω^* , is assumed to be plastic everywhere and therefore at yield. Under these conditions, the upper bound theorem states that among all possible external loads applied to a kinematically admissible plastic zone Ω^* , the external load T that brings about failure on a failure mode Ω , can be approached by minimizing T^* as determined from the following work-energy balance equation.

$$\int_{\Omega^*} \sigma_{ij}^* \varepsilon_{ij}^* dv + \int_{T^*} dD_s^* = WV^* + T^*V^* \quad (10)$$

where V^* is the rate of plastic displacement, generally referred to as the plastic velocity. W is the body force corresponding to the plastic zone. The left-hand side of Eq. (1) represents the rate of internal energy dissipation within the failure mass and along the slip surface.

The 3D energy approach described here in approximates the failure mass by a series of prisms having rectangular inclined side faces (Fig. 2). For this form of discretization, Eq. (10) may be approximated in the form of a summation.

$$\sum D_{i \leftrightarrow j}^* + \sum D_{i \uparrow j}^* + \sum D_{ij}^* = WV^* + T^*V^* \quad (11)$$

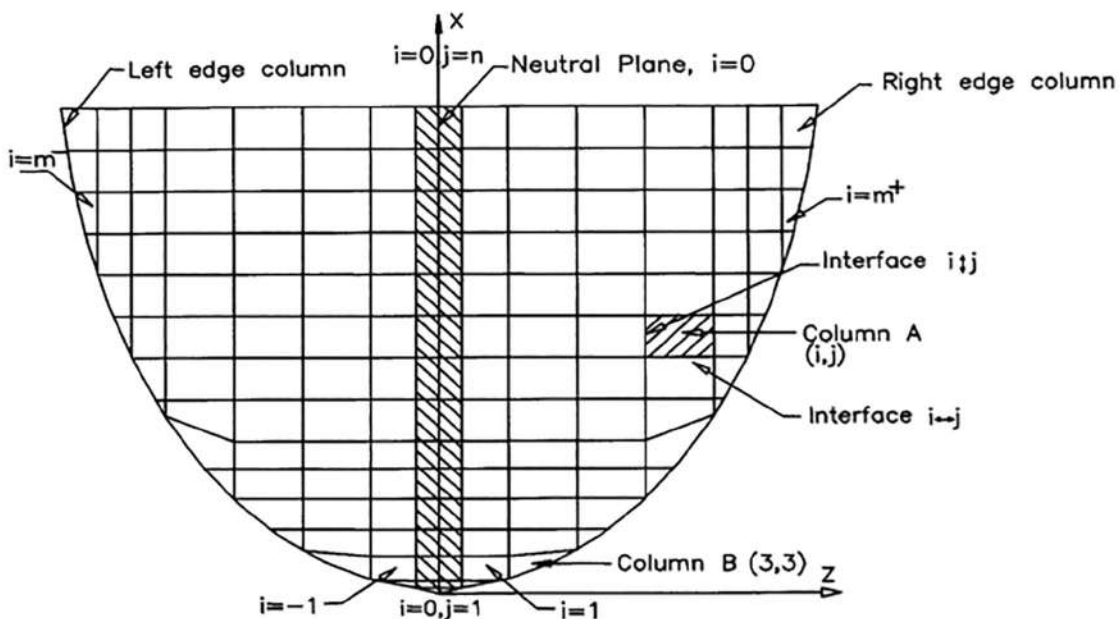

Fig. 2. 3D slope view

where the symbol \uparrow is used to represent the interfaces between two adjacent columns and \leftrightarrow , between two adjacent rows of prisms (refer to Fig. 2). The three terms in the left-hand side of the equation approximate the energy dissipation on the row-to-row and column-to-column interfaces and on the slip surface, respectively. For a soil or rock slope that is subjected to an external load T^0 , the upper bound theorem states that the loading factor η , defined as

$$\eta = \frac{T^0 - T^*}{T^0} \quad (12)$$

should approach its minimum in order to bring the structure to failure. Other alternatives include the coefficient of critical horizontal acceleration of the body force applied on the failure mass, as suggested by Sarma [2] and discussed by Donald and Chen [15]. The main advantage of using these approaches is that η can be determined in a straightforward way from Eq. (11) without the need for iteration.

The stability of a slope is generally assessed by determining the factor (of safety), F , by which the available shear strength parameters c' and ϕ' need to be reduced to bring the structure to a limit state of equilibrium. The reduced parameters c'_e and ϕ'_e can therefore be defined by

$$c'_e = c' / F \quad (13)$$

$$\tan \phi'_e = \tan \phi' / F \quad (14)$$

The upper bound method therefore requires that the minimum value of F related to a critical failure mechanism and determined from Eq. (15) be found.

$$\sum D_{i \leftrightarrow j, e}^* + \sum D_{i \uparrow j, e}^* + \sum D_{i, e}^* = WV^* + T^0 V^* \quad (15)$$

The three terms with subscript 'e' on the left-hand side of Eq. (15) are determined on the basis of the reduced strength parameters defined by Eqs. (13) and (14). For the remainder of this paper, the subscript 'e' is attached to any variable that has been calculated using these reduced strength parameters.

Conclusion. An effective solution procedure for the determination of the critical slip surface and its associated factor of safety has been presented. The procedure may handle any slope geometry, layering, external loads, and pore-pressure distributions. The critical slip surface is not restricted to be of any shape. The computer program SSDP couples dynamic programming minimization with the Spencer method for slope stability analysis. A similar approach may, however, be utilized for any other slope stability method which satisfies all equilibrium conditions and is valid for slip surfaces of arbitrary shape.

References

1. Baker R., Leshchinsky D. Spatial distribution of safety factors. *J Geotech Geoenviron Eng* 2001; 127(2): 135-45.
2. Hoek E. Practical rock engineering; 2007. URL: <http://www.rocscience.com/hoek/PracticalRockEngineering.asp>
3. Castillo E., Conejo A. J., Pedregal P., García R., Alguacil N. Building and solving mathematical programming models in engineering and science. Pure and applied mathematics. New York: Wiley; 2001.
4. Castillo E., Conejo A. J., Castillo C., Mínguez R., Ortigosa D. A perturbation approach to sensitivity analysis in mathematical programming. *J Optim Theory Appl* 2006; 128(1): 49-74.
5. Baker R., Garber M. Theoretical analysis of the stability of slopes. *Géotechnique* 1978; 28(4): 395-411.
6. Petrov I. P. Variational methods in optimum control theory. New York: Academic Press; 1968.
7. Baker R. Determination of the critical slip surface in slope stability computations. *Int J Numer Anal Methods Geomech* 1980; 4(4):333-59.
8. Brooke A., Kendrick D., Meeraus A., Raman R. GAMS user's guide. Washington (DC): GAMS Development Corporation; 1998.
9. Castillo E., Conejo A. J., Aranda E. Sensitivity analysis in calculus of variations. Some applications. *SIAM Rev* 2008; 50(2):455-81.
10. Cheng Y. M. Location of critical failure surface and some further studies on slope stability analysis. *Comput Geotech* 2003; 30(3):255-67.
11. Pham H. T. V., Fredlund D. G. The application of dynamic programming to slope stability analysis. *Can Geotech J* 2003; 40(4):830-47.
12. Chen W. F. Limit analysis and soil plasticity. New York: Elsevier Scientific Publishing Co., 1975.
13. Rodriguez Ortiz J. M., Alonso E. E., Navarro V. Stabilization of landslides. European technical committee ERTC1. International society for soil mechanics and geotechnical engineering. Unpublished manuscript; 2001.
14. Michalowski R. L. Slope stability analysis: a kinematical approach. *Géotechnique* 1995; 45(2): 283-93.
15. Donald I., Chen Z. Y. Slope stability analysis by the upper bound approach: fundamentals and methods. *Can Geotech J* 1997; 34: 853-62.
16. Sokolovski V. V. Statics of soil media. (Translated by Jones D. H. and Scholfield A. N.) Butterworth, London, 1960.
17. Chen Z. Y. Study on the abutment stability of Xiaowan Arch Dam. Internal Report, China Institute of Water Resources and Hydropower Research, No. 96-221-03, 1999 [in Chinese].
18. Zhang X. Three-dimensional stability analysis of concave slopes in plan view. *ASCE J Geotech Eng* 1988; 114: 658-71.

УДК 821.161

Гомон Андрей Михайлович

кандидат филологических наук,

доцент кафедры украинского, русского языков и прикладной лингвистики

Национальный технический университет

«Харьковский политехнический институт»

Gomon Andrey

PhD of Philology, Associate Professor of the Department of

Ukrainian, Russian Languages and Applied Linguistics

National Technical University

«Kharkiv Polytechnic Institute»

СМЕХОВОЕ НАЧАЛО В ТВОРЧЕСТВЕ Л. Н. АНДРЕЕВА (ПРОЗА НАЧАЛА 1900-Х ГГ.)

A LAUGHTER BEGINNING IN L. N. ANDREEV'S CREATIVITY (PROSE OF THE BEGINNING OF THE 1900-s YEARS)

Аннотация. В статье впервые осуществлен анализ ранней прозы Леонида Андреева под смеховым углом зрения. При этом получило подтверждение предположение ученых о смеховом начале как важном константном элементе произведений писателя, во многом определяющем их специфику.

Ключевые слова: образ-символ, смех, смеховое начало, ирония, гротеск, мотив.

Summary. The paper is the first analysis of Andreev's early prose from laughing point of view where laughing beginning is viewed as an integral component of the writer's laughing world. As a result of laughing interpretation of Andreev's prose its genuine innovative character and originality as well as its ideological and aesthetic value is revealed.

Key words: image-symbol, the laughter, laughing beginning, irony, grotesque, motif.

Творческое наследие Л. Н. Андреева, как и ряда других крупных писателей Серебряного века, в настоящее время вызывает растущий интерес и начинает существенно переосмысливаться и переоцениваться. Современное прочтение прозы, драматургии и публицистики Леонида Андреева должно способствовать уяснению истинного масштаба его художественного дарования и новаторского характера его творческого наследия. Несмотря на то, что с середины прошлого века андрееведение развивается бурными темпами, многие грани творчества писателя по-прежнему остаются «в тени».

Новейшие публикации художественных произведений, статей, фельетонов, писем, дневников, а также последние исследования «творческой лаборатории» писателя, со всей определенностью показывают несостоятельность и однобокость сложившегося в зарубежном и отечественном андрееведении устойчивого представления об Андрееве как о писателе сугубо трагического мироощущения, творчеству которого присуща лишь «поэтика страха, ужаса и тоски» (С. Роле) и безысходности. Между тем, сам

Андреев одной из важнейших задач своего творчества считал *смеховое* ниспровержение «вечных истин»: «Мне хочется потешиться над человечеством, хочется вволю посмеяться над его глупостью, эгоизмом, над его легковерием» [1, с. 62–63].

Современная писателю критика (Ю. Айхенвальд, К. Арабажин, В. Воровский, В. Львов-Рогачевский и др.) отмечала лишь сатирические тенденции в творчестве Андреева и, не видя многообразия составляющих «смеховой палитры» писателя, не пыталась разобраться в его оригинальной смеховой модели мира и человека. В большинстве работ 1960-х — начала 1980-х годов (Ю. Бабичевой, Л. Гальцевой, Л. Иезуитовой, С. Кирсиса, А. Мартини, Э. Полоцкой, Л. Силард и др.) имелся ряд важных суждений о смехе у Андреева. Но эти наблюдения носили фрагментарный характер и не складывались в обобщающую концепцию, определяющую своеобразие и роль смехового начала в художественной системе писателя.

Проблема всестороннего исследования специфики андреевского смеха со всей определенностью была впервые поставлена в 1983-м году в статье

В. Беззубова «Смех Леонида Андреева». Ученый предположил, что смеховое начало является «одним из важнейших в художественной системе Андреева, многое в ней проясняющим» [2, с. 14]. Частным развитием этой, во многом новаторской работы, стали исследования 1990-х — начала 2000-х годов (Б. Бугрова, Е. Михеичевой, И. Московкиной, Е. Соколинского, А. Татаринова, С. Ясенского). Ученые акцентировали свое внимание, в основном, на роли и функциях андреевского гротеска, истолкованного как «сверхсистема» (Е. Соколинский), или как важная составляющая различных жанров прозы и драматургии писателя (И. Московкина, Б. Бугров).

Таким образом, накопленные наблюдения, при всей их фрагментарности и некоторой противоречивости, свидетельствуют о гораздо большем значении смехового начала в художественной системе Андреева и о большей степени его новаторства, чем это представлялось до настоящего времени.

По мнению украинско-немецкого литературоведа и поэта О. Бургхардта (Юрій Клен), отношение Андреева к смеху можно выразить словами Ф. Ницше: «Убивают не гневом, а смехом» [3, с. 171]. Уже в самой ранней андреевской прозе смех начинает тяготеть к злему и убийственному и выступает как лейтмотив и художественная форма выражения откровенной враждебности внешнего мира страдающему человеку Новейшего времени («Смех» (1901), «Стена» (1901), «Мебель» (1902), «Вор» (1904) и др.). Смеховые реакции продуцируются субъективным сознанием человека в персонифицированном виде и становятся устойчивыми образами-символами и мифологемами. Возникает образ-символ Смеха, как сопутствующий судьбе человека. Одновременно смех выступает и как выражение трагической дисгармонии внутреннего мира самой личности XX века («Большой шлем» (1899), «Ложь» (1901), «В подвале» (1901), «Предстояла кража» (1902) и др.). В обоих случаях постоянно звучащий злобный и кощунственный («сатанинский») смех, тесно взаимодействуя с мотивами маски, игры, ряженья, шутовства, выступает в качестве символа мироустройства и носит разрушительный характер. Подобный смех, выявляя потаенную сущность человека, указывает на ограниченность его возможностей и претензий и несет не облегчение и очищение, а сумасшествие и смерть. Такая деструктивная, «демоническая» функция смеха является доминирующей для большинства произведений Андреева конца 1890-х — начала 1900-х годов.

В прозе начала 1900-х годов Андреев начинает развенчивать современных претендентов в «сверхчеловеки». Начатая «Рассказом о Сергее Петровиче» (1900) эта тема станет сквозной на протяжении всего последующего творчества писателя. В этом произведении смех оказывается чрезвычайно значимым и звучит в нем почти непрерывно. Сергей Петрович окружен незримым ореолом смеха, сопровождаю-

щим его на всем жизненном пути. Смех становится важным мотивным компонентом мыслей и поступков героя, что сближает его с анекдотическим героем. От смеха окружающих герой находит забвение и иллюзорное спасение в чтении Ницше, под влиянием которого он решается на самоубийство. «Рассказ о Сергее Петровиче» можно интерпретировать как «скверный анекдот» об излишне впечатлительной «жертве Ницше» и его «книги для всех и ни для кого». В то же время, в финале произведения ирония сопровождается трагизмом, а в трагедии проглядывает смеховое начало. Трагедийность повествования сменяется грустным анекдотом о некоммуникабельности, о том, «как скверно действует на молодых людей одиночество» [4, т. 1, с. 245].

В «Мысли» (1902) именно смех, начало деструктивное и одновременно выполняющее обличительную функцию, является одним из импульсов к преступлению (убийству приятеля) главного героя повести. На предложение доктора Керженцева Татьяна Николаевна отвечает смехом, который смертельно поразил и разоблачил несостоятельность мыслей и существования героя. Смех вызывает в нем чувство неуверенности и страха, что и приводит к мысли о мести и убийстве. Керженцев не может простить женщине и свой собственный смех, которым он ответил на ее отказ, так как он выдает оскорбленное тщеславие «сверхчеловека», вдруг «возмечтавшего о браке». Смех героини с новой силой ввергает Керженцева в мучительное одиночество и окончательно убивает надежду на его преодоление.

В «Жизни Василия Фивейского» (1903) смех также выполняет немаловажную функцию. Нервный смех о. Василия является устойчивым признаком его психической неуравновешенности и указывает на деформацию его сознания под воздействием «сурового и загадочного рока». Идиот как носитель деструктивного смеха, символизирует представление автора о миропорядке. Являясь постоянным спутником развития изменений в психике о. Василия, смех Идиота гротесково корректирует и оттеняет мысли и поступки священника. В финале повести злоебный смех Идиота связывает воскресение с безумием и символизирует окончательную победу иррационального начала над Фивейским. «Хохот кощуна» (В. Беззубов) в восприятии героя разрушает церковь и убивает священника, становясь парадоксальным апофеозом его телесной и душевной смерти.

Подобную природу имеет смех и в повести «Красный смех» (1904). Он является непосредственным выражением взаимообусловленности потрясенного «разорванного» сознания героев и распада, хаоса их социального бытия. Однако, если в «Жизни Василия Фивейского» такое сопряжение концентрируется только в образе о. Василия, то в «Красном смехе» оно присуще большинству персонажей, которые оказываются подверженными сумасшествию. Под воздействием «безумия и ужаса» войны большое

воображение героев причудливо соотносит и соединяет «смех» и «красное» в единую смысловую пару. Специфическая авторская метафора войны («красный смех») выступает в повести как изначально абсурдистское, гротесковое совмещение цвета и звука, и наполняется определенным логико-образным содержанием. Чем больше братья впадают в помешательство, тем чаще и навязчивее перед их глазами возникает кошмарная картина красного смеха, вырастающего из конкретных впечатлений. Оба брата-рассказчика, по Дж. Вудворду, «испытывают губительное воздействие безумного смеха войны, как и Василий Фивейский — безумного смеха *Идиота*» [5, с. 105]. Постепенно красный смех из абстракции большого сознания героев разрастается до обобщения и становится самостоятельным образом-символом, утрачивает нарицательность и обретает собственное имя: «*Красный Смех*», —

впервые в тексте повести с большой буквы [6, т. 4, с. 143–144]. В «Собрании сочинений Л. Н. Андреева в 6-ти томах» слово «смех» напечатано с маленькой буквы [4, т. 2, с. 73], что существенно искажает финальный авторский замысел. В новейшем «Полном собрании сочинений и писем Л. Н. Андреева в 23-х томах» эта досадная опечатка исправлена [7, с. 80]. В финале *Красный Смех* символизирует не только военный психоз, но и сумасшествие всей земли, всего человечества, когда его разум «начинает мутиться».

Таким образом, уже та частота, с которой Андреев использует мотив смеха-убийцы в произведениях обозначенного периода, позволяет сделать вывод о его особой значимости для писателя. Это подтверждает актуальность изучения специфики, места и роли смехового начала в художественном мире писателя, а также его влияния на литературный процесс XX столетия.

Литература

1. Андреев Л. Н. S.O.S.: Дневник (1914–1919). Письма (1917–1919). Статьи и интервью (1919). Воспоминания современников (1918–1919) / сост., вступ. ст. и примеч. Р. Дэвиса и Б. Хеллмана. М.; СПб.: Atheneum; Феникс, 1994. — 428 с.
2. Беззубов В. И. Смех Леонида Андреева / Творчество Леонида Андреева: исследования и материалы. Курск: КГПИ, 1983. — С. 13–24.
3. Burghardt O. Die Leitmotive bei Leonid Andrejev: Inaugural-Dissertation zur Erlangung des Doktorgrades der Philosophischen und Naturwissenschaftlichen Fakultät der Westfälischen Wilhelms-Universität zu Münster (Westf.). Münster, 1941. — 201+4 S.
4. Андреев Л. Н. Собрание сочинений: в 6 т. М.: Худож. лит., 1990–1996. Т. 1–6.
5. Woodward J. B. L. Andrejev: A Study. Oxford: Clarendon Press, 1969. — 475 p.
6. Андреев Л. Н. Полное собрание сочинений: в 8 т. СПб.: Изд. т-ва А. Ф. Маркс, 1913. — Т. 1–8.
7. Андреев Л. Н. Полное собрание сочинений и писем: в 23 т. М.: Наука, 2017. — Т. 4. — 765 с.

Лопатюк Ірина Валеріївна

студентка

Житомирського державного університету імені Івана Франка

Лопатюк Ирина Валерьевна

студентка

Житомирского государственного университета имени Ивана Франко

Lopatiuk Iryna

Student of the

Zhytomyr Ivan Franko State University

ОЗНАКИ РІЗНОВИДУ НІМЕЦЬКОЇ МОВИ В АВСТРІЇ

ПРИЗНАКИ РАЗНОВИДНОСТИ НЕМЕЦКОГО ЯЗЫКА В АВСТРИИ

SIGNS OF THE VARIETY OF GERMAN LANGUAGE IN AUSTRIA

Анотація. Досліджено та дано загальну характеристику ознакам різновиду німецької мови в Австрії на різних мовних рівнях.

Ключові слова: Ознаки австрійської німецької мови, особливості вимови, граматичні особливості, австріацизми.

Аннотация. Исследовано и дано общую характеристику признакам разновидности немецкого языка в Австрии на разных языковых уровнях.

Ключевые слова: Признаки австрийского немецкого языка, особенности произношения, грамматические особенности, австриацизмы.

Summary. Signs of the variety of German language in Austria were investigated on different levels of language and general characteristics were given.

Key words: Signs of the variety of German language, specific characteristics of pronunciation, specific characteristics of grammar, austriacisms.

У німецькій мові відмінності між формами вираження різних літературних варіантів можна спостерігати на всіх мовних рівнях. Цим зумовлена *актуальність* роботи.

Метою роботи є дослідити ознаки різновиду німецької мови в Австрії. *Завдання* — дати характеристику особливостям різновиду німецької мови в Австрії на різних мовних рівнях.

Існують деякі відмінності у вимові, коли мова йде про різновиди літературної німецької мови. Перш за все, варто згадати про поняття твердого приступу. Якщо у Нижній та Середній Німеччині це явище є звичним, наприклад: [im 'auto], то в Швейцарії та Австрії це явище може не реалізуватися у мовленні [im 'auto]. Інша відмінність у вимові пов'язана із закінченням *on*. У Нижній Німеччині *on* у таких словах як наприклад *Salon, Balkon, Karton* вимовляється з назальним голосним [õ:] або [ɔŋ]: [bal'kõ:] або [bal'kɔŋ]. У Південній Німеччині, а також у Австрії *on* часто вимовляється як [o: n] [4].

Якщо говорити про довжину голосних, то існує також ряд особливостей:

1. У деяких словах у австрійській німецькій мові наголошений голосний вимовляється як довгий: *bis, Dogma, Bruch, Geruch, Geschoß, hin, ob, rächen*. Деякі наголошені голосні вимовляються на території Австрії коротко: *Afrika, Behörde, Dusche, Erde, Geburt, Husten, Krebs, rösten, Tratsch* [1].

2. В австрійській німецькій суфікси *-atik, -atisch* завжди вимовляються коротко, на відміну від Північної Німеччини: *Thematik, thematisch* [5].

3. Суфікси *-ik, -it, iz* також короткі, як і в швейцарському різновиді: *Appetit, Kredit, Notiz* [8; 3].

4. Звук [e] у різних німецькомовних центрах вимовляється по-різному у деяких ненаголошених складах і в кінці слова: як [e], [ɛ] або [ɐ]. У австрійській німецькій він вимовляється як слабко наголошений [e], [ɛ] або редукується: *Tische* ['tiçe], *Boden* ['bo: den] або ['bo: dn], на відміну від Швейцарії, де цей звук вимовляється як повний [8].

5. Закінчення *er* вимовляється на території Німеччини та Австрії як [ɐ]: Kellner [k ɛln ɐ], schöner [ʃø: n ɐ]. Якщо в Німеччині *e* в кінці французьких слів вимовляється як слабке [ɐ], наприклад: ['lo: zɐ] то на території Австрії цей звук взагалі випадає: [me'län z] [8].

У австрійській німецькій існують і інші особливості під час вимови голосних звуків.

1. Короткі голосні *i*, *u*, *ü* в закритих складах вимовляються напружено: Wille ['vile], müssen ['mysen], uns [uns].

2. Закінчення *ier* звучить як [i: ɐ]: Brigadier, Portier.

3. Довгий *a*-умляут *ä* вимовляється в Австрії напружено як [e:]: Käse ['ke: ze]. У Німеччині [k ɛ: zɐ] і Швейцарії [k ɛ: ze] — навпаки, не напружено.

Приголосні звуки у австрійському різновиді німецької мови також характеризуються рядом особливостей.

1. Глухі смичкові приголосні вимовляються завжди як глухі. Але при вимові вибухових і фрикативів у різних мовних центрах існують значні відмінності. У Північній і Середній Німеччині — завжди дзвінко, в Південній Німеччині і Австрії — глухо.

2. В кінці слова [b, d, g, z] приглушуються до [p, t, k, s] передусім у Північній Німеччині: lieb [li: p], Krug [kru: k]. У Південній Німеччині, Австрії і Швейцарії, на відміну, ці звуки вимовляються як глухі смичкові: [li: b.], [kru: g.], [ra: d.] [6].

3. *Ch* на початку слова перед голосними [e] і [i] в австрійській німецькій вимовляється як [k]: China ['ki: na], Chemie ['ke'mi:], Chirurg. Але це не стосується слова Chef [ʃe: f].

4. Спірантизація *g* у суфіксу *ig* (igt). В Південній Німеччині, Австрії і Швейцарії цей суфікс вимовляється як глухий вибуховий [g] (зверху значок): Honig ['ho: ni. g] [7].

5. *St* на початку слова у греко-латинських іншомовних словах вимовляється на території Австрії здебільшого як [st]: Standard, Stil, Struktur. Деякі вирази з *st*, *sp* в середині слова вимовляються з [ʃt], [ʃp]: Inspektor, Installateur, Kasperl [2].

6. У словах, які закінчуються на *-ett* часто випадає останній звук [t]: Kabarett, Bukett.

Національні граматичні варіанти до цього часу менше досліджувалися, аніж лексичні. В той час, як Словник варіантів німецької мови (Variantenwörterbuch VWD) з'явився ще у 2004 році. Граматичні варіанти німецької літературної мови ще у роботі. Існує лише проект науковців з Німеччини, Австрії та Швейцарії VGS online, про граматичні варіанти можна сказати мало, але Rehbein розглядає деякі відмінності [4].

Перш за все, увагу привертають дієслова, які означають положення тіла, перфект і плюсквам-

перфект яких утворюється за допомогою допоміжного слова *sein*: *ich bin gesessen, er ist gestanden, wir waren gelegen* і т.д. Теж саме відбувається із словами *kauern, hocken, knien, baumeln, lungern* і складених з цими словами, наприклад: *daliegen, beistehen, vorliegen*. Вживання допоміжного дієслова *sein* у цих випадках є також стандартною мовою у Південній Німеччині і Швейцарії [1].

Відмінності у керуванні дієслів в Австрії зустрічаються вкрай рідко. Слово *vergessen* у значенні «забувати щось зробити» вживається і з прийменником *auf*: *Ich habe auf den Anruf vergessen*. (=Ich habe vergessen anzurufen) [2]. Дієслово *präsidieren* зазвичай вживається як в Австрії, так і в Швейцарії із додатком у Акузативі: *Er präsidiert die Sitzung* [7].

Деякі іменники мають в Австрії інший рід: *das (Coca-) Cola, die Dress, das (formell auch die) E-Mail, das Puder, der Radler (Getränk), der Samba, das SMS, die Schneid, die Spachtel, das Vokabel, das Zinnober* та інш. Наступні іменники мають специфічну австрійську форму множини: *Krägen, Zäpfen, Pölster, Wägen, Risiken (auch Risiken)*.

Прийменники частково вживаються в Австрії по-іншому, аніж в Німеччині і Швейцарії. *Am (auf dem): am falschen Fuß erwischen, am Friedhof, am Kalender, am Prüfstand, am rechten Auge*. Недопустимо використовувати *am* для позначення напрямку руху. *Ich lege das Buch am Tisch*. *Über (auf): über Antrag, über Bitten, über Einladung, über Wunsch*. *Um (für при вказівці на ціну): etw. Um 1 Euro kaufen/verkaufen, um diesen Lohn arbeiten. Um (вказує причину/мету, намір дії): jmd. um Milch schicken* [2].

Виникнення деяких австріцизмів основане на ситуації, що австрійська німецька не брала участі у процесі розвитку загальнонімецької мови [2]. Тому в Австрії можна знайти деякі старіші мовні форми, які спочатку були загальнонімецькими, але сьогодні зникли із вжитку на території Німеччини та/або Швейцарії. Наприклад: надавалася перевага слову *Jänner* (з пізньолат. *Ienuarius*) із раннього нового високого німецького часу (*frühneuhochdeutscher Zeit*) до часів класики у загальному німецькомовному просторі. З 18 століття практично скрізь, окрім території Австрії, це слово замінили на *Januar* (з лат. (mensis) *Iānuārius*) [5; 2].

Прикладом, що відступає від норм є слово *Pennal*, яке вже в 15 століття мало значення *Federbüchse*. В Німеччині із цього виникло жартівливе позначення для школи (пізніше було замінене на *Penne*) і для *Schüler, Gymnasiast* (під впливом множини замінене на *Pennäler*), в австрійській німецькій слово *Pennal* зберегло, зараз здебільшого у формі *Federpennal*, своє початкове значення до сьогодні [5; 2; 7].

Література

1. Ammon Ulrich. Die deutsche Sprache in Deutschland, Österreich und der Schweiz: das Problem der nationalen Varietäten. — Berlin; New York: de Gruyter, 1995. — 579 S.
2. Ebner Jakob. Österreichisches Deutsch: eine Einführung — Mannheim: Dudenverl., 2008. — 48 S.
3. Haas, Walter/ Hove Ingrid. Die Standardaussprache in der deutschsprachigen Schweiz — Berlin: de Gruyter. — S. 262.
4. Kellermeier-Rehbein Birte. Plurizentrik. Einführung in die nationalen Varietäten des Deutschen — Berlin: Erich Schmidt Verlag, 2014. — 264 S.
5. Kluge Friedrich. Etymologisches Wörterbuch der deutschen Sprache — Berlin; New York: de Gruyter, 2002. — 1023 S.
6. Meyer Kurt/ Bickel Hans. Schweizer Wörterbuch: so sagen wir in der Schweiz. — Frauenfeld: Huber, 2006. — 336 S.
7. Österreichisches Wörterbuch. Herausgegeben im Auftrag des Bundesministeriums für Bildung, Wissenschaft und Kultur; Otto Back; Redaktion: Herbert Fussy, Ulrike Steiner et al. 41. Auflage. öbv, Wien 2009. — 1008 S.
8. Wiesinger Peter. Das österreichische Deutsch in Gegenwart und Geschichte. — Wien, 2006. — 428 S.

УДК 821.172.09(092):82-312.1

Сипа Лілія Михайлівна

доцент кафедри романської філології та компаративістики

Дрогобицький державний педагогічний університету імені Івана Франка

Сипа Лилия Михайловна

доцент кафедры романской филологии и компаративистики

Дрогобычский государственный университет имени Ивана Франко

Sypa Liliia

Associate Professor of Romance Philology

and Comparative Studies Department

Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University

ЖАНРОВА ПРИРОДА ЄВРОПЕЙСЬКОГО ФІЛОСОФСЬКОГО РОМАНУ

ЖАНРОВАЯ ПРИРОДА ЕВРОПЕЙСКОГО ФИЛОСОФСКОГО РОМАНА

GENRE NATURE OF THE EUROPEAN PHILOSOPHICAL NOVEL

Анотація. Проаналізовано питання дефініції філософського роману. Розглянуто теоретичні положення європейсько-го літературознавства щодо проблеми філософського роману як жанру та його жанрових особливостей на основі напрацювань литовського дослідника В. Бікульчюса та французького науковця М. Роман. Враховано позицію російського дослідника філософської прози О. Єремеєва.

Ключові слова: філософський роман, філософська проза, ідея, філософський дискурс, роздуми.

Анотация. Проанализирован вопрос дефиниции философского романа. Рассмотрены теоретические положения европейского литературоведения по проблеме философского романа как жанра и его жанровых особенностей на основе работ литовского исследователя В. Биккульчюса и французского учёного М. Роман. Принята во внимание позиция русского исследователя философской прозы А. Еремеева.

Ключевые слова: философский роман, философская проза, идея, философский дискурс, размышления.

Summary. The question of definition of a philosophical novel is analyzed. The theoretical positions of the European literary criticism concerning the problem of a philosophical novel as a genre and its genre features are considered on the basis of the experiences of the Lithuanian researcher V. Bikulcius and the French scientist M. Roman. The position of the Russian researcher of philosophical prose O. Yermeyev is taken into consideration.

Key words: philosophical novel, philosophical prose, idea, philosophical discourse, reflection.

Постановка проблеми. Філософський роман став певною мірою доленосним в історії європейських не тільки літератури, а й культури загалом, особливо у ХХ столітті. Романи Томаса Манна, Альбера Камю чи Жана-Поля Сартра «виховували» цілі покоління інтелектуалів, митців та філософів. У текстах перелічених авторів настільки важко було виокремити власне літературні елементи чи — навпаки — суто філософські, що такі твори, як «Доктор Фаустус» чи «Чума» були вміщені одночасно у хрестоматіях і з філософії та літературної класики ХХ століття.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. На теренах пострадянського простору та в сучасному українському літературознавстві феномен філософського роману та його жанрових модифікацій

неодноразово привертала увагу дослідників. Так, еволюції філософського роману присвячені роботи В. Агеносова [2], М. Бенькович [7], Е. Коптевої [17]; аналізу його поетики — праця В. Бікульчюса [8]; специфіці французького філософського роману XVIII століття — статті Н. Забабурової [14], М. Разумовської [27], жанровому різновиду французького соціально-філософського роману XIX століття — роботи С. Барди [5], Є. Камаєвої [15]; сучасному французькому філософському роману — монографія Н. Асанової та А. Смирнова [4]; дослідженню таких форм як інтелектуальний — напрацювання В. Агеевої [1], Т. Гуріної [10], Ю. Давидова [11], С. Павличко [25], І. Фрадкіна [30]; екзистенціалістський — монографія Е. Євніної [12] тощо. Окремі жанрові модифікації філософського роману стали

предметом дисертаційних досліджень Г. Костенко [18], І. Куриленко [19], А. Матійчак [23], А. Павлової [26], частково — Т. Аллахвердян [3] та ін. У 2008 р. була захищена докторська дисертація В. Герасимчук на тему «Специфіка тексту філософського роману ХХ століття», здійснена на основі культурологічних засад [9].

Загалом у кількісному аспекті переважають дослідження філософського роману ХХ століття. Як слушно зауважила С. Павличко, «література завжди мала філософський підтекст, проте у ХХ столітті, в епоху небувалих історичних і суспільних катаклізмів і краху світових філософських систем, філософствування стало її домінантою» [24, с. 368]. Вершинним жанровим різновидом літератури ХХ століття визнає філософський роман і В. Герасимчук [9, с. 3]. Саме у ХХ столітті виникли інтелектуальний (термін Т. Манна) та екзистенціалістський (безпосередньо пов'язаний із філософією екзистенціалізму) різновиди філософського роману, дослідження яких викликало неабиякий інтерес.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Мета нашої розвідки полягає в аналізі терміну «філософський роман» та з'ясуванні теоретичних позицій європейського літературознавства щодо жанрової природи філософського роману як частини філософської прози.

Виклад основного матеріалу. Незважаючи на низку напрацювань, присвячених дослідженню філософського роману, відкритим залишається питання власне дефініції терміну «філософський роман». У фахових словниках та енциклопедіях («Лексикон загального та порівняльного літературознавства» [20] й «Літературна енциклопедія термінів і понять» [21]) визначення лексеми «філософський роман» відсутнє. Однак знаходимо його у «Словнику літературознавчих термінів», «Літературознавчому словнику-довіднику» та у «Літературній енциклопедії». У «Літературознавчому словнику-довіднику» термін «філософський роман» трактується як «великий епічний твір, в якому безпосередньо викладається світоглядна або етична позиція автора» [22, с. 611]. А в оцінках Вадима Кожінова, автора відповідної статті у «Словнику літературознавчих термінів» [16], та Юрія Коваліва, упорядника «Літературної енциклопедії» [29], філософський роман характеризується з двох позицій: як утілення ідеї та як художнє осмислення на рівні філософських узагальнень, що визначає синтетичний характер такого типу твору. При тлумаченні терміну «філософський роман» В. Кожінов увиразнює його «істотно відмінні» значення — пряме і переносне. Згідно з першим, філософський роман — це «твір власне філософського характеру, що набув форми образної розповіді з метою більшої емоційної переконливості, популярності, жвавості тощо» [16, с. 436]. Характерною для філософського роману є «яскраво виражена художня умовність», а «сюжет

і саме вираження конфлікту підкорені руху певної філософської концепції» [16, с. 436]. Натомість у переносному значенні філософськими, на думку В. Кожінова, називають «глибші і місткіші за своїм художнім значенням романи», в яких автори «розкривають вирішальні, основні питання людського буття, прагнучи створити цілісне уявлення про світ» [16, с. 436]. Підсумовуючи, В. Кожінов стверджує, що філософський роман утворює «синтетичну форму культури, в якій поєднуються елементи філософії і мистецтва» [16, с. 436]. Двоплановість трактування терміну «філософський роман» (ідеться про пряме та переносне його значення) свідчить про принципову відмінність варіантів філософського роману, що особливо яскраво проявилася на різних етапах його розвитку. Так, для філософського роману періоду Просвітництва (передусім для його французького варіанту) характерними стали паратекстуальні ознаки, наявність філософської ідеї чи ідей та умовність художнього світу та персонажів, тоді як в період романтизму у художній літературі спостерігається відхід від концептуалізації ідей, а філософський дискурс у художній цілісності твору репрезентується у формі роздумів персонажа чи автора.

Важливою видається також позиція Михайла Бахтіна щодо функціонування ідеї у романі. Це питання детально розглянуте науковцем в окремому розділі монографії «Проблеми поетики Достоевського» [6]. М. Бахтін виокремлює ідейний філософський роман, у якому «...зображення цілковито спрямоване на ідеологічний висновок» та «просто грубо тенденційний роман» [6, с. 47]. Науковець підкреслює, що наявність ідейного висновку властива будь-якому художньому твору. Важливою є узгодженість ідейного висновку з формотвірними акцентами зображення. Формальні елементи стилю, стверджує М. Бахтін, мають бути «спаяними» з абстрактними філософськими висновками [6, с. 48].

Американські ж літературознавці Рене Уеллек та Остін Уоррен, присвячуючи окремий розділ книги «Теорія літератури» питанню «Література та ідеї», вказують на існування такого жанрового різновиду як роман ідей. Як приклад дослідники називають твори Жорж Санд та Джордж Еліот, не конкретизуючи їх назв, уточнюючи лише, що в такого типу романах «дається обговорення «проблем» соціальних, моральних чи філософських» [28, с. 138].

Детальний аналіз жанрової сутності філософського роману здійснив литовський дослідник Вітаутас Бікульчюс [8]. Жанрову природу філософського роману літературознавець характеризує, вдаючись до терміну домінанти «як своєрідної концептуальної ідеї, яка об'єднує всі рівні твору в одне ціле» [8, с. 5–6]. Першим етапом вивчення моделі філософського роману В. Бікульчюс вважає тематичний рівень, і відповідно до нього формулює визначення філософського роману як романної модифікації, «що в ній відображена певна філософія як самостійний об'єкт за допомогою

художніх засобів, тобто філософія «зодягається» у шати роману» [8, с. 5]. Філософія у такому художньому творі репрезентована однією або кількома ідеями, що зазнають випробовувань. Ці ідеї, зі свого боку, мають філософський характер і є наперед заданими чи запозиченими з життєвого досвіду чи творчого доробку автора. Наявність вихідної філософської ідеї і є, отже, першою жанровою ознакою філософського роману. У ньому ідея займає особливе місце, вона набуває статусу персонажа, подібно до героя роману виховання, який зазнає різноманітних випробовувань. Специфіка ідеї полягає в тому, що вона доводиться, заперечується або ж приймається. Втілюється філософська ідея у художній цілісності твору за допомогою сюжету та образу героя.

Аналізуючи реалізацію філософської ідеї шляхом побудови сюжету, В. Бікульчюс зауважує, що «філософська ідея проектується на самостійні сюжети, які, за її відсутності, можуть стати основою інших романних модифікацій» [8, с. 7]. Власне сюжет виконує так звану допоміжну функцію, оскільки лише сприяє «існуванню філософської ідеї у романі» [8, с. 7]. Особливістю філософської ідеї є можливість її відображення у творі за допомогою різних сюжетів, а тому «не сюжет запліднює її, а вона його» [8, с. 8]. Сюжет філософського роману зазвичай охоплює два смислові пласти: «матеріально-образний», презентований різними подіями (фантастичними, історичними чи утопічними) та «теоретичний», сутність якого полягає у розвитку філософської ідеї. Названі рівні тісно взаємопов'язані між собою у художній цілісності твору, однак «матеріально-образний пласт» наділений другорядною роллю порівняно з «теоретичним».

Сюжет філософського роману В. Бікульчюс називає діалогічним (у значенні діалогу між ідеєю та допоміжним сюжетом) або інтелектуальним (як спосіб мислення, що поєднує філософський та художній дискурси). Філософський та інтелектуальний сюжет визначають, на думку В. Бікульчюса, два етапи розвитку філософського роману. Водночас дослідник простежує таку особливість інтелектуального сюжету, як наявність роздумів, що постають на місце ідеї, домінуючої у філософському сюжеті. Науковець також конкретизує вживання понять «філософський роман» та «інтелектуальний роман». Так, перше відображає класичний етап розвитку цієї жанрової модифікації (XVIII–XIX ст.), а термін «інтелектуальний роман» — мисленнєве осягнення, ті роздуми, якими рясніє філософський роман XX століття» [8, с. 9]. Носієм ідеї у філософському романі постає герой твору, функції якого різняться на різних етапах розвитку твору, однак за будь-яких обставин ідея твору «не зливається з образом героя» [8, с. 12]. Філософську ідею, діалогічний сюжет та діалогічного героя В. Бікульчюс вважає жанровими ознаками філософського роману. Додатково дослідник звертає увагу на умовність, що також має діалогічний характер. З одного боку, це

«конкретний план, з іншого — узагальнюючий, що виникає на основі конкретного матеріалу і набуває символічного значення» [8, с. 18]. А оскільки жанровим ознакам філософського роману властива діалогічна природа, домінантою філософського роману постає його діалогічність. Саме діалогічність пронизує всі рівні художнього твору (тематичний, композиційний, стильовий).

Висвітлення жанрової поетики філософського роману В. Бікульчюс супроводжує аналізом та інтерпретацією романів Анатолія Франса «Таїс», «Острів пінгвінів» та «Повстання ангелів», які вивчає як філософські. Цікаво, що сучасник В. Бікульчюса С. Барда роман «Таїс» вважає соціально-філософським, ґрунтуючи своє визначення не на домінанті, як у В. Бікульчюса, а на наявності конфлікту. Очевидно, різні критерії класифікації стали причиною відмінностей (хоча й не кардинальних) жанрового визначення роману А. Франса «Таїс» В. Бікульчюсом та С. Бардою. Згідно з позицією останнього, у соціально-філософському романі поєднання філософського та соціального первинів здійснюється «через героя або героїв особливого типу, котрі як члени конфліктуючих між собою соціальних угруповань (як у соціальному романі) водночас є і виразниками певних концепцій (як у романі філософському)» [5, с. 66]. Наприкінці XIX — на початку XX століть жанрова модифікація соціально-філософського роману, як стверджує С. Барда, практикувалася майже одночасно у двох напрямках: у романі про минуле, будучи наближеним до історичного роману, та у романі про сучасність. З одного боку, це такі твори Анатолія Франса, як «Таїс» та романи Куаньярвільського циклу, з іншого — «Три міста» Еміля Золя, «Сучасна історія» і «На білому камені» А. Франса [5, с. 66–67].

Заслужують на увагу теоретичні засади сучасного французького літературознавства щодо жанру філософського роману, сформульовані у монографічному дослідженні Мір'ям Роман «Віктор Гюго і філософський роман» [31]. Французька дослідниця, трактуючи філософський роман з позицій взаємодії літератури та філософії, продуктивним вважає визначення філософського роману не як усталеного жанру, а як «перехрещення двох поглядів: філософії на роман і роману на філософію»¹. Філософський роман, як зазначає авторка монографії, не є жанром на рівні роману епістолярного чи роману виховання, а «означає радше спосіб роману і філософії налагоджувати відносини, спосіб, що розвивається з кожним століттям і зумовлює появу філософичності у діалозі з уже наявними жанрами»². Роман стає

¹ «l'encroisement de deux regards, de la philosophie sur le roman et du roman sur la philosophie» [31, с. 33]. Тут і далі переклад з французької наш. — Л. С.

² «désigne plutôt une manière de poser les rapports du roman et de la philosophie, manière qui évolue suivant chaque siècle et qui fait surgir le philosophique dans un dialogue avec des genres préexistants» [31, с. 33].

філософським, взаємодіючи з філософією, оскільки, з одного боку, філософія впливає на роман, з іншого — «роман накладає свій відбиток на філософію: романна мова ускладнює гномічний виклад і вводить із часом, простором і персонажем сукупність параметрів, які змінюють ідею, задається питанням походження мови, яка вважає себе філософською»³. Таким чином, філософські компоненти «додаються» до художнього твору певного жанрового різновиду.

Художню прозу В. Гюґо М. Роман вивчає у трьох аспектах: 1) у взаємозв'язку з творчістю письменників-філософів епохи Просвітництва та у контексті диспутів на тему форми роману доби романтизму (ці два пласти авторка об'єднує в один); 2) як вивчення спільних та відмінних рис романів В. Гюґо з проекцією на висвітлення романних і нероманних форм, відтворених автором; 3) як визначення формальних складових романів В. Гюґо та їх філософської наповненості.

Дослідження літературного доробку В. Гюґо дає змогу М. Роман сформулювати висновки щодо жанрової природи філософського роману загалом, безвідносно до певного конкретного твору чи епохи. Ідеться насамперед про безпосередню залежність жанру філософського роману від заданості позиції автора або читача, у зв'язку з чим М. Роман твердить: «філософським є роман, котрий автор представляє як такий, і що виникає у момент зустрічі між літературою і філософією»⁴. Проте, читання філософських романів передбачає особливий підхід, з акцентом на ідеях, відображених у творах.

Французька дослідниця трактує філософський роман як другорядну літературну форму («une forme littéraire au second degré»), оскільки сутність філософського роману вибудовується як сукупність подібних і відмінних рис стосовно усталених романних жанрів. Так, наприклад, історичні чи соціальні романи В. Гюґо не є філософськими, але стають ними, спонукаючи до роздумів про тлумачення та розуміння реальності.

Дослідниця увиразнює також зміни у художній цілісності прозового твору внаслідок взаємодії його художнього та філософського компонентів. Йдеться про те, що письменник уводить елементи філософії у художній світ твору через образ філософа, який постає своєрідним речником певної філософської позиції (думки). Як наслідок, «роман накладає на філософію свої особливості, заміняє її у визначених соціальних відносинах, піддає її, через манівці розповіді, випробовуванню часом»⁵. З іншого боку,

філософствування впливає на мову роману, у зв'язку з чим можна виокремити два типи діячів («actants») у філософському романі: «порожній діяч» («actant vide») і «діяч-монстр» («actant monstre»). Сутність «порожнього діяча» М. Роман пояснює як «очищення» персонажа від соціальних характеристик індивіда і натомість його «філософське» наповнення. «Діяч-монстр», навпаки, акумулює в собі надмір характеристик та поєднання суперечливих рис. Обидва «діячі» (і «порожній», і «монстр») здатні водночас співіснувати, синтезуючись в одному персонажеві (наприклад, в образі племінника Рамо з однойменного роману Д. Дідро). Загалом філософія, як констатує дослідниця, «здійснює «привативну» роботу над персонажем» [31, с. 769], тому філософський роман тяжіє до жанрів, пов'язаних з деформацією реальності, — таких, як, наприклад, утопія чи фантастика.

Зрештою, авторка доходить до висновку щодо напруженості взаємовпливу філософських компонентів на роман, оскільки, як вона пише, «роман полемізує з певною філософією, втіленою у персонажеві; і навпаки, філософія використовує уявну дійсність роману і перетворює персонажів у свідків та речників, виходячи з початкової нестачі, — не бути (порожній діяч) чи занадто бути (монстр)» [31, с. 769]. На основі розглянутих теоретичних засад французька дослідниця вивчає романи В. Гюґо.

Заслуговує на увагу також позиція російського дослідника філософської прози Олександра Єремеева. Науковець умовно виокремлює два типи філософічності: первинну, під якою розуміє узагальненість та понятійність, що внутрішньо властива слову, та вторинну — особливу спрямованість авторської активності. Художня проза стає філософською саме завдяки останній, — стверджує О. Єремеев [13]. Найбільш яскраво та послідовно, як зазначає літературознавець, авторська активність проявилася у художньому вимислі, котрий у філософській прозі «сприяє новому способу бачення і мислення», вказує на «незвичний ракурс зображення, новизну авторської позиції, її особливу динамічність» [13]. Дослідник наголошує, що у філософській прозі важливою є не сама ідея, а «процес, думка про думку, конкретні ж картини, явища, життєві ситуації в подібних творах набувають подвійної цінності і покликані пояснити, підтвердити хід мислення автора чи героя, спрямований на досягнення філософії життя» [13]. Отож, ціннісним центром філософської прози, на думку О. Єремеева, є універсально-загальнолюдський план, котрий і визначає її жанрово-стильову структуру. Такий підхід до вивчення філософської прози вважаємо особливо продуктивним щодо жанрової моделі французького філософського роману доби романтизму.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямі. Отож, вивчення феномену філософського роману на теренах європейського культурного простору характеризується

³ «le roman impose son cadre à la philosophie: l'énonciation romanesque rend difficile l'énoncé gnomique et introduit avec le temps, l'espace et le personnage, un ensemble de paramètres qui viennent modifier l'idée, interroger l'origine de la parole qui se dit philosophique» [31, с. 34].

⁴ «est philosophique le roman que son auteur présente ainsi et qui surgit à un moment de rencontre entre littérature et philosophie» [31, с. 765–766].

⁵ «roman inflige à la philosophie une individuation, la replace dans des rapports sociaux déterminés, la soumet par le biais du récit à l'épreuve du temps» [31, с. 768].

різноплановістю поглядів науковців на проблему філософського роману як жанру. З одного боку, йдеться про трактування філософського роману як окремого жанрового різновиду (В. Бікульчюс), з іншого — акцентується на залежності жанру філософського роману від заданості позиції автора або ж читача

(М. Роман). Водночас кожна історико-літературна епоха пропонує свій варіант філософського роману, а також його жанрових модифікацій. Змінюються, відповідно, і жанрові особливості філософського роману як частини філософської прози.

Література

1. Агеева В. П. Поэтика парадокса. Интеллектуальная проза Виктора Петрова-Домонтовича / Віра Павлівна Агеева. — К.: Факт, 2006. — 432 с.
2. Агеносов В. В. Генезис философского романа / Владимир Вениаминович Агеносов. — М.: МГПИ, 1986. — 131 с.
3. Аллахвердян Т. Н. Новеллистический роман Альфреда де Виньи. Проблема жанра: автореф. дисс. на соискание ученой степени канд. фил. наук: спец. 10.01.05 «Литература народов Европы, Америки и Австралии» / Т. Н. Аллахвердян. — М., 1991. — 23 с.
4. Асанова Н. А. Философский роман Мишеля Турнье: монография / Н. А. Асанова, А. С. Смирнов. — Казань: Изд. Казанского ун-та, 1997. — 139 с.
5. Барда С. И. Социально-философский роман во французской литературе конца XIX века («Лурд» Эмиля Золя) / С. И. Барда // Жанровые разновидности романа в зарубежной литературе XVIII — XX веков. — К.; Одесса: Вища школа, 1985. — С. 66–74.
6. Бахтин М. М. Проблемы поэтики Достоевского / Михаил Михайлович Бахтин. — Москва-Augsburg: im Werden Verlag, 2002. — 167 с.
7. Бенькович М. А. Из истории русского философского романа / Майя Аркадьевна Бенькович. — Кишинев: Штиинца, 1991. — 106, [2] с.
8. Бікульчюс В. В. Поэтика философского романа: учебное пособие. / Витаушас Витауто Бікульчюс. — Вильнюс: Издательско-редакционный совет МНО. Литовский ССР, 1988. — 71 с.
9. Герасимчук В. А. Специфика текста философского романа XX столетия: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня докт. філософ. наук: спец. 09.00.08 «Естетика» / В. А. Герасимчук. — К., 2008. — 34 с.
10. Гурина Т. Л. Некоторые предпосылки изучения авторской позиции в интеллектуальном романе XX в. / Т. Л. Гурина // Проблема автора в художественной литературе. — Ижевск, 1974. — С. 200–226.
11. Давыдов Ю. Н. «Интеллектуальный роман» и философское мифотворчество / Ю. Н. Давыдов // Вопросы литературы. — 1977. — № 9. — С. 127–171.
12. Евнина Е. М. Современный французский роман (1940–1960) / Елена Марковна Евнина. — М.: Изд-во АН СССР, 1962. — 520 с.
13. Еремеев А. Э. Философская проза как феномен русской классической литературы [Электронный ресурс] / А. Э. Еремеев // Фундаментальные исследования. — 2005. — № 4. — С. 19–23. — Режим доступа: <http://cyberleninka.ru/article/n/filosofskaya-proza-kak-fenomen-russkoy-klassicheskoy-literatury>
14. Забабурова Н. В. Французский философский роман XVIII века / Н. В. Забабурова // XVIII век: литература в контексте культуры. — М., 1999. — С. 94–104.
15. Камаева Е. М. Французский социально-философский роман конца XIX века в борьбе против политической реакции / Елена Михайловна Камаева. — Львов: Вища школа, Изд-во при Львов. ун-те, 1989. — 200 с.
16. Кожин В. Философский роман / Вадим Кожин // Словарь литературоведческих терминов. — М.: Просвещение, 1974. — С. 436.
17. Коптева Э. И. Генезис и жанровая динамика философско-художественных форм в русской прозе конца XVIII – начала XIX вв.: автореф. дисс. на соискание ученой степени докт. фил. наук: спец. 10.01.01 «Русская литература» / Э. И. Коптева. — Омск, 2012. — 38 с.
18. Костенко Г. М. Релігійно-філософська проблематика та її художнє втілення в англійському романі 1950–1970-х років: автореф. дис. на здобуття наук ступеня канд. філол. наук: спец. 10.01.04 «Література зарубіжних країн» / Г. М. Костенко. — Дніпропетровськ, 2001. — 20 с.
19. Куриленко І. А. Екзистенціалістська модель українського інтелектуального роману 20-х років XX століття: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: спец. 10.01.01 «Українська література» / І. А. Куриленко. — Х., 2007. — 19 с.
20. Лексикон загального та порівняльного літературознавства / [кер. проекту А. Волков]. — Чернівці: Золоті литаври, 2001. — 636 с.
21. Литературная энциклопедия терминов и понятий / [ред. и сост. А. Н. Николюкин]. — М.: НПК «Интелвак», 2003. — 1598 с.

22. Літературознавчий словник-довідник / ред. кол. Р. Т. Гром'як, Ю. І. Ковалів, В. І. Теремко. — К.: ВЦ «Академія», 1997. — 752 с. — (Nota bene).
23. Матійчак А. А. Феномен Айріс Мердок в аспекті рецептивного потенціалу світоглядно-філософського роману: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: спец. 10.01.04 «Література зарубіжних країн» / А. А. Матійчак. — К., 2007. — 21 с.
24. Павличко С. Дискурс модернізму в українській літературі ХХ століття / Соломія Павличко. — К.: Либідь, 1999. — 446, [1] с.
25. Павличко С. Лабіринтами мислення. Інтелектуальний роман сучасної Великобританії / Соломія Павличко. — К.: Наук. думка, 1993. — 104, [1] с.
26. Павлова И. Н. Романы Мэри Шелли «Франкенштейн» и «Последний человек» как философско-эстетическая диалогия: автореф. дисс. на соискание ученой степени канд. фил. наук: спец. 10.01.03 «Литература народов стран зарубежья» [Электронный ресурс] / И. Н. Павлова. — СПб., 2011. — Режим доступа: <http://www.disserscat.com/content/romany-meri-shelli-frankenshtein-i-poslednii-chelovek-kak-filosofsko-esteticheskaya-dilogiya>
27. Разумовская М. В. Роман-диалог и философский диалог у Дидро: синтез научного и художественного познания («Племянник Рамо» и «Сон Д'Аламбера») / М. В. Разумовская // Вестник Ленинградского университета. — 1984. — № 20. — Вып. 4. — С. 46–54. 263. Філософський роман // Літературна енциклопедія: у 2 т. / Автор-укладач Ю. Ковалів. — К.: Академія, 2007. — Т. 2. — С. 535.
28. Уэллек Р. Литература и идеи / Р. Уэллек, О. Уоррен; пер. с англ. А. Зверова, В. Харитонова, И. Ильина // Теория литературы. — М.: Прогресс, 1978. — С. 124–139.
29. Філософський роман // Літературна енциклопедія: у 2 т. // Автор-укладач Ю. Ковалів. — К.: Академія, 2007. — Т. 2. — С. 535.
30. Фрадкин И. О жанрово-структурных особенностях немецкого интеллектуального романа / И. О. Фрадкин // Художественная форма в литературах социалистических стран — М., 1969. — С. 239–259.
31. Roman M. Victor Hugo et le roman philosophique / Myriam Roman. — P.: Honoré Champion Editeur, 1999. — 826 p.

References

1. Ageeva V. P. Poetika paradoksa. Intelektualna proza Viktora Petrova-Domontovicha / Vira Pavlivna Ageeva. — K.: Fakt, 2006. — 432 s.
2. Agenosov V. V. Genezis filosofskogo romana / Vladimir Veniaminovich Agenosov. — M.: MGPI, 1986. — 131 s.
3. Allahverdyan T. N. Novellisticheskiy roman Alfreda de Vini. Problema zhanra: avtoref. diss. na soiskanie uchenoy stepeni kand. fil. nauk: spets. 10.01.05 «Literatura narodov Evropyi, Ameriki i Avstralii» / T. N. Allahverdyan. — M., 1991. — 23 s.
4. Asanova N. A. Filosofskiy roman Mishelya Turne: monografiya / N. A. Asanova, A. S. Smirnov. — Kazan: Izd. Kazanskogo un-ta, 1997. — 139 s.
5. Barda S. I. Sotsialno-filosofskiy roman vo frantsuzskoy literature kontsa XIX veka («Lurd» Emilya Zolya) / S. I. Barda // Zhanrovyye raznovidnosti romana v zarubezhnoy literature HVIII — XX vekov. — K.; Odessa: Vischa shkola, 1985. — S. 66–74.
6. Bahtin M. M. Problemy poetiki Dostoevskogo / Mihail Mihaylovich Bahtin. — Moskva-Augsburg: im Werden Verlag, 2002. — 167 s.
7. Benkovich M. A. Iz istorii russkogo filosofskogo romana / Mayya Arkadevna Benkovich. — Kishinev: Shtiintsa, 1991. — 106, [2] s.
8. Bikulchyus V. V. Poetika filosofskogo romana: uchebnoe posob. / Vitaushas Vitauto Bikulchyus. — Vilnyus: Izdatel'sko-redaktsionnyy sovet MNO. Litovskiy SSR, 1988. — 71 s.
9. Gerasimchuk V. A. Spetsifika tekstu filosofskogo romanu XIX stolit'ya: avtoref. dis. na zdobuttya nauk. stupenya dokt. filosof. nauk: spets. 09.00.08 «Estetika» / V. A. Gerasimchuk. — K., 2008. — 34 s.
10. Gurina T. L. Nekotorye predposylki izucheniya avtorskoy pozitsii v intellektualnom romane XIX v. / T. L. Gurina // Problema avtora v hudozhestvennoy literature. — Izhevsk, 1974. — S. 200–226.
11. Davydov Yu. N. «Intellektualnyy roman» i filosofskoe mifotvorchestvo / Yu. N. Davydov // Voprosy literatury. — 1977. — № 9. — S. 127–171.
12. Evnina E. M. Sovremenniy frantsuzskiy roman (1940–1960) / Elena Markovna Evnina. — M.: Izd-vo AN SSSR, 1962. — 520 s.
13. Ereemeev A. E. Filosofskaya proza kak fenomen russkoy klassicheskoy literatury [Elektronnyy resurs] / A. E. Ereemeev // Fundamentalnyye issledovaniya. — 2005. — # 4. — S. 19–23. — Rezhim dostupa: <http://cyberleninka.ru/article/n/filosofskaya-proza-kak-fenomen-russkoy-klassicheskoy-literatury>
14. Zababurova N. V. Frantsuzskiy filosofskiy roman XVIII veka / N. V. Zababurova // XVIII vek: literatura v kontekste kulturyi. — M., 1999. — S. 94–104.
15. Kamaeva E. M. Frantsuzskiy sotsialno-filosofskiy roman kontsa XIX veka v borbe protiv politicheskoy reaktsii / Elena Mihaylovna Kamaeva. — Lvov: Vischa shkola, Izd-vo pri Lvov. un-te, 1989. — 200 s.

16. Kozhinov V. *Filosofskiy roman / Vadim Kozhinov // Slovar literaturovedcheskih terminov.* — M.: Prosveschenie, 1974. — S. 436.
17. Kopteva E. I. *Genezis i zhanrovaya dinamika filosofsko-hudozhestvennykh form v russkoy proze kontsa HVIII — nachala HIIH vv.: avtoref. diss. na soiskanie uchenoy stepeni dokt. fil. nauk: spets. 10.01.01 «Russkaya literatura» / E. I. Kopteva.* — Omsk, 2012. — 38 s.
18. Kostenko G. M. *Religiyno-filosofska problematika ta yiyi hudozhne vtilyennyya v angliyskomu romanI 1950–1970-h rokiv: avtoref. dis. na zdobuttya nauk stupenya kand. filol. nauk: spets. 10.01.04 «Literatura zarubizhnykh krayin» / G. M. Kostenko.* — Dnipropetrovsk, 2001. — 20 s.
19. Kurilenko I. A. *Ekzistentsialistska model ukrayinskogo intelektualnogo romanu 20-h rokiv XX stolittya: avtoref. dis. na zdobuttya nauk. stupenya kand. filol. nauk: spets. 10.01.01 «Ukrayinska literatura» / I. A. Kurilenko.* — H., 2007. — 19 s.
20. *Leksikon zagal'nogo ta porivnyal'nogo literaturoznavstva / [ker. proektu A. Volkov].* — Chernivtsi: Zoloti litavri, 2001. — 636 s.
21. *Literaturnaya entsiklopediya terminov i ponyatiy / [red. i sost. A. N. Nikolyukin].* — M.: NPK «Intelvak», 2003. — 1598 s.
22. *Literaturoznavchyy slovnik-dovidnik / red. kol. R. T. Grom'yak, Yu. I. Kovaliv, V. I. Teremko.* — K.: VTs «AkademIya», 1997. — 752 s. — (Nota bene).
23. *Matiychak A. A. Fenomen Ayris Merdok v aspekti retseptivnogo potentsialu svitoglyadno-filosofskogo romanu: avtoref. dis. na zdobuttya nauk. stupenya kand. filol. nauk: spets. 10.01.04 «Literatura zarubizhnykh krayin» / A. A. Matiychak.* — K., 2007. — 21 s.
24. *Pavlichko S. Diskurs modernizmu v ukrayinskiy literaturi XX stolittya / Solomiya Pavlichko.* — K.: LibId, 1999. — 446, [1] s.
25. *Pavlichko S. LabIrintami mislennyya. Intelektualniy roman suchasnoyi Velikobritaniyi / Solomiya Pavlichko.* — K.: Nauk. dumka, 1993. — 104, [1] s.
26. *Pavlova I. N. Romany Meri Shelli «Frankenshteyn» i «Posledniy chelovek» kak filosofsko-esteticheskaya dilogiya: avtoref. diss. na soiskanie uchenoy stepeni kand. fil. nauk: spets. 10.01.03 «Literatura narodov stran zarubezhyya» [Elektronnyy resurs] / I. N. Pavlova.* — SPb., 2011. — Rezhim dostupa: <http://www.dissercat.com/content/romany-meri-shelli-frankenshtein-i-posledniy-chelovek-kak-filosofsko-esteticheskaya-dilogiya>
27. *Razumovskaya M. V. Roman-dialog i filosofskiy dialog u Didro: sintez nauchnogo i hudozhestvennogo poznaniya («Plemyannik Ramo» i «Son D'Alamberta») / M. V. Razumovskaya // Vestnik Leningradskogo universiteta.* — 1984. — # 20. — Vyip. 4. — S. 46–54. 263. *Filosofskiy roman // Literaturna entsiklopediya: u 2 t. / Avtor-ukladach Yu. Kovaliv.* — K.: Akademiya, 2007. — T. 2. — S. 535.
28. *Uellek R. Literatura i idei / R. Uellek, O. Uorren; per. c angl. A. Zverova, V. Haritonova, I. Ilina // Teoriya literatury.* — M.: Progress, 1978. — S. 124–139.
29. *Filosofskiy roman // Literaturna entsiklopediya: u 2 t. / Avtor-ukladach Yu. Kovaliv.* — K.: Akademiya, 2007. — T. 2. — S. 535.
30. *Fradkin I. O zhanrovo-strukturnykh osobennostyakh nemetskogo intelektualnogo romana / I. O. Fradkin // Hudozhestvennaya forma v literaturah sotsialisticheskikh stran — M., 1969. — S. 239–259.*
31. *Roman M. Victor Hugo et le roman philosophique / Myriam Roman.* — P.: Honoré Champion Editeur, 1999. — 826 p.

Содель Олександр Сергійович

аспірант

Київського національного лінгвістичного університету

Содель Александр Сергеевич

аспирант

Киевского национального лингвистического университета

Sodel Oleksandr

Postgraduate of

Kyiv National Linguistic University

ЗАСТОСУВАННЯ ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНИХ ПЕРЕКЛАДАЦЬКИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ ЯК СПОСІБ ВІДТВОРЕННЯ СЕМАНТИЧНИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ АНГЛІЙСЬКОМОВНИХ АНЕКДОТІВ

ПРИМЕНЕНИЕ ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧЕСКИХ ПЕРЕВОДЧЕСКИХ ТРАНСФОРМАЦИЙ КАК СПОСОБ ПЕРЕДАЧИ СЕМАНТИЧЕСКИХ ОСОБЕННОСТЕЙ АНГЛІЙСЬКОМОВНИХ АНЕКДОТОВ

APPLICATION OF LEXICAL-SEMANTIC TRANSLATIONAL TRANSFORMATIONS AS A MEANS OF RENDERING THE SEMANTIC FEATURES OF ENGLISH ANECDOTES

Анотація. У статті розглянуто лексико-семантичні перекладацькі трансформації як засіб передачі у перекладі семантичних особливостей англійськомовних анекдотів, зумовлених різницею мовних картин світу англійців та українців, що впливають на лексико-семантичну структуру порівнюваних мов. Обґрунтовано застосування диференціації, генералізації, конкретизації та модуляції як засобів подолання розбіжностей між англійською та українською мовами.

Ключові слова: анекдот, інконгруентність, комічне, перекладацька трансформація, лексико-семантичні трансформації.

Аннотация. В статье рассмотрены лексико-семантические переводческие трансформации как средство передачи при переводе семантических особенностей англоязычных анекдотов, обусловленных разницей языковых картин мира англичан и украинцев, влияющей на лексико-семантическую структуру сравниваемых языков. Обосновано применение дифференциации, генерализации, конкретизации и модуляции как средств преодоления различий между английским и украинским языками.

Ключевые слова: анекдот, инконгруэнтность, комическое, переводческая трансформация, лексико-семантические трансформации.

Summary. The article deals with lexical-semantic translational transformations as a means of rendering the semantic peculiarities of English anecdotes caused by the differences between the linguistic pictures of the world of the English and Ukrainian that influence the lexical-semantic structure of the compared languages. The use of differentiation, generalization, concretization and modulation as means of overcoming differences between the English and the Ukrainian languages is justified.

Key words: anecdote, incongruity, comic, translation transformation, lexical-semantic transformations.

Вступ. Семантичні відмінності англійської та української мов проявляються в широкому розповсюдженні полісемії в англійській мові та меншому — в українській, що зумовлює необхідність розширення, звуження або модифікації лексичного значення одиниці при перекладі шляхом

застосування лексико-семантичних перекладацьких трансформацій при перекладі англійськомовних анекдотів українською мовою.

Мета статті — вивчити особливості застосування диференціації, генералізації, конкретизації та модуляції як засобів подолання семантичних роз-

біжностей між англійською та українською мовою при відтворенні в українськомовних перекладах англійськомовних анекдотів.

Виклад основного матеріалу. Застосування трансформації диференціації при відтворенні в українськомовних перекладах англійськомовних анекдотів зумовлене наявністю в одного слова декількох лексичних значень (полісемії), що зумовлює необхідність обирати один із можливих варіантів перекладу залежно від контексту. Зокрема, шляхом застосування диференціації перекладач отримує можливість адаптувати текст перекладу до норм мови перекладу, наприклад: *What did the 0 say to the 8? Nice belt!* [5] — *Що нуль сказав вісімці? Класний пояс!* [1]. В анекдоті текстовий концепт комічного (далі — ТКК) зовнішність ‘APPEARANCE’ вербалізовано шляхом обігрування зовнішніх відмінностей між цифрами 0 та 8 на основі приписування їм здатності носити одяг, що являє собою порушення норм буття. Комічно маркованим контекстом (далі — КМК) постає фраза *Nice belt!* як відповідь на загадку. Прикметник *nice* ‘гарний’ при перекладі наведеного анекдоту відтворено як *класний*, тобто з метою адаптації анекдоту до норм мови перекладу перекладач обирає варіант перекладу із сленговим забарвленням. Застосування наведеної трансформації дозволяє передати в перекладі близькі стосунки між цифрами, оскільки використання сленгу більш типово для близьких стосунків, а не для офіційних.

Однак частіше диференціація використовується з метою збереження гри слів, заснованої на полісемії: *Two spiders were playing football in a saucer. One says to the other: «I'm getting really bored with this.» The other says: «Don't worry, we're playing in the cup next week»* [5] — *Двоє павуків грали в футбол у блюдці. Один каже іншому: «Мені стає дуже нудно». Інший каже: «Не хвилюйся, наступного тижня ми вже гратимемо в кубку»* [1]. Комічне в наведеному анекдоті створюється на основі поєднання в одному контексті ключових концептів комічного (далі — ККК) ТВАРИНА ‘ANIMAL’ і ТКК СПОРТ ‘SPORT’, останній вербалізується іменником *cup* ‘чашка’. Однак для створення гри слів потрібно враховувати можливість використання іменника *cup* у контексті *world cup* ‘кубок світу’, тому при перекладі більш доцільним є застосування іменника *кубок*, що може називати як реальний предмет, так і вид змагань: *Не хвилюйся, наступного тижня ми вже гратимемо в кубку.*

Застосування генералізації, своєю чергою, зумовлене необхідністю уникати використання в перекладених анекдотах реалій англомовного світу, невідомих українському читачеві. Розглянемо на прикладі: *Our 25-year-old son moved back home with an eye toward socking away money to buy a condo. We never bothered asking how long he'd planned to stay, but I got a pretty good idea when I walked into his room recently. In the corner was a milk jug with a few coins in it and a label that read «Condo down*

payment» [4] — *Наш 25-річний син повернувся додому, плануючи збирати гроші на власне житло. Ми ніколи не хвилювались, не питали, як надовго він планував залишитися, але все чудово зрозумів, коли одного разу зайшов до його кімнати. У куті був молочний глечик з кількома монетами, а на ньому написано «На житло»* [2]. ККК ГРОШІ ‘MONEY’ в анекдоті в КМК *Condo down payment* репрезентує невміння молоді накопичувати, що викликає занепокоєння у старшого покоління. Іменник *condo* ‘кондомініум’, що використовується в цьому КМК, позначає тип житла сумісної власності, який ще не є розповсюдженим в Україні, тому при перекладі більш доцільним варіантом постає *житло* як мета накопичення, оскільки тип житла в анекдоті не має принципового значення: *На житло.*

Генералізація також застосовується при використанні в анекдотах власних назв, наприклад, назв лікарських засобів: *At the salon, I overheard the receptionist admit to another customer, «I haven't taken my vitamins today. I'm walking around unprotected.» The customer commiserated with her. «I haven't taken my Prozac today — everyone's walking around unprotected»* [4] — *У салоні я почув, як ресепшніст каже клієнтові: «Я сьогодні не приймав вітаміни, я незахищений». Клієнт погодився. «Я сьогодні не приймав заспокійливе — тут кожен незахищений»* [1]. ТКК АГРЕСІЯ ‘AGGRESSION’ в анекдоті вербалізовано з використанням власної назви *Prozac* — назви заспокійливого засобу. Різниця в системах медицини англійського та українського суспільства зумовлює нерозповсюдженість такого препарату в українській культурі, тому при перекладі обирається гіперонім *заспокійливе*, що досить точно вербалізує ТКК АГРЕСІЯ ‘AGGRESSION’ у перекладі: *I haven't taken my Prozac today — everyone's walking around unprotected — Я сьогодні не приймав заспокійливе — тут кожен незахищений.*

Випадки застосування конкретизації як засобу передачі при перекладі семантичних особливостей англійськомовних анекдотів включають необхідність звуження обсягу понять, що використовуються в КМК, з метою уточнення сенсу комічної ситуації. Конкретизація здебільшого використовується при перекладі слів, які відповідно до контексту можуть виражати абсолютно різні значення, тому в перекладі постає необхідність звуження таких значень: *A male ostrich was chasing two female ostriches. The one female said to the other, «He's starting to gain on us, we better hide!» So, they stopped and stuck their heads in the sand. The male ostrich said, «Hey, where'd they go?»* [5] — *Страус-самець переслідував двох страусів-самок. Одна самка каже іншій: «Він починає нас наздоганяти, ховаймося!» Тож вони зупинилися і сховали голови в пісок. Страус-самець сказав: «Гей, а куди вони поділися?»* [1]. В анекдоті вербалізовано ККК ТВАРИНА ‘ANIMAL’ і СТЕРЕОТИП ‘STEREOTYPE’ у контексті КМК *Hey, where'd they go?*, що демонструє

такий стереотип: якщо страус ховає голову в пісок, він вважає, що його ніхто не бачить. У КМК застосовано дієслово *go* 'іти', 'іхати' тощо, однак у перекладі важливо пояснити, що страус помітив зникнення тварин, не розуміючи причини, тому в перекладі застосовується дієслово з більш вузьким значенням *поділися*: *Гей, а куди вони поділися?*

Застосування конкретизації зумовлюється необхідністю слідувати стилістичним нормам української мови у наступному анекдоті: *How many mystery crime novel writers does it take to change a lightbulb? One, but he has to give it a really good twist* [5] — *Скільки потрібно авторів детективних романів, щоб змінити лампочку? Один, але він повинен зробити дійсно несподіваний поворот* [1]. Комічне в анекдоті базується на зіткненні в одному контексті ТКК ПОВУТ 'EVERYDAY LIFE' і ТКК МИСТЕЦТВО 'ART', утілених у КМК *One, but he has to give it a really good twist*, де гра слів базується на основі полісемії слова *twist* 'поворот (фізичний процес)' і 'сюжетний поворот'. *Good* у наведеному КМК із метою збереження гри слів передається більш конкретним словом *несподіваний* (кліше *несподіваний сюжетний поворот*), що дозволяє акцентувати увагу на обох значеннях іменника *twist*.

При перекладі англійськомовних анекдотів українською мовою застосування модуляції зумовлене необхідністю апелювати до явищ, відомих і зрозумілих адресатові перекладу, що вимагає у деяких випадках заміну слів чи словосполучень словами чи словосполученнями, логічно пов'язаними з ними. Застосування модуляції при перекладі анекдотів може пояснюватися необхідністю зміщення акценту з причини на наслідок або навпаки, наприклад: *An exhausted hunter out in the wilds stumbled into a camp. «Am I glad to see you!» he said. «I've been lost for 3 days.» «Don't get too excited, friend,» the other hunter replied. «I've been lost for 3 weeks»* [3] — *Смертельно втомлений мисливець в глухому лісі ледве вийшов на чийсь табір. «Як я радий тебе бачити! — сказав він. — Я блукаю вже 3 дні!» «Занадто не радій завчасно, друже, — відповів другий мисливець. — Я блукаю вже 3 тижні»* [1]. Комічне, втілене в КМК *I've been lost for 3 weeks*, базується на протиставленні цього висловлювання висловлюванню *I've been lost for 3 days*, що демонструє безнадійність ситуації, у якій опинилися персонажі анекдоту. При перекладі КМК *I've been lost for 3 weeks* слово *lost* 'загублений' передається наслідком цього явища *блукаю*, що дозволяє продемонструвати безнадійність спроб знайти шлях додому: *Я блукаю вже 3 тижні*.

Розглянемо ще один приклад: *«Do you believe in life after death?» the boss asked one of his younger employees. «Yes, sir.» «Well, then, that makes everything just fine,» the boss went on, «About an hour after you left early yesterday to go to your grandfather's funeral, he stopped in to see you»* [3] — *«Ви вірите в життя після смерті?» — запитав начальник*

у одного зі своїх молодих підлеглих. «Так сер.» «Що ж, тоді все в повному порядку, — продовжив начальник. — Приблизно через годину після того, як ви вчора пішли раніше, щоб встигнути на похорон вашого дідуся, він зайшов, щоб з вами побачитися» [2]. КМК СМЕРТЬ 'DEATH' в анекдоті вербалізовано іронією в КМК *About an hour after you left early yesterday to go to your grandfather's funeral, he stopped in to see you*. Застосування дієслова *stopped in* 'зупинився' у цьому контексті описує ситуацію, коли дідусь співробітника проходив повз його роботи, займаючись своїми справами, і лише зупинився для того, щоб відвідати онука. В українській мові застосовується дієслово *зайшов*, яке передає навмисний візит на роботу онука, що дозволяє продемонструвати активну поведінку родича: *About an hour after you left early yesterday to go to your grandfather's funeral, he stopped in to see you — Приблизно через годину після того, як ви вчора пішли раніше, щоб встигнути на похорон вашого дідуся, він зайшов, щоб з вами побачитися*.

Застосування модуляції є доцільним також при передачі складних професійних термінів, наприклад: *A man in hospital who had recently undergone a very complicated operation complained to the nurse about a bump on his head and a terrible headache. Since his operation had been an intestinal one, the nurse was worried that he was suffering from post-operative shock. She reported it to the Doctor, who said, «Don't worry about him, he does have a bump on his head. Halfway through the operation we ran out of anesthetic»* [3] — *У лікарні чоловік, який недавно переніс дуже складну операцію, покаржився медсестрі на шишку на голові і на жахливий головний біль. Оскільки його операція зачіпала кишечник, медсестра турбувалася, чи не страждає він від післяопераційного шоку. Вона повідомила про це лікареві, який сказав: «Не турбуйтеся про нього, у нього насправді шишка на голові. Посеред операції у нас скінчився наркоз»* [1]. КМК КМІТЛИВІСТЬ 'CLEVERMESS' в анекдоті передається описом ситуації, коли під час операції дія знеболювального припинилася, тому лікар просто вдарив пацієнта для того, щоб той втратив свідомість, і можна було продовжити операцію: *Halfway through the operation we ran out of anesthetic*. Іменник *anesthetic* 'знеболювальний засіб' в українському перекладі замінюється іменником *наркоз*, що передбачає заміну назви засобу назвою стану, в який вводиться пацієнт у результаті використання цього засобу: *Halfway through the operation we ran out of anesthetic — Посеред операції у нас скінчився наркоз*. Застосування модуляції, таким чином, дозволяє пояснити адресатові анекдоту сенс дій лікаря.

Висновки. Засобом подолання семантичних відмінностей між англійською та українською мовами визначено лексико-семантичні перекладацькі трансформації, які передбачають розширення, звуження або модифікації лексичного значення одиниці при перекладі. Диференціація полягає в уточненні

значення слів у комічно маркованих контекстах при перекладі з метою надання більш докладної характеристики комічній ситуації, утіленій в анекдоті. Конкретизація та генералізація покликані звужувати чи, відповідно, розширювати обсяг понять, які використовуються в комічно маркованих контекстах, з метою уточнення сенсу, закладеного

в анекдоті (конкретизація), або уникнення використання в перекладених анекдотах реалій англійського світу (генералізація). Модуляція дозволяє зробити лексичну одиницю більш зрозумілою для адресата анекдоту в перекладі шляхом заміни слів чи словосполучень словами чи словосполученнями, логічно пов'язаними з ними.

Література

1. Англійський гумор. Найкращі анекдоти та приколи українською [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://anekdotu.org.ua/other/anhlijskuj-humor.html>
2. Англійські жарти і анекдоти [Електронний ресурс] / TeachEng.info. — Режим доступу: <https://teacheng.info/humor/jokes>
3. Анекдоты на английском языке: Озвученные анекдоты на английском языке с переводом [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <http://tonail.com/анекдоты-на-английском-языке>
4. Jokes Section [Internet resource] / Reader's Digest. — Access mode: <https://www.rd.com/jokes/>
5. Wiseman R. 1001 Jokes [Internet resource] / R. Wiseman. — Access mode: <https://richardwiseman.files.wordpress.com/2011/09/jokes1.pdf>

Діхтярь Анна Віталіївна

студентка

Полтавського юридичного інституту

Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

Dikhtiar Anna

студентка

Полтавского юридического института

Национального юридического университета имени Ярослава Мудрого

Dikhtiar Anna

Student of the

Poltava Law Institute of Yaroslav Mudryi National Law University

**КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВА ХАРАКТЕРИСТИКА
ОБ'ЄКТА ЗЛОЧИНУ, ПЕРЕДБАЧЕНОГО
СТ. 155 КРИМІНАЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ**

**УГОЛОВНО-ПРАВОВАЯ ХАРАКТЕРИСТИКА
ОБЪЕКТА ПРЕСТУПЛЕНИЯ, ПРЕДУСМОТРЕННОГО
СТ. 155 УГОЛОВНОГО КОДЕКСА УКРАИНЫ**

**CRIMINAL-LEGAL CHARACTERISTIC OF THE OBJECT
OF A CRIME UNDER ART. 155 OF CRIMINAL CODE OF UKRAINE**

Анотація. У статті аналізуються та розкриваються питання доцільності впровадження оновленої конструкції складу злочину, передбаченого ст. 155 Кримінального кодексу України. Виявлено особливості тлумачення поняття «статева недоторканість».

Ключові слова: статева зрілість, вік статевої зрілості, статева недоторканість.

Аннотация. В статье анализируются и раскрываются вопросы целесообразности внедрения обновленной конструкции состава преступления, предусмотренного ст. 155 Уголовного кодекса Украины. Выявлены особенности толкования понятия «половая неприкосновенность».

Ключевые слова: половая зрелость, возраст полового согласия, половая неприкосновенность.

Summary. The article analyzes and discloses the issues of expediency of implementation updated construction of corpus delicti under art. 155 Criminal code of Ukraine. The features of interpretations of the concept of «sexual inviolability» were determined.

Key words: sexual maturity, age of sexual consent, sexual inviolability.

Постановка проблеми. У зв'язку з прийняттям Закону України «Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо захисту дітей від сексуальних зловживань та сексуальної експлуатації» від 14 березня 2018 р. № 2334-VIII актуалізується питання дослідження оновленої кримінально-правової конструкції, якою реалізовано ідею встановлення «вікового критерію» при визначенні потерпілого від злочину, передбаченого ст. 155 Кримінального кодексу України. З огляду на це, виникає потреба в проведенні аналізу вне-

сення відповідних змін до закону України про кримінальну відповідальність в аспекті обґрунтованої необхідності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У вітчизняній правовій науці дослідженням проблемних аспектів, пов'язаних з визначенням об'єкта статевих зносин з особою, яка не досягла статевої зрілості, а також специфікою потерпілого від окресленого злочину займалися такі науковці як А. О. Драгоненко, О. О. Дудоров, Г. Я. Мартишин, П. В. Хряпінський, С. В. Чмут та ін.

Постановка завдання. Визначення доцільності та обґрунтованості здійснення конструктивної модернізації сучасного законодавства в аспекті зміни категорії «статева зрілість» на встановлення вікового критерію як обов'язкової ознаки потерпілого від досліджуваного злочину.

Виклад основного матеріалу. Відповідно до ст. 3 Конституції України людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканість і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю. Утім, на практиці, посягання на такий об'єкт кримінально-правової охорони як недоторканість, впливає на розвиток криміногенної ситуації в країні, внаслідок чого левову частку вчинюваних кримінальних правопорушень становлять, зокрема, статеві зносини з особою, яка не досягла статевої зрілості. Так, за даними ЮНІСЕФ, кожна п'ята дитина в Європі стає жертвою сексуального насильства [1], з огляду на що актуалізується питання дослідження анонсованої теми та здійснення превентивних заходів для мінімізації вчинення даного злочину.

Безпосереднім об'єктом злочину, передбаченого ст. 155 КК, є суспільні відносини, що забезпечують статеву недоторканість дитини, тобто заборону будь-якого неправомірного втручання у сферу статевих відносин малолітнього або неповнолітнього [2]. Фактично, статеву недоторканість можна вважати збірним поняттям, адже, її зміст складають, принаймні, декілька аспектів. По-перше, при посяганні на даний об'єкт кримінально-правової охорони, варто очікувати ризики, пов'язані з неправильними сентеційними уявленнями, оскільки дитина, вступаючи у статеві зносини до досягнення нею віку статевої зрілості, як правило, вважає ранній статевий зв'язок «природнім», що у подальшому може стати перешкодою для нормального завершення функціонування її психосексуальної індивідуальності. По-друге, статеві зносини з особою, яка не досягла статевої зрілості, можуть породити проблеми фізіологічного характеру, приміром, зараження венеричними захворюваннями, пошкодження відповідних органів, небажана вагітність тощо. По-третє, вступ у ранній статевий зв'язок не рідко призводить до психологічних проблем, зокрема, депресивний стан, сексуальна адикція, схильність до суїциду та ін.

Додатковим факультативним об'єктом даного злочину виступає здоров'я особи.

Так, вироком Дзержинського районного суду міста Харкова ОСОБА_2 було визнано винним у вчиненні злочину, передбаченого ч. 1 ст. 155 КК, оскільки він, діючи умисно, посягаючи на нормальний фізичний, психічний і соціальний розвиток неповнолітньої, а також статеву недоторканість ОСОБА_4, яка не досягла статевої зрілості, вчинив інкриміноване діяння. Крім цього, згідно з висновком судово-медичної експертизи на тілі ОСОБА_4 мали місце пошкодження: подряпини в області лівого передпліччя, садна в області правого і лівого

ліктьових суглобів, які належать до легких тілесних ушкоджень [3].

Тобто, в даному випадку, крім статевих зносин з особою, яка не досягла статевої зрілості, було завдано шкоду здоров'ю потерпілого у вигляді легких тілесних ушкоджень внаслідок необережності. Фактично, мова йде про посягання на декілька об'єктів кримінально-правової охорони шляхом вчинення одного суспільно небезпечного діяння.

Окрім цього, факультативний об'єкт злочину, передбаченого ст. 155 КК, буде наявний і в тому разі, коли внаслідок вступу у статевий зв'язок відбулися фізіологічні процеси в організмі дитини.

Наприклад, ОСОБА_6, будучи достовірно інформованим, що ОСОБА_4 є неповнолітньою і не досягла статевої зрілості, почав співмешкати з нею, де з метою задоволення статевої пристрасті умисно, з періодичністю по кілька разів на тиждень, за згоди неповнолітньої вступав з нею в статеві зносини та вчиняв природні статеві акти, що привело до настання вагітності ОСОБА_4 [4].

По суті, мова йде про якісну зміну організму потерпілої з одночасним посяганням на такий об'єкт кримінально-правової охорони як здоров'я останньої, оскільки з урахуванням її віку, а також факту недосягнення нею статевої зрілості, здатність реалізовувати репродуктивну функцію не настала.

Потерпілим від окресленого злочину, враховуючи попередню редакцію статті закону, могла бути особа жіночої або чоловічої статі, яка не досягла статевої зрілості. Варто звернути увагу на те, що однією з визначальних ознак для кваліфікації дій за ст. 155 КК є саме гетеросексуальні відносини між винним та потерпілим, тобто статевий зв'язок між особами однієї статі має бути відсутній. Окрім цього, питання стосовно досягнення дитиною статевої зрілості вирішувалося шляхом проведення обов'язкової судово-медичної експертизи щодо особи віком від 14 до 18 років (п. 5 ч. 2 ст. 242 Кримінального процесуального кодексу України). Однак, виходячи зі встановлення у законодавстві мінімального віку статевого повноліття, а саме — шістнадцять років, можна дійти висновку, що, фактично, мова йде про нівелювання значення останньої. Тобто, на сьогодні існує законодавча неузгодженість між нормами матеріального та процесуального права, адже чинна редакція Кримінально-процесуального кодексу України наразі містить правову норму, якою регламентовано обов'язковість проведення зазначеного дослідження.

Враховуючи вже сформовану правозастосовну практику, а також актуальність даної теми в аспекті необхідності встановлення доцільності внесення змін до кримінального закону, варто зазначити наступне.

Статевою зрілістю вважається здатність особи здійснювати репродуктивну функцію у повному обсязі, тобто запліднювати, виношувати, народжувати та годувати дитину без завдання шкоди власному здоров'ю з урахуванням антропометричних вимірів

та загального фізичного розвитку організму [5]. З огляду на дану дефініцію, можна зробити висновок, що така ознака потерпілого від злочину, визначеного ст. 155 КК, як статевая зрілість являється виключно біологічним поняттям, що безпосередньо породжує суперечливі позиції серед теоретиків та практиків. Так, зважаючи на те, що статевая зрілість встановлювалася лише на підставі висновку експерта, по суті відбувалося так зване об'єктивне ставлення в вину, внаслідок якого суб'єкт злочину не міг усвідомлювати наявності або, навпаки, відсутності окресленої властивості потерпілого.

Наприклад, обвинувачений ОСОБА_1 в інкримінованому йому діянні, передбаченому ст. 155 КК, винним себе не визнав та пояснив суду, що йому був відомий факт досягнення потерпілою особою віку 14 років та недосягнення нею повноліття. Згідно з висновком судово-медичної експертизи, враховуючи недостатні розміри тазу неповнолітньої, а також антропометричні дані, остання не досягла статевої зрілості [6].

Тобто, фактично, можна стверджувати, що в даному випадку обвинувачений, будучи обізнаним про те, що потерпіла особа досягла 14-річного віку, не міг достовірно знати про відсутність в останньої статевої зрілості на момент вчинення добровільних статевих зносин, оскільки констатація наявності такої властивості у багатьох випадках вимагає спеціальних знань, а іноді взагалі не може бути встановлена без проведення експертизи.

Висновки. Таким чином, беручи до уваги вищевикладене, слід дійти висновку про те, що попередня редакція розглядуваної кримінально-правової норми містила законодавчу прогалину у вигляді оціночного поняття у кримінальному законі. У зв'язку з цим, зважаючи на тенденцію до імплементації міжнародного досвіду, а також гармонізації та уніфікації норм кримінального права, обґрунтовано вважається позиція переважної більшості країн, які регламентували вікові межі кримінально-правової охорони, у тому числі, й Україна.

Література

1. Мартинишин Г. Я. Міжнародно-правові стандарти та кримінальна відповідальність за посягання на статеву недоторканість в зарубіжних державах. Альманах міжнародного права. — 2016. — Вип. 11. — С. 43–56.
2. Чмут С. В. Безпосередній об'єкт статевих зносин з особою, яка не досягла статевої зрілості. Держава і право. Юрид. і політ. науки. — 2009. — № 45. — С. 452–459.
3. Вирок Дзержинського районного суду міста Харкова від 25 лютого 2014 р., судова справа № 638/13891/13-к. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/37381502>
4. Вирок Нижньосірогозького районного суду Херсонської області від 20 серпня 2014 р., судова справа № 659/430/14-к. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/3948845>
5. Правила проведення судово-медичних експертиз (обстежень) з приводу статевих станів в бюро судово-медичної експертизи: затв. наказом М-ва охорони здоров'я України від 17.01.1995 р. № 6. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0253-95>
6. Вирок Заставнівського районного суду Чернівецької області від 08 серпня 2013 р., судова справа № 716/731/13-к. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/34199601>

Матвєєв Олександр Вікторович

студент

Інституту прокуратури та кримінальної юстиції

Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

Матвеев Александр Викторович

студент

Института прокуратуры и криминальной юстиции

Национального юридического университета имени Ярослава Мудрого

Matvieiev Alexander

Student of the

Institute of Public Prosecution and Criminal Justice of the

Yaroslav Mudryi National Law University

**СИСТЕМА СЛІДЧИХ (РОЗШУКОВИХ) ДІЙ
ЗА КРИМІНАЛЬНИМ ПРОЦЕСУАЛЬНИМ КОДЕКСОМ УКРАЇНИ
СИСТЕМА СЛЕДСТВЕННЫХ (РОЗЫСКНЫХ) ДЕЙСТВИЙ
ПО УГОЛОВНОМУ ПРОЦЕССУАЛЬНОМУ КОДЕКСУ УКРАИНЫ
SYSTEM OF SUCCESSFUL (SUCCESSFUL) ACTION
BY THE CRIMINAL PROCESSUAL CODE OF UKRAINE**

Анотація. В статті здійснено аналіз норм нового Кримінального процесуального кодексу України, що регулюють проведення досудового слідства.

Ключові слова: *слідство, слідчі дії, оперативно-розшукові заходи.*

Аннотация. В статье проанализированы нормы Уголовного процессуального кодекса Украины, регулирующие проведение досудебного следствия.

Ключевые слова: *следствие, следственные действия, оперативно-розыскные мероприятия.*

Summary. The article analyzes the norms of the new Criminal Procedural Code of Ukraine, which regulate the conduct of pre-trial investigation.

Key words: *investigation, investigative actions, operative search actions.*

Побудова правової держави передбачає наявність фундаментальної і стабільної системи законодавства, яка має сприяти забезпеченню захисту прав і законних інтересів особи поряд із вирішенням завдань, пов'язаних із боротьбою зі злочинністю. При цьому є неприпустимим протиставлення інтересів суспільства інтересам окремої особи. Порухення прав осіб не може бути виправдане мотивами державної необхідності. Згідно з Конституцією України людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність та безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю. Утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави [2].

Прийняття 13 квітня 2012 року чинного Кримінального процесуального кодексу України (далі — КПК України) було не тільки вимогою міжнародної спільноти як однією з передумов до реалізації євроінтеграційних процесів нашої держави, а і є результатом зміцнення та укріплення процесів гуманізації та демократизації в українському суспільстві.

Історія кримінального процесу України свідчить про низку проблемних питань, що є актуальними у наш час і які закономірно викликають зацікавленість багатьох науковців сфери кримінальної юстиції. Серед них, цілком обґрунтовано, потрібно виділити проблему гарантій прав і законних інтересів особи — учасника кримінальних процесуальних

відносин, яка набуває зараз особливого значення у зв'язку з постійним реформуванням кримінально-процесуального законодавства. За цих обставин стає особливо актуальним посилення захисту конституційних прав осіб, які можуть зазнавати обмеження в умовах кримінального провадження і, зокрема, проведення слідчих (розшукових) дій.

Основним змістом процесуальної діяльності є встановлення об'єктивної істини, а основним засобом отримання і перевірки доказів є слідчі дії. Як зазначає А. Б. Соловйов, слідчі (розшукові) дії відрізняються між собою індивідуальним поєднанням у своїй структурі різних методів пізнання, пристосованих до збирання та перевірки різних слідів кримінального правопорушення та перетворення їх у певні види доказів, саме тому їх сукупність має утворювати такий пізнавальний комплекс, який здатний забезпечити виявлення та процесуальне закріплення будь-яких доказів [5, с. 24].

Постановка проблеми. Актуальність теми дослідження слідчих (розшукових) дій викликана зміною кримінального процесуального законодавства, появою нових видів кримінальних правопорушень, способів і засобів їх вчинення, використанням у процесі злочинної діяльності технічного оснащення високого рівня, покращенням психологічної підготовки злочинців та їх обізнаністю про прийоми і методи роботи органів досудового розслідування, у результаті чого зростає необхідність удосконалення кримінального провадження, зокрема, у частині проведення слідчих (розшукових) дій.

Окрім того, актуальність теми дослідження обумовлена тим фактом, що однією з важливих умов інтеграції України до світової спільноти є приведення національного законодавства у відповідність до міжнародних стандартів у галузі захисту прав і свобод людини та громадянина.

Метою є дослідження провадження слідчих (розшукових) дій за чинним Кримінальним процесуальним кодексом України.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Слідчі та інші процесуальні дії передбачені КПК України є основним та важливим інститутом спрямованим на розкриття злочинів. Питання проведення слідчих дій, були предметом дослідження багатьох науковців. Вагомий внесок у розробку наукових основ підготовки, проведення та використання в досудовому розслідуванні й доказуванні результатів слідчих дій зробили відомі вчені фахівці в галузі криміналістики та кримінального процесу, зокрема, О. Я. Баєв, В. П. Бахін, Р. С. Белкін, І. Є. Биховський, Г. І. Грамович, В. О. Коновалова, В. П. Колмаков, Н. І. Кулагін, М. І. Порубов, М. В. Салтевський, Ю. Д. Федоров, С. А. Шейфер, В. Ю. Шепітько, І. М. Якімов, М. П. Яблоков та багато інших. На основі норм чинного КПК України розглянуті різні аспекти проведення слідчих (розшукових) дій, зокрема у роботах М. В. Багрія, Т. М. Балицького, О. І. Котюка, С. С. Клочуряка, В. В. Луцика та інших.

Виклад основного матеріалу. Кримінальний процесуальний кодекс України, закріплюючи терміни «слідчі (розшукові) дії», не надав їм законодавчого визначення, що викликало неоднозначне їхнє тлумачення практиками, науковцями і навіть законодавцями. Це стало наслідком дискусій в юридичних колах про переваги та недоліки такого нововведення у кримінальному провадженні.

Закон свідчить, що вони спрямовані на отримання (збирання) доказів або перевірку вже отриманих доказів у кримінальному провадженні та регламентують підстави їх проведення і процедуру проведення (ч. 1 ст. 223 КПК) [3].

Проте, чіткого визначення «слідчих (розшукових) дій», в науковій та фаховій довідниковій літературі немає, зокрема це зазначає Ю. М. Черноус [6, с. 11]. В. А. Журавель взагалі піддає сумніву доцільність і обґрунтованість застосування словосполучення слідчі (розшукові) дії, оскільки слідчі дії та розшукові заходи за своїм змістом, характером, метою і завданнями є різними процесуальними засобами, а тому ототожнювати їх, ставити між ними знак рівності некоректно, навіть якщо вони й отримали однакове значення у формуванні доказової бази під час кримінального провадження [1, с. 573].

В. Я. Тацій вважає, що, відповідно до закону, слідчі (розшукові) дії — це регламентовані кримінальним процесуальним законом процесуальні дії, що спрямовані на отримання (збирання) або перевірку вже отриманих доказів у конкретному кримінальному провадженні.

Значення слідчих (розшукових) дій полягає в тому, що вони є основним способом збирання доказів, а отже — основним засобом всебічного, повного та неупередженого дослідження всіх обставин кримінального правопорушення і досягнення визначених законом завдань кримінального провадження [4, с. 549].

Дослідження теми дало змогу сформулювати наступні висновки:

1. Кожна слідча (розшукова) дія є не тільки засобом пізнання, засобом збирання, дослідження та перевірки доказів, а й виступає як акт правозастосовної діяльності. Тому інститут слідчої (розшукової) дії має встановлювати певну систему гарантій виконання завдань кримінального провадження, забезпечення прав і свобод людини.

Основу слідчих (розшукових) дій складають окремі методи пізнання — візуальне спостереження, розпитування, сприйняття, пошук, порівняння (ідентифікація), відтворення, дослідження, які супроводжуються закріпленням одержаної інформації чи висновків дослідження у відповідних процесуальних документах.

2. Слідчі (розшукові) дії мають підвищений рівень правової регламентації порівняно з процесуальними. По-перше, у КПК України передбачений відносно самостійний та детальний процесуальний порядок процедури їх провадження. По-друге, слідчі (розшу-

кові) дії безпосередньо направлені на збирання, перевірку, дослідження, оцінку і використання доказів з метою встановлення обставин, що мають значення для кримінального провадження. По-третє, слідчі (розшукові) дії, крім встановлених законодавством винятків, можуть проводитись лише після початку досудового розслідування за наявності правових і фактичних підстав. По-четверте, процесуальне закріплення ходу та результатів слідчої (розшукової) дії відбувається у чітко регламентованій кримінальним процесуальним законодавством формі: протоколі слідчої (розшукової) дії, а при застосуванні технічних засобів фіксації — відповідних носіях інформації.

Фактичні обставини кримінального провадження, що встановлюються слідчим, прокурором під час досудового розслідування, представляють собою сукупність фактичних даних, що характеризують обставини діяння, яке є предметом розслідування, а також систему доказів, зібраних та досліджених ними на підтвердження наявності чи відсутності таких обставин. Встановлення фактичних обставин кримінального провадження є необхідною умовою прийняття законного, обґрунтованого, вмотивованого та справедливого рішення.

3. Слідчі (розшукові) дії визначаються як вид процесуальних дій, що проводяться з метою збирання, перевірки, дослідження, оцінки і використання доказів уповноваженою службовою особою відповідно до вимог кримінального процесуального законодавства у процесі розслідування кримінальних правопорушень.

Слідчі (розшукові) дії класифікуються залежно від джерел отриманої інформації; залежно від характеру одержуваної інформації; за особливостями процесуальної форми.

4. Вимоги до проведення слідчих (розшукових) дій містять положення, що визначають поняття слідчих (розшукових) дій; загальні підстави їх проведення; коло учасників слідчої (розшукової) дії, їх права; час та період проведення слідчих (розшукових) дій; порядок проведення слідчої (розшукової)

дії та фіксування її результатів у разі отримання доказів, які можуть вказувати на невинуватість особи у вчиненні кримінального правопорушення.

Правовими підставами проведення слідчих (розшукових) дій слід вважати наявність відповідних повноважень державних органів і посадових осіб на проведення конкретної слідчої (розшукової) дії у поєднанні з належною процесуальною формою рішення про її проведення. А фактичними підставами проведення слідчих (розшукових) дій виступає сукупність даних, які обумовлюють необхідність і можливість проведення певної слідчої (розшукової) дії у конкретних умовах з огляду на досягнення її мети.

5. Особливостями одночасного допиту є: він завжди спрямований на перевірку вже отриманих доказів, що, водночас, не виключає можливості отримання нових доказів під час його проведення; під час проведення одночасного допиту застосовуються тактичні прийоми психологічного впливу, які відповідають принципам психологічної конфронтації та притаманні саме одночасному допиту; організація одночасного допиту значно відрізняється від організації допиту і є більш складною, оскільки активними учасниками цього виду допиту є одночасно дві та більше раніше допитані особи.

Доведено, що застосування технічних засобів фіксації, не звільняє слідчого від точного дотримання правил складання протоколу, передбачених у законі. Звертається увага на те, що у законі однозначно не визначено ні мету, ні завдання освідчування, а законодавче визначення «при необхідності» або «для» можна тлумачити як визначення і мети, і завдання освідчування. Доведено, що мета та завдання освідчування хоча й взаємозалежні між собою категорії, але вони є різними за своєю сутністю.

Обґрунтовано, що проведення пред'явлення для впізнання тільки за умови попереднього детального опису особою, яка впізнаватиме, прикмет і особливостей особи, яка підлягає впізнанню, є далеко недосконалою і такою, що не у повній мірі враховує психологічні закономірності процесу запам'ятовування.

Література

1. Журавель В. А. Деякі проблемні питання провадження слідчих (розшукових) дій за чинним КПК України / В. А. Журавель // Правова доктрина — основа формування правової системи держави: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., присвяч. 20-річчю НАПрН України та обговоренню п'ятитом. моногр. «Правова доктрина України», Харків, 20–21 листоп. 2013 р. / Нац. акад. прав. наук України. — Харків, 2013. — С. 573–576. [Електронний ресурс] — Режим доступу: http://dspace.nlu.edu.ua/bitstream/123456789/7217/1/Guravel_573.pdf.
2. Конституція України: прийнята на 5-ій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 року. із змін. та доповн. станом на 30 вересня 2016 року / [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>.
3. Кримінальний процесуальний кодекс України Верховна Рада України; Кодекс України, Закон, Кодекс від 13.04.2012 № 4651-VI [Електронний ресурс] — Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/4651-17?nreg=465117&find=1&text=223&x=0&y=0>.
4. Кримінальний процесуальний кодекс України. Науково-практичний коментар а у 2 т. / [О. М. Бандурка, Є. М. Блажівський, Є. П. Бурдоль та ін.; за заг. ред. В. Я. Тація, В. П. Пшонки, А. В. Портнов] — Харків: Право, 2012. — Т. 1. — 768 с.
5. Соловьев А. Б. Очная ставка: методическое пособие / Соловьев А. Б.. — М: Юрлитинформ, 2006. — 156 с.
6. Черноус Ю. М. Слідчі дії: поняття, сутність, напрями розвитку та удосконалення.: дис. канд. юр. наук: 12.00.09 / Черноус Ю. М.. — Київ, 2005. — 245 с.

Стрілець Марія Василівна

студентка

Полтавського юридичного інституту

Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

Стрилец Мария Васильевна

студентка

Полтавского юридического института

Национального юридического университета имени Ярослава Мудрого

Strilets Mariia

Student of the

Poltava Law Institute of Yaroslav Mudryi National Law University

**МІЖНАРОДНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА СКОЄННЯ
МІЖНАРОДНИХ ЗЛОЧИНІВ ТА ЗЛОЧИНІВ
МІЖНАРОДНОГО ХАРАКТЕРУ**

**МЕЖДУНАРОДНАЯ ОТВЕТСТВЕННОСТЬ ЗА СОВЕРШЕНИЕ
МЕЖДУНАРОДНЫХ ПРЕСТУПЛЕНИЙ И ПРЕСТУПЛЕНИЙ
МЕЖДУНАРОДНОГО ХАРАКТЕРА**

**INTERNATIONAL RESPONSIBILITY FOR COMMITTING
INTERNATIONAL CRIMES AND CRIMES OF INTERNATIONAL NATURE**

Анотація. Статтю присвячено характеристиці особливостей юридичної відповідальності за вчинення міжнародних злочинів та злочинів міжнародного характеру. Здійснено аналіз співвідношення відповідальності за скоєння міжнародних злочинів та злочинів міжнародного характеру.

Ключові слова: міжнародні злочини, злочини міжнародного характеру, міжнародна відповідальність, відповідальність держави, індивідуальна відповідальність.

Аннотация. Статья посвящена характеристике особенностей юридической ответственности за совершение международных преступлений и преступлений международного характера. Осуществлен анализ соотношения ответственности за совершение международных преступлений и преступлений международного характера.

Ключевые слова: международные преступления, преступления международного характера, международная ответственность, ответственность государства, индивидуальная ответственность.

Summary. The article is devoted to the description of the peculiarities of legal responsibility for committing international crimes and crimes of international concern. The ratio of responsibility for committing international crimes and crimes of international concern is analyzed.

Key words: international crimes, crimes of international concern, international responsibility, responsibility of the state, individual responsibility.

Необхідність розгляду питання особливостей юридичної відповідальності за скоєння міжнародних злочинів та злочинів міжнародного характеру є нагальною у зв'язку зі зростанням рівня міжнародної злочинності, що непокоїть світ і стає на заваді мирному міждержавному існуванню.

Грунтовні дослідження тематики міжнародних злочинів та злочинів міжнародного характеру, а та-

кож проблем, пов'язаних із застосуванням відповідальності за ці діяння, були здійснені багатьма вченими-юристами (Костенко М. [1], Скрильник О. [2], Буроменський М. [3], Пилипенко В. [4], Решетов Ю. [5] тощо). Однак окремі питання, зокрема особливості юридичної відповідальності за ці діяння, співвідношення відповідальності за вчинення міжнародних злочинів та злочинів міжнародного

характеру є доволі складними й потребують більш різноаспектного та глибокого вивчення.

Вчиненням міжнародного злочину держава чи особа посягають на основи міжнародних відносин, на найважливіші цінності всієї світової спільноти, що й зумовлює притягнення суб'єктів цих протиправних діянь до відповідальності за нормами міжнародного права. За словами М. Костенка, «чим тяжчий склад вчиненого злочину, тим сильніше виникає потреба в тому, щоб судовий розгляд набув міждержавного характеру» [1].

У доктрині міжнародного права пропонується таке визначення міжнародно-правової відповідальності: це юридичний обов'язок суб'єкта-правопорушника ліквідувати наслідки шкоди, нанесеної іншому суб'єкту міжнародного права в результаті вчиненого правопорушення [6, с. 257].

О. Скрильник виділяє наступні ознаки міжнародно-правової відповідальності: «вона настає за здійснення міжнародного правопорушення; реалізується на основі норм міжнародного права; пов'язана з визначеними негативними наслідками для правопорушника; спрямована на зміцнення міжнародного правопорядку» [2, с. 353].

За скоєння міжнародного злочину настає індивідуальна відповідальність та відповідальність держави. М. Буроменський, посилаючись на те, що саме держава є основними суб'єктами міжнародних відносин, стверджує, що «питання про відповідальність у міжнародному праві формулюється перш за все як питання про відповідальність держав» [3, с. 313].

Зі змісту статей 3, 5 Проекту кодексу злочинів проти миру й безпеки людства випливає, що суб'єктами міжнародного злочину є держава, а також фізичні особи, що виступають від її імені [7]. Якщо скоєно міжнародний злочин органами держави, то це — злочинне діяння самої держави. Тобто держава і фізична особа є однаково суб'єктами злочину та відповідальності. Інша справа, коли злочинні акти вчиняються фізичними особами, а держава не вживає заходів по їх відверненню. Прикладом може слугувати діяльність «Аль-Каїди» — терористичної організації Афганістану. Влада цієї країни не запобігла розгортанню її діяльності як в межах власної держави, так і на міжнародному рівні, що спричинило, зокрема, катастрофу 11 вересня 2001 року в США. Тобто, з боку держави простежувалося знехтування будь-якими основами міжнародного співробітництва, забезпечення миру та добробуту в світі. В такому випадку суб'єктами злочину виступають фізичні особи, а суб'єктами відповідальності — як самі фізичні особи, так і держава [8, с. 23].

Міжнародна відповідальність держави настає також у тому випадку, коли суб'єктами міжнародних злочинів є вищі представники державної влади чи особи, які діють за їх вказівками, чи в створеній державною владою обстановці, що забезпечує конкретні злочинні діяння [8, с. 39]. Дія або бездіяль-

ність цих осіб, що порушує норму міжнародного права, розглядається в міжнародній практиці як поведження самої держави [9, с. 59]. Держава буде нести міжнародну відповідальність за дії свого законодавчого органу, якщо він прийняв закон або інший нормативний акт, що суперечить міжнародним зобов'язаннями цієї держави. Якщо особа діяла не як посадова особа або орган держави, за її поведження держава не несе відповідальності [9, с. 60]. Та обставина, що орган держави перевищує свої повноваження, не звільняє державу від відповідальності за його поведінку.

Резолюція Генеральної Асамблеї ООН про відповідальність держав містить положення, яке забороняє державі посилатися на національне законодавство задля виправдання своїх протиправних дій [10]. Зрозуміло, за самі дії приватних осіб держава не несе відповідальності. Вона несе відповідальність за невиконання своїх зобов'язань щодо забезпечення прав і законних інтересів іноземної держави, що проявилось у бездіяльності державних органів, покликаних захищати ці права й інтереси. У Проекті статей про відповідальність держави зазначається, за які дії держава підлягає міжнародній відповідальності [10].

Окремо слід розглянути питання видів відповідальності держав за вчинення міжнародних злочинів. У статті 34 «Форми відшкодування» вищезгаданої Резолюції ООН зазначається: «Повне відшкодування шкоди, причиненої міжнародно-протиправним діянням, здійснюється у формі реституції, компенсації та сатисфакції...» [10]. Разом з тим, деякі традиційні форми відповідальності не можуть бути застосовані до міжнародних злочинів. Наприклад, сатисфакцію не доцільно використовувати як вид покарання за ці діяння, оскільки визнання порушення, висловлення співчуття чи офіційне вибачення [10] не є достатньо суворими за скоєння злочинів такої тяжкості.

Стосовно витоків індивідуальної міжнародної відповідальності, то положення вироку Нюрнберзького воєнного трибуналу: «Злочини проти міжнародного права вчиняються людьми, а не абстрактними категоріями, і тільки шляхом покарання окремих осіб, які скоїли такі злочини, можуть бути виконані норми міжнародного права...» — є, на думку Пилипенка В., «визначальним при виробленні концепції індивідуальної кримінальної відповідальності» [4]. З таким твердженням важко не погодитися, адже притягнення до відповідальності за скоєння міжнародних злочинів лише держав призвело б до відновлення «Доктрини державного акту» [11, с. 37], за панування якої не були б досягнуті основні цілі юридичної відповідальності (передусім, превентивні). Ю. Решетов наголошував, що одним із основних юридичних наслідків за скоєння міжнародного злочину є відповідальність фізичних осіб поряд з міжнародно-правовою відповідальністю

держав [5, с. 158]. Але індивідуальна відповідальність може реалізовуватися без відповідальності держави, якщо фізична особа не діяла від її імені. Так, якщо фізична особа вчиняє, наприклад, акт міжнародного тероризму, не діючи при цьому від імені певної держави і така держава вживатиме заходів щодо зупинення діяльності даної фізичної особи, то мова має йти виключно про індивідуальну міжнародну кримінальну відповідальність.

У кінці ХХ ст. у зв'язку з міжнародними злочинами, скоєними на території колишньої Югославії і в Руанді, виникли нові трибунали «ad hoc» — на певний випадок. У Статуті Міжнародного трибуналу по Руанді (стаття 6, пункт 3) зазначалося, що посадове положення глави держави або уряду, не лише не звільняє їх від кримінальної відповідальності, а й зумовлює відповідальність, якщо вони не запобігли здійсненню злочинів своїми підлеглими [12], що стало новим положенням міжнародного кримінального права.

Римський статут Міжнародного кримінального суду (далі — МКС) значною мірою доповнив принципи індивідуальної відповідальності. Документ визначає основні засади індивідуальної міжнародно-правової відповідальності [13]. Статут суду зобов'язує держав надавати допомогу, включаючи розшук та упізнання, отримання свідчень і виявлення доказів, арешт і затримання, передачу обвинувачуваного трибуналові [13], що вимагає внесення відповідних положень до кримінального і кримінально-процесуального права держав, яке на практиці зумовлює низку проблем. У Римському статуті чітко зазначаються випадки, за яких фізична особа є суб'єктом міжнародного злочину, і, відповідно, підлягає юрисдикції МКС. Важливим є те, що жодне з положень, що стосується індивідуальної відповідальності, ніяким чином не впливає на відповідальність держави-суб'єкта міжнародного злочину [13]. Індивідуальну відповідальність закріплює і проект кодексу злочинів проти миру та безпеки людства [7].

Міжнародна кримінальна відповідальність індивідів може реалізовуватися не лише через міжнародні кримінальні суди, а й національними судами держав [11, с. 12]. Але відповідальність індивідів перед національним правом буде вважатися міжнародною, якщо вона встановлена нормами міжнародного права [11, с. 13].

Відповідальність за злочини міжнародного характеру визначається міжнародно-правовими договорами як універсального (Конвенція ООН про боротьбу проти незаконного обігу наркотичних засобів і психотропних речовин 1988, Міжнародна конвенція про боротьбу з вербуванням, використанням, фінансуванням і навчанням найманців 1989 та ін.), так і регіонального (Європейська конвенція про

правопорушення щодо культурних цінностей 1985 та ін.) значення. Конкретний вид та міра відповідальності за скоєння злочину міжнародного характеру не зазначається у міжнародно-правових договорах різного рівня. В них лише вказується, що за конкретні діяння держава, громадянином або підопічним якої є злочинець, чи на території якої вчинено злочин, може застосовувати вид відповідальності на власний вибір (від штрафу до позбавлення волі) залежно від тяжкості вчиненого злочину.

Вид та міра покарання за вчинення конкретного злочину міжнародного характеру передбачаються вже національним законодавством країни-учасника конвенції чи іншого міжнародного договору, яким передбачена відповідальність за той чи інший злочин, після інкорпорування такою державою положень міжнародно-правового акту. Наприклад, ст. 5, п. 3 Міжнародної конвенції про боротьбу з вербуванням, використанням, фінансуванням і навчанням найманців зазначає: «Держави-учасниці передбачають відповідні покарання за злочини, зазначені у цій Конвенції, з урахуванням серйозного характеру цих злочинів» [14]. Натомість конкретний вид та міра покарання за найманство визначені в ст. 447 Кримінального кодексу України. В частині 1 і 2 передбачені самостійні склади злочинів, причому в ч. 1 ідеться про злочинні дії щодо найманців (від 3 до 8 років), а в ч. 2 — про відповідальність самих найманців (від 5 до 10 років) [15, с. 180].

Такий підхід до визначення відповідальності за злочини міжнародного характеру є проблемним, оскільки громадяни тих країн, які не стали учасниками певної конвенції, що встановлює відповідальність за конкретний злочин, наприклад, Конвенції Ради Європи про відмивання, пошук, арешт та конфіскації доходів, одержаних злочинним шляхом, та про фінансування тероризму, і, відповідно не встановили на національному рівні відповідальність за передбачені нею злочини, можуть фактично безкарно вчиняти такі діяння.

Отже, відповідальність за міжнародні злочини та злочини міжнародного характеру має суттєві відмінності. За скоєння міжнародного злочину настає відповідальність держави та індивідуальна кримінальна міжнародна відповідальність, а за вчинення злочину міжнародного характеру передбачена лише індивідуальна відповідальність. Сам факт притягнення до відповідальності за вчинення злочину міжнародного характеру відбувається не на міжнародному, як у випадку із міжнародними злочинами, а на національному рівні держави-учасниці конвенції, якою криміналізовано те чи інше діяння, що на практиці зумовлює проблему уникнення окремими особами відповідальності за вчинення злочинів міжнародного характеру.

Література

1. Костенко Н. И. Международное уголовное право: современные теоретические проблемы. М.: Юрлитинформ, 2004. — С. 89.
2. Скрильчик О. О. Особливості відповідальності в сучасному міжнародному праві. Часопис Київського університету права. — 2013. — № 4. — С. 351–354.
3. Міжнародне право: Навчальний посібник / За ред. М. В. Буроменського. К.: Юрінком Інтер, 2006. — 336 с.
4. Пилипенко В. П. Міжнародний кримінальний суд за Римським договором 1998 року: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук. Харків, 2005. — 16 с.
5. Решетов Ю. А. Борьба с международными преступлениями против мира и безопасности. М. — Международные отношения, 1983. — С. 235.
6. Международное право: Учебник. Москва: Издательство «Междунар. Отношения», 1996. — 608 с.
7. Проект кодекса преступлений против мира и безопасности человечества [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <http://law.edu.ru/norm/norm.asp?normID=1278896>
8. Григорович Ю. В. Уголовная ответственность физических лиц за международные преступления: дисс. ... канд. юрид. наук. Москва, 2008. — 180 с.
9. Цивренко Г. П. Відповідальність держав у міжнародному праві. Ученые записки Таврического национального университета им. В. И. Вернадского Серия «Юридические науки». — Том 27 (66). — 2014. — № 2. — С. 58–62.
10. Резолюция 56/83. Ответственность государств за международно-противоправные деяния [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <http://docs.cntd.ru/document/901941379>
11. Кудайберенов М. Б. Международная уголовная ответственность физических лиц. Учебник / М. Б. Кудайберенов. — Алматы, 2006. — 126 с.
12. Устав Международного трибунала по Руанде [Электронный ресурс]. — Режим доступа: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_d65
13. Римский статут международного уголовного суда. Редакция від 16.01.2002 [Электронный ресурс]. — Режим доступа: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_588
14. Міжнародна конвенція про боротьбу з вербуванням, використанням, фінансуванням і навчанням найманців [Электронный ресурс]. — Режим доступа: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_103
15. Кримінальний кодекс України: чинне законодавство із змінами та допов. На 18 червня 2013 року: (Відповідає офіц. текстові). К.: Алерта, 2013. — 184 с.

Червенкова Марина Георгіївна
аспірант Юридичного інституту
Національного авіаційного університету
Червенкова Марина Георгиевна
аспирант Юридического института
Национального авиационного университета
Chervienkova Maryna
Postgraduate student of the Law Institute of
National Aviation University
ORCID: 0000-0002-3970-0501

DOI: 10.25313/2520-2057-2018-16-4184

**ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ДЕРЖАВНО-РЕЛІГІЙНИХ
ВЗАЄМОВІДНОСИН В УКРАЇНІ ТА ЇХ
АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ**

**ПЕРСПЕКТИВЫ РАЗВИТИЯ ГОСУДАРСТВЕННО-РЕЛИГИОЗНЫХ
ОТНОШЕНИЙ В УКРАИНЕ И ИХ АДМИНИСТРАТИВНО-ПРАВОВОЕ
РЕГУЛИРОВАНИЕ**

**PERSPECTIVES FOR DEVELOPMENT OF PUBLIC-RELIGIOUS
RELATIONS IN UKRAINE AND THEIR ADMINISTRATIVE
AND LEGAL ADJUSTMENT**

Анотація. Стан релігійної ситуації в Україні є досить складним. Основними проблемами є: протистояння між релігійними організаціями, що породжується розподілом сфер впливу між ними; політизація релігійного середовища; поширення діяльності сект, відсутність належного адміністративно-правового регулювання, тощо.

З метою покращення правового регулювання у статті проаналізовані перспективні напрями розвитку державно-релігійних відносин та досліджені механізми адміністративно-правового регулювання досліджуваних відносин.

Підсумовуючи вищевикладене, вважаємо, що адміністративно-правовий механізм регулювання свободи віросповідання в Україні складається з таких елементів, як: норми права, правовідносини, акти реалізації норм права. У статті надано визначення адміністративно-правового регулювання релігійної сфери.

Ключові слова: державно-релігійні відносини, релігійна сфера, релігійна організація, адміністративно-правове регулювання.

Аннотация. Состояние религиозной ситуации в Украине является достаточно сложным. Основными проблемами являются: противостояние между религиозными организациями, порождаемое распределением сфер влияния между ними; политизация религиозной среды; распространение деятельности сект, отсутствие надлежащего административно-правового регулирования, т.

С целью улучшения правового регулирования в статье проанализированы перспективные направления развития государственно-религиозных отношений и исследованы механизмы административно-правового регулирования исследуемых отношений.

Попытоживая вышеизложенное, считаем, что административно-правовой механизм регулирования свободы вероисповедания в Украине состоит из таких элементов, как: нормы права, правоотношения, акты реализации норм права. В статье дано определение административно-правового регулирования религиозной сферы.

Ключевые слова: государственно-религиозные отношения, религиозная сфера, религиозная организация, административно-правовое регулирование.

Summary. The state of the religious situation in Ukraine is rather complicated. The main problems are: confrontation between religious organizations, generated by the division of spheres of influence between them; politicization of the religious environment; the spread of activity of sects, the lack of proper administrative and legal regulation, etc.

In order to improve the legal regulation, the perspective directions of development of state-religious relations are analyzed in the article and the mechanisms of the administrative-legal regulation of the studied relations are investigated.

Summing up the above, we consider that the administrative and legal mechanism of regulation of freedom of religion in Ukraine consists of such elements as: the rules of law, legal relations, acts of the implementation of the rules of law. The article defines administrative-legal regulation of the religious sphere.

Key words: state-religious relations, religious sphere, religious organization, administrative and legal regulation.

Постановка проблеми. Зміни державно-релігійних взаємовідносин пов'язані з трансформацією та розвитком суспільних відносин, що зумовлює необхідність належного адміністративно-правового регулювання релігійної сфери та необхідність побудови в державі дієвої структури органів влади, які повинні здійснювати нормотворчу діяльність, контроль-наглядову та втілювати державну релігійну політику.

Сучасне адміністративне право регулює не лише відносини управлінського характеру, а й певну сукупність відносин, що мають місце, зокрема, при інформуванні населення, погодженні з суб'єктами підприємницької діяльності меж земельної ділянки, укладенні адміністративних договорів, використанні приватноправових форм вирішення завдань публічного характеру тощо. Природно, це також накладає свій відбиток на зміст Особливого адміністративного права. Тенденції розвитку сучасного адміністративного права вимагають інших підходів щодо завдань Особливого адміністративного права, норми якого, відповідно, повинні регламентувати не лише управлінські відносини, скільки відносини, що виникають у сфері функціонування публічної адміністрації. За такого підходу завдання правового регулювання Особливого адміністративного права повинні полягати у тому, щоб з максимальною чіткістю і повнотою визначити абсолютно всі аспекти спілкування суб'єктів публічної адміністрації з приватними особами, роз'яснити, розтлумачити ті категорії, які чітко не визначені або не конкретизовані [1].

Основними проблемними питаннями адміністративно-правового регулювання в релігійній сфері є:

- відсутність відповідного законодавства, розпорошеність норм, базування правового регулювання на радянських стандартах;
- невизначеність основних повноважень та структури органів влади;
- напруженість у суспільстві та зростання міжрелігійних конфліктів;
- необхідність удосконалення інституту надання адміністративних послуг у релігійній сфері;
- діяльність в Україні значної кількості деструктивних релігійних організацій;
- зміцнення духовно-морального здоров'я населення;

- притягнення до відповідальності за правопорушення у релігійній сфері;
- політизація релігійної сфери.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню інституту свободи віросповідання, адміністративно-правовому регулюванню цього інституту та приділялась значна увага науковців, наприклад, в роботах І. А. Бальжик, М. Ю. Бабія, О. П. Васильченко, Д. О. Вовк, М. М. Городній, А. Колодного, І. М. Компанієць, Ю. В. Кривенко, М. В. Левчук, В. М. Малишко, І. А. Мацелюх, О. П. Мельничук, І. В. Міма, П. П. Мінка, М. В. Палій, В. М. Пастернак, В. Ф. Піддубна, І. О. Пистінський, В. Л. Приступлюк, С. П. Рабінович, А. Ю. Радченко, Г. Л. Сергієнко, В. М. Сорокун, І. Б. Тучапець, Ю. Ю. Фисун, Л. В. Ярмол та інші.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Основними цілями статті є: визначити поняття та зміст адміністративно-правового регулювання в релігійній сфері; охарактеризувати структуру, порядок формування та повноваження органів управління релігійної організації; сформулювати пропозиції щодо подальшого вдосконалення законодавства, яке регулює адміністративно-правовий статус релігійних організацій в Україні.

Виклад основного матеріалу дослідження. Зміни державно-релігійних взаємовідносин пов'язані з трансформацією та розвитком суспільних відносин, що зумовлює необхідність належного адміністративно-правового регулювання релігійної сфери та необхідність побудови в державі дієвої структури органів влади, які повинні здійснювати нормотворчу діяльність, контроль-наглядову та втілювати державну релігійну політику.

Сучасне адміністративне право регулює не лише відносини управлінського характеру, а й певну сукупність відносин, що мають місце, зокрема, при інформуванні населення, погодженні з суб'єктами підприємницької діяльності меж земельної ділянки, укладенні адміністративних договорів, використанні приватноправових форм вирішення завдань публічного характеру тощо. Природно, це також накладає свій відбиток на зміст Особливого адміністративного права. Тенденції розвитку сучасного адміністративного права вимагають інших підходів щодо завдань Особливого адміністративного права, норми якого, відповідно, повинні регламентувати не

лише управлінські відносини, скільки відносини, що виникають у сфері функціонування публічної адміністрації. За такого підходу завдання правового регулювання Особливого адміністративного права повинні полягати у тому, щоб з максимальною чіткістю і повнотою визначити абсолютно всі аспекти спілкування суб'єктів публічної адміністрації з приватними особами, роз'яснити, розтлумачити ті категорії, які чітко не визначені або не конкретизовані [1].

Основними проблемними питаннями адміністративно-правового регулювання в релігійній сфері є:

- відсутність відповідного законодавства, розпорошеність норм, базування правового регулювання на радянських стандартах;
- невизначеність основних повноважень та структури органів влади;
- напруженість у суспільстві та зростання міжрелігійних конфліктів;
- необхідність удосконалення інституту надання адміністративних послуг у релігійній сфері;
- діяльність в Україні значної кількості деструктивних релігійних організацій;
- зміцнення духовно-морального здоров'я населення;
- притягнення до відповідальності за правопорушення у релігійній сфері;
- політизація релігійної сфери.

Законодавець покладає на органи виконавчої влади досить суттєві юридичні обов'язки, пов'язані з реалізацією прав і свобод громадян в релігійній сфері. Сукупність адміністративно-правових засобів, за допомогою яких здійснюється вплив на відносини, що виникають у процесі реалізації адміністративних зобов'язань публічної адміністрації являє собою механізм адміністративно-правового регулювання.

Мінка П. П. до структури механізму адміністративно-правового регулювання відносить наступні елементи: норми адміністративного права, об'єктивно виражені в законах та інших нормативних актах; адміністративно-правові відносини; акти застосування норм адміністративного права; акти тлумачення норм адміністративного права; правосвідомість; правова культура; законність [3, с. 17].

Основною метою адміністративно-правового регулювання в релігійній сфері є створення державною владою відповідних умов для повноцінної реалізації прав людини і громадянина на свободу совісті. Пріоритетними напрямками дієвої державної політики в релігійній сфері є законодавство, яке відповідає вимогам сьогодення.

Механізм адміністративно-правового регулювання є явищем похідним від механізму правового регулювання в цілому. Адміністративно-правовий вплив здійснюється на державній основі, на нормах, закріплених у законі чи підзаконних адміністративно-правових актах. Реалізація правових приписів може здійснюватися за різними напрямками, що іменуються функціями адміністративно-правового

впливу. Функції як елементи впливу не лише вказують напрями впливу. Кожна з них несе змістовне навантаження, має свій механізм, за допомогою якого впливає на суспільну дійсність. Елементи реалізації функцій адміністративного права виявляють механізм його впливу [4, с. 91].

І. П. Голосніченко під механізмом адміністративно-правового регулювання розуміє сукупність адміністративно-правових засобів, за допомогою яких здійснюється вплив на відносини, що виникають у процесі реалізації державної виконавчої влади, а його структурними елементами визначає норми адміністративного права, адміністративно-правові відносини, акти тлумачення норм адміністративного права та акти реалізації адміністративно-правових норм і відносин [5, с. 14].

Виходячи з розглянутого, на наш погляд, механізм адміністративно-правового регулювання свободи віросповідання в Україні — це система адміністративно-правових засобів, за допомогою яких здійснюється правове регулювання суспільних відносин у сфері свободи віросповідання. Головним же призначенням такого регулювання є спонукання відповідних суб'єктів права діяти самостійно та здійснювати свої права й виконувати обов'язки в межах встановлених нормативно-правовими актами у сфері свободи віросповідання.

Підсумовуючи вищевикладене, вважаємо, що адміністративно-правовий механізм регулювання свободи віросповідання в Україні складається з таких елементів, як:

- норми права — загальнообов'язкові правила поведінки, встановлені з метою регулювання суспільних відносин у сфері свободи віросповідання;
- правовідносини — вольові суспільні відносини, що виникають на основі норм права у сфері адміністративно-правового регулювання свободи віросповідання;
- акти реалізації норм права — процес фактичного втілення конкретних приписів правових норм стосовно конкретних суб'єктів у сфері адміністративно-правового регулювання свободи віросповідання.

Діяльність органів державної влади повинна базуватись на таких завданнях:

- побудова державно-релігійних відносин за світськими принципами держави;
- захист прав громадян на свободу совісті і недопущення діяльності деструктивних релігійних організацій;
- здійснення нормотворчої діяльності для удосконалення законодавства в релігійній сфері;
- створення стандартів та системи діяльності органів державної влади в релігійній сфері;
- формування належних умов діяльності релігійних організацій та здійснення державними органами нагляду за дотриманням законодавства;

- здійснення спільних роз'яснювальних, наукових, практичних та інформаційно-просвітницьких заходів серед населення для розвитку взаємодії держави та релігійних організацій;
- залучення громадських та державних структур для досягнення поставлених цілей і завдань в релігійній сфері.

Взаємовідносини держави і релігійних організацій мають відповідати наступним принципам: 1) держава не повинна втручатися у внутрішні справи діяльності релігійних організацій; 2) релігійні організації не втручаються в діяльність держави; 3) в окремих видах суспільних відносин взаємовідносини держави і релігійних можуть будуватись на паритетних засадах.

Як зазначив Хаварівський держава регулює діяльність релігійних об'єднань, спрямовану на прищеплення суспільству гуманістичних цінностей.

Для цього необхідно:

- удосконалювати форми взаємодії центральних державних і місцевих виконавчих органів з релігійними об'єднаннями;
- надавати всебічну підтримку тим громадським ініціативам релігійних об'єднань, які відповідають цілям державної політики в релігійній сфері;
- активно взаємодіяти з релігійними об'єднаннями з широкого спектру питань з метою зниження рівня радикалізації поглядів певної частини віруючих, протидії ідеям радикальних релігійних течій, теологічної дискредитації їх ідеології;
- забезпечити транспарентність і прозорість організаційної, фінансово-господарської та проповідницької діяльності релігійних об'єднань, що діють на території країни;
- надавати підтримку діяльності релігійних об'єднань і їх представників, які виступають із закликами до віруючих шанувати державні символи, поважати національні і державні свята, брати активну участь в соціально-економічній і громадсько-політичному житті країни;
- не допускати діяльності релігійних об'єднань, течій і їх представників, які виступають із закликами до віруючих відмовлятися від виконання конституційних норм, в тому числі в частині дотримання принципів світської держави, а також не допускати пропаганди релігійного екстремізму і тероризму, що відповідає вимогам законодавства України.

Реалізація державної політики в релігійній сфері здійснюється уповноваженим органом в релігійній сфері у взаємодії із зацікавленими державними органами та інститутами громадянського суспільства.

Закони мають адекватно відображати і враховувати цю політику, вдосконалюватися — і це також компетенція спеціального органу. Україна має бути зацікавленою у вихованні релігійних громадян у державницькому дусі. Ідея окремого державного органу, що регулює відносини держави і релігійних

організацій актуальна сьогодні як ніколи. У нових політичних умовах, коли точиться боротьба за стабілізацію становища в Україні й демократизацію суспільних процесів, важливого значення набуває вироблення науково обґрунтованої політики щодо релігійних організацій, вміння використовувати в потрібному напрямі їх можливості та вплив на віруючих. Ефективність державного управління у сфері релігій неможлива без моніторингу соціально-політичних позицій багатомільйонного віруючого населення України, який повинен здійснюватися компетентними професійно підготовленими кадрами.

Важливим є те, що регулювання державно-релігійних відносин повинно бути скерованим не виключно на задоволення релігійних потреб віруючих, а і на задоволення та захист інтересів осіб, які не відносять себе до жодної з релігійних груп. Держава повинна забезпечувати рівність прав різних груп населення та організацій. Рівність конфесій перед законом чинна лише в державно-правових відносинах. З відокремленням релігійних організацій від держави остання перебрала обов'язок захищати їхні права та законні інтереси, сприяти встановленню відносин взаємної релігійної та світоглядної терпимості й поваги між громадянами, які сповідують релігію або не сповідують її, між віруючими різних віросповідань та іншими релігійними організаціями [6, с. 13].

На нашу думку, наявна модель державно-релігійних відносин в Україні є прийнятною на сьогоднішній день, утім ліберально-симбіотична або партнерська модель є еталонною та потребує поетапного впровадження. Напружена релігійна ситуація, базування національного законодавства на положеннях радянського, стрімкий розвиток релігійних відносин, які потребують сучасного нормотворення, відсутність чітких повноважень державних органів, відсутність дієвого механізму адміністративно-правового регулювання релігійної сфери є пріоритетними питаннями до вирішення.

З контексті впровадження партнерської моделі державно-релігійних відносин в сфері зміцнення національної безпеки, подолання міжрелігійних конфліктів, необхідність розвитку міжнародної суб'єктності України, утвердження Української Помісної Православної Церкви доцільно згадати про наступні події, що відбулись в Україні впродовж останнього року:

У січні 2017 року було створено Всеукраїнську Раду релігійних об'єднань. Рада утворилась з метою об'єднання зусиль релігійних організацій в процесах національно-духовного відродження України; ведення і координації міжконфесійного діалогу як в Україні, так і поза її межами; участі у розробці проектів законодавчих та інших нормативних актів із питань державно-церковних відносин і толерантизації міжконфесійного життя; здійснення колективних заходів добродійного характеру та ін.

У лютому 2017 року відбулась зустріч предстоятеля УПЦ КП патріарха Філарета з керівництвом Української Держави — Президентом України П. Порошенком, Прем'єр-міністром України В. Гройсманом, Генеральним прокурором України Ю. Луценком. Сторони обговорили роль духовенства Київського патріархату під час становлення української державності, у протидії зовнішнім утискам, питання співпраці держави та релігійних організацій, перспективи перемовин УПЦ КП зі Вселенською патріархією стосовно визнання автокефалії українського православ'я.

У березні 2017 року відбулась зустріч Прем'єр-міністра України В. Гройсмана із Вселенським патріархом Варфоломієм у Стамбулі. Йшлося про підтримку Константинополем Українського народу у питаннях об'єднання українського православ'я.

У травні 2017 року Прем'єр-міністр України В. Гройсмана зустрівся з Єрусалимським патріархом Теофілом III. Основною темою обговорення стало питання відновлення міжцерковного діалогу в Україні.

У вересні 2017 року набув чинності Закон України «Про освіту» яким приватним навчальним закладам було надано право визначати релігійну спрямованість власної освітньої діяльності.

У жовтні 2017 року було офіційно зареєстровано Духовне управління мусульман Автономної Республіки Крим. Поява нової інституції пов'язана з необхідністю координації діяльності релігійних громад мусульман, котрі складаються переважно з кримських татар, та які вимушені були залишити Кримський півострів, анексований Росією.

У листопаді 2017 року при МЗС України створили Комісію для укладення конкордату (двосторонньої угоди) між Україною та Ватиканом.

7 грудня 2017 р. — прийняття Верховною Радою України змін до Податкового кодексу України, які скасовують перереєстрацію релігійних організацій та гарантують автоматичне внесення їх до Реєстру неприбуткових установ і організацій.

В. о. міністра охорони здоров'я У. Супрун зазначила, що релігійні організації тісно співпрацюють з медзакладами. По всій країні ними постійно проводяться благодійні акції та збір коштів на нове обладнання, ліки та оплату медичних послуг. Вони щодня спілкуються з людьми з питань здоров'я, тож глибоко розуміють потребу пацієнта і лікаря та допомагають комунікувати їх решті суспільства, у тому числі центральній та місцевій владі», — зауважила Уляна Супрун. Розпочала роботу Громадська рада при МОЗ України з питань співпраці з Всеукраїнською Радою Церков і релігійних організацій. Серед пріоритетів — підсилення профілактики громадян, просвітництво, психологічне здоров'я. Дуже втішена нашою сьогоднішньою зустріччю. Докладемо максимальних зусиль для ефективного втілення запланованого і конструктивної співпраці [7].

Верховна Рада України 19 квітня 2018 року підтримала постанову про підтримку звернення

президента до вселенського патріарха Варфоломія про надання томосу на автокефалію православної церкви в Україні.

Президент України Петро Порошенко 17 квітня 2018 року на екстреній зустрічі із головами парламентських фракцій попросив Верховну Раду підтримати звернення «президента і церковних ієрархів до Вселенському патріарха» щодо надання томосу (указ, декрет «материнської церкви» щодо надання автономії в управлінні (автокефалії) якійсь частині цієї церкви, фактично визнання статусу — ред.) українській православній помісній церкві.

Перед цим 9 квітня 2018 року президент України у Стамбулі мав зустріч із Вселенським патріархом Варфоломієм у його офіційній резиденції.

За цей проект постанови, підтриманий більшістю парламентських фракцій, проголосували 268 народних депутатів. Проти виступили 36 депутатів, зокрема, представники «Опозиційного блоку», заявивши, що рішення має ухвалюватися не на політичному рівні, а в рамках міжрелігійного діалогу [2].

Важливою проблемою сьогодення лишається діяльність сект, які створюють небезпеку для держави, суспільства та громадян.

Їхня діяльність спрямована на:

- 1) використання релігійного фактора як знаряддя втручання у внутрішні та зовнішні справи України, проникнення в органи публічної влади та засоби масової інформації;
- 2) поширення деструктивних ідеологій, що становлять загрозу духовності українського народу та суперечать загальнолюдським нормам;
- 3) можлива поява окремого воєвничого релігійного об'єднання, діяльність якого може призвести до загибелі людей, масових заворушень та терористичних актів;
- 4) провокування та загострення конфліктів на релігійному й національному ґрунті;
- 5) підризу громадського порядку, ушкодженням здоров'я й моральності населення; використання спеціальних хімічних препаратів і апаратури, які надають можливість маніпулювати вольовою сферою людини; загрози, переслідування, а в деяких випадках і фізичний тиск на тих, хто вирішив залишити секту;
- 6) використання релігійних організацій кримінальними структурами. Можлива легалізація через них коштів, отриманих злочинним шляхом, чи, навпаки, використання пожертвувань і навіть самих віруючих для протиправної діяльності. У цьому зв'язку становить небезпеку поширення наркоманії. Переважна більшість неокультурів є або релігійними об'єднаннями, що звільняються від сплати податків з грошей, які надходять від пожертвувань, або громадськими організаціями, які не сплачують податків із членських внесків. З'являється можливість вести «бізнес», завдяки якому шахраї намагаються заробляти великі гроші,

ввозячи в оману людей. Нерідко представники релігійних та громадських організацій, зокрема неокультів, під прикриттям статутної господарської займаються незаконною комерційною діяльністю та не сплачують податків, отриманих від її проведення, а також під виглядом гуманітарної допомоги ввозять комерційні товари [8].

Звертає на себе увагу намагання лідерів різних сект створити позиції впливу в органах влади, державних та комерційних підприємствах і засобах масової інформації для лобювання своїх інтересів.

Окрім цього, діяльність великої кількості держав світу спрямована на інформування населення про нетрадиційні релігійні організації, проведення їхньої експертизи. Так, Парламентська Асамблея Ради Європи прийняла Рекомендацію № 1 412 (1999 р.) «Протиправні дії сект», де пропонує урядам держав-членів у разі необхідності створювати та підтримувати незалежні загальнонаціональні та регіональні інформаційні центри про нетрадиційні релігійні організації, проводити їхню експертизу [9, с. 25–26].

На нашу думку, адміністративно-правові гарантії реалізації права на свободу віросповідання — це врегульована нормами адміністративного права діяльність уповноважених органів (посадових осіб), спрямована на здійснення управління у цій сфері та виконання юридичних обов'язків з приводу втілення в життя права на свободу віросповідання. До системи таких гарантій слід віднести: правові та організаційні.

На нашу думку, законодавчо закріплене право на свободу віросповідання може бути реалізоване лише за наявності дієвого механізму реалізації цього права, його забезпечення та захисту. Саме в межах адміністративно-правових процедур відбувається реалізація права на свободу віросповідання. Процесуальними гарантіями реалізації права на свободу віросповідання є порядок реалізації права громадян на реєстрацію релігійної організації; гарантований правовий захист з боку суб'єктів, наділених контрольними повноваженнями; процесуальні строки реєстрації релігійної організації тощо.

Обов'язки держави у адміністративному регулюванні релігійних відносин:

- формувати та здійснювати свою політику у сфері забезпечення права на свободу совісті відповідно до партнерської моделі її взаємовідносин із церквою (релігійними організаціями); державна політика у цій сфері є частиною внутрішньої і зовнішньої політики держави;
- привести чинне законодавство, що регламентує забезпечення права на свободу совісті, діяльність церкви (релігійних організацій), та державно-конфесійні відносини у відповідність до цієї Концепції;
- забезпечувати захист релігійних реліквій, святинь, символів, місць паломництва, будівель релігійного призначення;
- забезпечувати відкритість і прозорість процесів формування державної політики у сфері забезпечення права на свободу совісті та партнерських взаємовідносин з церквою (релігійними організаціями) на всіх рівнях державної влади;

Прийняти нову редакцію Закону України «Про свободу совісті та релігійні організації». Проводити серйозну і регулярну роз'яснювальну роботу серед громадян про небезпеку тоталітарних сект. У контексті проведення адміністративної реформи в Україні, запровадження стандартів управління якістю, та створення якісного механізму надання державних послуг надати повноваження з реєстрації релігійних організацій Державному комітетові України у справах національностей та релігій, а також надати йому (та відповідним структурним підрозділам на місцях) контрольні функції за дотриманням релігійними організаціями та суб'єктами правовідносин законодавства у сфері свободи віросповідання.

Висновки. Підсумовуючи вищевикладене, слід зазначити, якщо ситуація в релігійному середовищі залишатиметься юридично невпорядкованою, то це в найближчому майбутньому може призвести до небажаних наслідків: надмірної політизації конфесійного середовища; нагнітання конфліктності у відносинах між релігійними об'єднаннями різних типів та віросповідань; посилення експансіоністської політики на українських теренах зарубіжних нерелігійних структур.

Література

1. Мельник Р. С. Новели сучасноз концепцьз українського адмыныстартивного права [Електронный ресурс]. — Режим доступа: <http://dspace.onua.edu.ua/bitstream/handle/11300/8742/Melnyk%20RS%20LP2017-5.pdf?sequence=1&isAllowed=y>
2. Рада схвалила звернення до патріарха Варфоломія про автокефалію української церкви [Електронний ресурс]. — Режим доступа: <https://www.radiosvoboda.org/a/news/29176568.html>
3. Мінка, П. П. Адміністративно-правове регулювання свободи віросповідання в Україні [Текст]: автореферат... канд. юрид. наук, спец.: 12.00.07 — адміністр. право і процес; фінанс. право; інформ. право / Мінка П. П. — Дніпропетровськ: Дніпропетровський держ. ун-т внутр. справ, 2010. — 20 с.
4. Голосніченко І. П. Попередження корисливих проступків засобами адміністративного права / Голосніченко І. П. — К.: Вища шк., 1991. — 204 с.

5. Голосніченко І. П. Поняття адміністративної відповідальності та її законодавче регулювання / І. П. Голосніченко // Адміністративне право України. Академічний курс: підруч.: У 2-х т. Т. 1: Загальна частина. — К.: Юридична думка, 2004. — С. 430–432.
6. Інституціалізація державно-церковних відносин в Україні: історико-управлінський аспект: автореф. дис ... канд. наук з державного управління: 25.00.01 / Устим Богданович Хаварівський. — Львів: Б.в., 2011. — 20 с.
7. Релігійно-інформаційна служба України «Супрун розвіяла міф, що в медицині священослужителі лише освячують приміщення» [Електронний ресурс]. — Режим доступу: https://risu.org.ua/ua/index/all_news/community/religion_and_society/72733/
8. Петрик В. М. Основні напрямки та механізми вдосконалення державно-церковних відносин у контексті захисту національної безпеки України (на прикладі новітніх релігійних організацій) [Електронний ресурс] / В. М. Петрик. — Режим доступу: <http://www.politik.org.ua/vid/bookscontent.php3?b=4&c=360>
9. Рекомендація Парламентської Асамблеї Ради Європи «Протиправні дії сект». — К., 1999. — 88 с.

МІЖНАРОДНИЙ НАУКОВИЙ ЖУРНАЛ «ІНТЕРНАУКА»
INTERNATIONAL SCIENTIFIC JOURNAL «INTERNAUKA»
МЕЖДУНАРОДНЫЙ НАУЧНЫЙ ЖУРНАЛ «ИНТЕРНАУКА»

Збірник наукових статей

№ 16 (56)

Голова редакційної колегії — д.е.н., професор *Камінська Т.Г.*

Київ 2018

Видано в авторській редакції

Засновник / Видавець ТОВ «Фінансова Рада України»
Адреса: Україна, м. Київ, вул. Павлівська, 22, оф. 12
Контактний телефон: +38 (067) 401-8435
E-mail: editor@inter-nauka.com
www.inter-nauka.com

Підписано до друку 23.10.2018. Формат 60×84/8
Папір офсетний. Гарнітура SchoolBookAS.
Умовно-друкованих аркушів 10. Тираж 100.
Замовлення № 398. Ціна договірна.
Надруковано з готового оригінал-макету.

Надруковано у видавництві
ТОВ «Центр учбової літератури»
вул. Лаврська, 20 м. Київ
Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи
до державного реєстру видавців, виготівників і
розповсюджувачів видавничої продукції
ДК № 2458 від 30.03.2006 р.